

JEGYZŐKÖNYV

A SZÉKELY TÁRSASÁGOK SZÖ-
VETSÉGÉNEK 1913. ÉVI AUGUSZTUS
HÓ 25-ÉN ELŐPATAK-FÜRDŐN DEÁK
LAJOS KIR. TANÁCSOS, ELNÖK VEZE-
TÉSÉVEL TARTOTT VIII-IK RENDES

KÖZGYŰLÉSÉRŐL

NYOMATOTT ADI ÁRPÁD KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

MAROS-VÁSÁRHELYT,

1913.

JEGYZŐKÖNYV

A SZÉKELY TÁRSASÁGOK SZÖ-
VETSÉGÉNEK 1913. ÉVI AUGUSZTUS
HÓ 25-ÉN ELŐPATAK-FÜRDŐN DEÁK
LAJOS KIR TANÁCSOS, ELNÖK VEZE-
TÉSÉVEL TARTOTT VIII-IK RENDES

KÖZGYŰLÉSÉRŐL

NYOMATOTT ADI ÁRPÁD KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
MAROS-VÁSÁRHELYT.

1913.

Jegyzőkönyv

a Székely Társaságok Szövetségének 1913. évi augusztus hó 25-én Előpatak-fürdön Deák Lajos kir. tanácsos, elnök vezetésével tartott VIII-ik rendes

K Ö Z G Y Ü L É S É R O L.

Jelen vannak :

a Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Miniszterium képviselőjében : *Benedek Sándor*, államtitkár; a Belügyminiszterium képviselőjében : dr. *Gyalóka* Sándor, főispán; a Kereskedelemügyi Miniszterium képviselőjében : dr. *Bernády* György, főispán, udvari tanácsos; a Földművelésügyi Miniszterium képviselőjében : dr. *Koós* Mihály, osztálytanácsos, az Erdélyrészi Kirendeltség vezetője; Csikvármegye képviselőjében : dr. *Gyalóka* Sándor főispán; Háromszékvármegye képviselőjében : báró *Szentkereszt* Béla főispán és dr. *Király* Aladár alispán Az országgyűlési képviselők közül *Szentiványi* Miklós; Maros-Vásárhely sz. kir. város képviselőjében dr. *Bernády* György főispán, Kézdivásárhely város képviselőjében : dr. *Török* Andor polgármester, Csikszerecsény városból : dr. *Ujfalu* Jenő polgármester, Gyergyószentmiklósról : *Orell* Dezső polgármester, Sepsiszentgyörgyről : *Málik* Lóránd h. polgármester, Tordáról : *Boros* Elek v. főjegyző. A földművelésügyi Miniszterium Marosvásárhelyi Kirendeltségétől : dr. *Dreier* Béla miniszteri titkár. Az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület képviselőjében : Bogdán Arthur kir. tanácsos, bankigazgató. A Székely Egyesületből : *Benedek* Sándor államtitkár elnök, *Benedek* Elek titkár, író, *Kolumbán* Lajos segédtanfelügyelő, *Gagyhy* Dénes tanár, dr. *Veress* Jenő theol. akadémiai tanár,

dr. Papp István kuriai bíró, Gaál Mózes főgimn. igazgató író, Péterfi Tamás író. Az Országos Közművelődési Tanácsból: dr. Árkay Kálmán ügyvezető alelnök. A Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamarából: Bustya Lajos alelnök, Sz. Szakáts Péter titkár, László Gyula m.-titkár. Az E. K. E. képviselőiben: dr. Hermann Antal az Eke múzeum igazgatója, dr. Szekeres József csikszeredai plébános. Az Alkoholelleses Szövetségből: Szabó György esperes-plébános elnök, Trmál Rezső közigazgató, Kamenitzky Etelka tanítónő. A Marosvásárhelyi Székely Társaságból: Deák Lajos kir. tanácsos elnök, Máthé József tb. tag, Gyulai D. Kálmán tanár, Oroszlány Gábor hírlapíró, Székely Adolf vállalkozó, Szerényi Károly felsőleányisk. igazgató és fia, Komáromi Sándor kereskedő, dr. Bernády Györgyné, Bustya Lajosné és leánya, Máthé János ügyvéd, Molnár János tanár, dr. Marthy Ferenc főispáni titkár, Osváth János dr. ügyvéd, Tömösváry Albert szállító, özv. Korbuly Lukácsné gyermekmenhelyi felügyelő, Máthé Anna tanítónő, György Gergely bődíszmű készítő, Szász Béla hírlapíró, Szász Lenke hivatalnok, dr. Schmidt Béla orvos. A Maros-Tordavármegyei Általános Tanító Egyesületből: Máthé József elnök, Máthé Anna jegyző. A Mezőségi Székely Társaságból: Krizbai Sándor ref. lelkész, Jeney József birtokos, Farkas Jenő ref. lelkész. A Parajdi Székely Társaságból: dr. Kovács Gábor elnök, Kovács Mihály alelnök és Zárug Géza gazda. A Székely udvarhelyi Székely Társaságból: Bíró István főreálisk. tanár. A Gyergyószentmiklósi Ipari és Hitelszövetkezetből: Bajna András ig. elnök, Ferenczi Balázs pénztáros, Buslig Péter felügy. biz. elnök. A Gyergyószentmiklósi Székely Társaságból: László István, Sántha Albert, Blénesi János, Madaras Ignác, Madaras István, Vákár P. Arthur. Borszék-fürdő vállalat igazgatóságából: dr. Kelen József fürdőorvos. A Csikszeredai Székely Társaságból: dr. Ujfalusi Jenő elnök, Botár Béla titkár, Daradics Félix ügyvéd és neje, Kádár Ferenc főgimn. tanár, Bótz Antal főispáni titkár, dr. Gál József szerk. A Kézdivásárhelyi Székely Társaságból: Zajzon Sándor tanár, Fodor János tanár, dr. Dienes Ödön ügyvéd, Erőss József főgimn. tanár: dr. Török Andorné, László Zoltán, a Kézdivásárhelyi Kaszinóból

Dienes Ödön elnök Sepsiszentgyörgyi Székely Társaságból: Végh Endre főgimn. tanár elnök, Papp György kir. s.-tanfelügyelő titkár, báró Szentkereszthy Béláné és vendégei: Odeskalky hercegnő és Bissingen grófnő, Szentkereszthy Mára bárónő, Sipos Samu nyug. igazgató, Kelemenné Zathureczky Berta irónő, dr. László Ferenc főgimn. tanár, H. Fehér Lajos tanárijelölt, dr. Szász Izsák ügyvéd, Sipos Samuné, Benkő Pál földmiv. isk. ig., Benkő Pálné, Losonczy Dezső tanár, Losonczy Dezsóné, Balazsovich Sándorné, Bogdán Arthurné, Gyárfás Albert v számvevő, Ötves Pálné, Benczédi Istvánné. Sipos Miklós joghallgató, Csánki Gyula kir. tanfelügyelő, Székely Károly esperesplebános Csinády Lajos áll. isk. ig., Kovács Dénes áll. isk. igazgató, Útő Aron tb. főszolgabíró, Kovács András birtokos, Balásy Gyula áll. isk. ig., dr. Demeter Gyula várm. főjegyző, Antalfy Elek ny. főgimn. tan. Előpatak Gyógyfürdő Birtokosainak Szövetkezete képviselőjében: Bogdán Arthur kir. tanácsos elnök, dr. Ferenczy Géza ügyvéd, Imets Ernő igazgató, Ramanczay gyógyszerész, Kádár József, Goldstein Manó birtokos, Damokos Miklós birtokos, Kádár György nyug. áll. isk. ig., Burián Albert áll. isk. ig., Burián Albertné tanítónő, Benczdy Mariska tanítónő, Csulak postamester, Goldstein József birtokos. Hajdu Ede vendéglős, Damokos Dénes birtokos, Kásás Gizella kereskedő, Kamenitzky Etelka. A Baróti Székely Társaságból: dr. Solymossy István orvos elnök, Korbuly Ignác plebános, ifj. Solymossy István joghallgató, dr. Incze Gyula ügyvéd. Az Erdővidéki Tanítóegyesületből: Hegedüs Lajos áll. ig. tan. elnök, Incze Viktor tanító. A B. assói Székely Társaságból: Zakariás János dr. elnök, Tökés Ernő ref. lelkész, id. Kölcze Gábor, Binder Károly, Meliszek Ágoston, Galla Márton vendéglős, Filipanits István és neje, Bokor Erzsike. A Hosszúfalusi Székely Társaságból: Mikes Mihály áll. ig. tan. A Fogarasi Székely Társaságból: Bedő Ferenc kir. járásbíró elnök. Móréh István és Gyárfás Géza tagok. A Nagyszebeni Székely Társaságból: Zágoni Gábor kir. tanácsos elnök, Kiss Samu áll. ig. tan. titkár és leánya Kiss Ilona tanítónő, id. Székely György nagyiparos és neje, ifj. Székely György bankhivatalnok, Székely Ilona, Márton Andor plebános, György Béla tanító és neje,

Medgyesi Károly kir. járásbíró, Nagy János honv. őrnagy, Dobay József építész. A Gyulafehérvári Székely Társaságból: Korintzky Győző tvszéki bíró, Szőcs Dániel postatiszt, Danbravszky Gyula városi ellenőr, dr. Cseke Vince ügyvéd, Csulak Samu ref. s.-lelkész. A Tordai Székely Társaságból: Dózsa Ferenc kir. tvszéki bíró elnök, dr. Baróhy István ügyvéd titkár, Boros Elek városi főjegyző, Bárdos Ádám kir. tanfelügyelő. ifj. Dózsa Ferenc, dr. Balázs Endre főesperes, Sófalvi Sándor városi pénztáros, Perczel József gipszgyári ig., Gráf Mihály építész. Csegezi József v. tanácsos, Kastalyi Árpád v. adótiszt, dr. Bedő Béla ügyvéd és neje. A Szamosujvári Székely Társaságból: dr. Dömötör János főgimn. ig. elnök, Mészáros Lázár állomásfőnök, Danbravszky Gyula városi ellenőr. Merza Zoltán kereskedő és neje. Lengyel János tanító, Nasztur Gerő bankhiv., Semlyén Hugó szerk., Voith Gergely tanító. Bethleni Székely Társaságból: Bárdy Géza főszolgabíró elnök, Bálinth Lajos áll. ig. titkár, Somlyói Adolf áll. végrehajtó.

A *Besztercei Székely Társaságból* Mihály Gábor áll. ig. tan. elnök, Vásárhelyi János ref. lelkész titkár.

A *Debreceni Székely Társaságból* Lestyán Adorján m. kir. udv. tanácsos, elnök, Székely Ferenc ügyvezető elnök, dr. Kovács József akadémiai tanár, Bartha Sándor Máv. ellenőr, Balogh Sándor gimn. tanuló, Dr. Nagy István ügyvéd, Dr. Darkó Jenő akadémiai tanár, Visky Sándor kórh. gondnok és neje, Seibner Gyula ipartest. jegyző, Thurzó Béla bankpénztárnok, Bészler Károlyné magánzó.

A *Miskolci Székely Társaságból* Gálffy Ignác felső keresk. isk. ig., Cseh Gusztáv polg. isk. tan.

A *Bukaresti Szent István Király Egyesületből* Huszti János elnök, Szabó István jegyző, Szabó Istvánné, Szabó Matild óvónő.

Jelen voltak még Dr. Desseő Kálmán vasuti üzletvezetőségi osztályfőnök és neje Szabadkáról; Benedek Károly ref. esperes és neje Alvincről; Benedek Mihály kir. tanfelügyelő Segesvárról; Simonffy Ákos kir. erdőfelügyelő, Dr. Lukács Adolf egyetemi tanár és neje, Antalfy Gábor kir. táblabíró és neje Kolozsvárról; Zathurecky Kálmán főszolgabíró, Dr. Debreczy Béla ügyvéd és neje, Biró Kálmán, Péterfi Gedeon ma-

gánzó Nagyajtáról: Darkó Mariska Dálnokról; Balogh József posta és távirda főfelügyelő Békéscsabáról; Bartha József kincstári telepkezelő Marosudasról; Gaál Elek plebános Tusnádfürdőről; Abo József plebános Görgényüvegcsürről; Glosz Oszkár plebános Székelyhódosról; Kovács Lajos. Mayer Irén, Mayer Károly jogszigorló Budapestről; Péterfi Sándor Középajtáról; Varga János, Sándor Lajos és Krausz Teruska Középajtáról; Vischer Adolf posta és táv. főfelügyelő Sopronból Dávid János birtokos Hidvégről (Háromszékm.); Brassay Imre plebános és Csató József körj. Gyergyóbékásról; Dr. Gyarmaty. Ernő kir. közjegyző Borosjenőről; Sükösd Endre és Sükösd Farkas birtokos Sepsiszt.-Eirályról.

Tárgysorozat.

1. A közgyűlés megnyitása délelőtt 9 órakor Deák Lajos kir. tan., elnök által.

2. Elnöki előterjesztések, jegyzőkönyvvezetők és hitelesítők kiküldése.

3. A tagesyesületek képviselőinek igazolása.

4. Titkári jelentés a Szövetség évi működéséről. Beterjeszti Máthé József főtitkár.

5. A székely néprajz és a székely néprajzi muzeum (Tervezet) címen előadást tart Dr. Hermann Antal kolozsvári egyetemi m. tanár, az EKE muzeum tb. igazgatója.

6. Előpatak fürdő fejlődése és története címen előadást tart Imets Ernő fürdőigazgató.

7. Háromszékvármegye közoktatásügyének fejlődése 10 év alatt és mai állapota. Előadó Papp György kir. s. tanfelügyelő.

8. Háromszékvármegye mezőgazdasági ismertetése. Előadó Sipos Samu nyug. árvaházi igazgató

9. Számadás-költségvetés ügye Előadó Hints Sándor pénztáros.

10. Indítványok.

11. A jövő évi közgyűlés helyének megállapítása.

12. A közgyűlés bezárása.

A fürdő szorongásig telt nagytermében a közönség elhelyezkedvén, Deák Lajos kir. tanácsos, a szövetség elnöke, hazafias meleg köszöntéssel üdvözlí az ország különböző részéből, a kedvezőtlen idő dacára is szép számmal egybegyűlt honfiakat és honleányokat, kiket az erdélyrészi magyarság fennmaradásának nagykérdése hozott össze a mai tanácskozára.

Azután olvassa elnöki megnyitóját, amint következik:

Tisztelt Közgyűlés!

Az 1912-ik év súlyos közgazdasági viszonyai hosszú időn át emlékeztetések maradnak

A határainkhoz közel lefolyt háboruk nemcsak állandó izgalomban tartották nemzetünket, de a szinte egy éven át tartott hadi készenlét rengeteg költséget okozott és ezer meg ezer munkás kart vonván el az ipari és gazdasági stb. pályáktól, kiszámíthatatlan pangás következett be a termelésben, forgalomban, kereskedelemben és nagy megállás a normális előhaladásban, fejlődésben; nem is szólván a keresők eltávozásával sok helyen nyomorba jutott családokról, melyeken az állam és társadalom igyekezett ugyan igen jelentős összegekkel segíteni, de az természetesen távolról sem lehetett elég a tényleges szükségletek megfelelő fedezésére és az elcsüggedett kedélyek megnyugtatóására — el is tekintve attól, hogy azon összegek természetesen más hasznos célokra is szükségesek lettek volna.

De ez még nem volt elég a nyomorúságból, hanem a múlt évi példátlanul esős, hives nyár és ősz a terményeket tönkre tette; az őszi vetések csaknem teljesen lehetetlenné lettek és ráadásul a folyó évnek szép kilátásokat nyújtó kora tavaszára egy még bőségesebben esős — majdnem hideg nyár jött, mely a bimbózó reményeket hamar eltagyasztotta és ember emlékezet óta elő nem fordult mérvű árvízcsapásokat hozott nemcsak a Székelyföldre és az erdélyi vármegyék legnagyobb részére, de a Királyhágón tuli részekre is, különösen a Tisza nagy vidékére, sőt azon túl is nagy területekre.

A Székelyföldnek északi részén folyó — vagy inkább duló óriási erdőkihasználási versengő spekuláció fájdalom sokkal gyorsabban megtermette keserves gyümölcseit, mint gondoltuk akkor, mikor három év előtt épen Gyergyószentmiklóson ugyszólván vészkiáltásomat hangoztattam volt a feltétlenül bekövetkező árvízveszedelmekre nézve.

Ugyanis a kiirtott óriási, sok ezer holdra terjedő erdőterületek beszívó képessége megszűnván, minden hatalmasabb esőzés azonnal feltartóztatlan rohammal zudul le az alsó térs vidékekre s villámos gyorsasággal, gátat nem ismerve pusztítja el azokat, — a mint most már szemünkkel látjuk, tudjuk, érezzük és szenvedjük mindnyájan a milliós károkat, csapásokat közvetlenül vagy kihatásaikban.

Sőt ugyanazon okok folytán még másféle veszedelemnek is leszünk kitéve, ha csak az újra erdősítések fokozott nagy erővel nem követik nyomon az irtásokat, mert a vízben tülön túl is bőséges esztendők után elkövetkeznek majd a szárazsággal sújtó évek is, amikor az égi vizek hiányozni fognak és bekövetkeznek a mostani állapotnak ellenkező végletei, mert a nedvességet állandóan megtartó, nagy. erdős talajok kiszáradván és kopárrá válván — a nagy folyamokat táplálók, most még bővizű kisebb folyók, patakok vizanyaga hihetetlen gyorsan fog megapadni és ezek leapasztják a nagyobb folyókat is, ami megint kiszámíthatatlan károkat fog okozni a vízi hajtó erők használhatatlanságával, különböző iparágakra s az emberi és állati egészségügyre egyaránt.

Hiszen csak az 1904-ik évre kell visszagondolnunk — pedig akkor még sok meg volt az azóta rohamosan kiirtott rengeteg erdősegekből.

Akkor a Mezőség, a mi hatalmas gabona tárházunk érezte meg elsősorban gyönyörű tavainak csak kevésel előbb történt lecsapolása gyászos következményeit, mert ott is elmulasztották az aránylagos beerdősítéssel pótolni némileg a nagy vízveszteséget és egymásra pusztultak el állatai a szomjúságtól, sőt az éhségtől is, kopáron maradván régebben híres szénafüves rétjei, legelői.

Mindezen, nem is csak a Székelyföldre, hanem az ország

jelentékeny részére kiterjedő és súlyos aggodalomra méltán okot adó állapotoknak szanálása, a továbbra is fenyegető veszélyeknek lehető megelőzése Herkuleseknek való feladatokat ró a nemzetnek mindenkori kormányaira, a törvényhatóságokra, községekre, sőt az egyesekre és a társadalomra is!

Mert keresni és megtalálni, sőt épen biztosítani is kell az állam fentartás alapjait főként a gazdasági kulturának szélesebb körre és behatóbban való terjesztésével szolid és a népnek biztos munkát adó, életképes ipari vállalatok létesítésével, a közlekedő utaknak minél nagyobb ellenálló képesség melletti megépítésével, az árvíz védelmi legmesszebbmenő és másoknak már szerzett tapasztalatait kihasználó intézkedéseknek, munkálatoknak az újabb veszedelmeket megelőző létesítésével, a nagyarányú erdősítések erőteljes folytatásával, hogy legalább a rengeteg csapások, károk árán a hasznos tanulságokat levonhassuk és a jövő nemzedék javára értékesíthessük s különösen, ha jobb napok következnek be, ne térjünk mindjárt napi-rendre az átélt veszélyek, csapások fölött és ne mulasszuk el mindent megtenni arra nézve, hogy az elkerülhetetlenül bekövetkező újabb, hasonló veszedelmek készületlenül ne találjanak.

* * *

A legközelebbi napokban több felől igen sok szomorú adatokat olvastam, hogy a súlyos gazdasági, megélhetési vi-szszonyok miatt a kivándorlási láz ismét magasra szökkent.

Keresni kell tehát momentán is módokat a veszedelmes tünet megszüntetésére.

Minthogy pedig az elemi csapások országszert, de különösen Székelyföldünkön is óriási károkat, pusztításokat okoztak a mindenféle állami, törvényhatósági és községi közutakban, műtárgyakban, melyek miatt a rendes forgalom, közlekedés helyenként már hónapok óta, sőt esztendő óta is, csaknem teljesen szünetel és egyes községek ugyszólván a világtól elzárva élnek, vagy inkább csak tengődnek: feltétlenül szükséges egy évekre kiterjedő nagyszabású utkiépítési program és annak következetes keresztülvitele.

De nem úgy, hogy az utak, műtárgyak — ahogy szokták

mondani — csak kijavittassanak, kitataroztassanak. és ideig-
óráig használhatóvá tétessenek addig, a míg a legelső közepes
árvíz ismét kénye-kedve szerint elsodorja őket, olykor kilome-
ter hosszúságban is, hanem úgy és aképpen építtessenek meg
komoly szilárdsággal, bő és kemény átereszekkel, hidakkal
hogy azok a legrohamosabb és nagyobb árvizeknek, sőt a
kisebb suhanásoknak, földcsuszamlásoknak is ellenállni képesek
legyenek, mert az előbbi ideiglenes és etemer jellegű mun-
kák a világon legdrágábbak művét majd minden két-három-
négy esztendőben újra kell azokat építeni — ellenben a szolid
és erős munkák hos-zu időken át ellentállanak az időjárás vi-
szontagságainak, sőt van a Székelyföldön kétezer év előtt épített
és jól használható római ut-még most is.

Ez sok millióba fog kerülni, de a leghasznosabb befekte-
tés lesz, mert lüktető, élénk forgalmat, kereskedelmet, új életet
fog biztosítani és addig is, amíg a munkások nagy tömegeit
foglalkoztató gyáripárt teremthetnénk, a nép ezreinek fog ál-
landó, biztos keresetet nyújtani éveken át és módot ad erélye-
sen kihasználni az évtizedeken át bizony sokszor elkallódott
törvényhatósági és községi, igen nagy tőkét képviselő közmun-
kaerőt is és gátat vet sok ezernyi munkás kivándorlási vágya-
kozásának.

Ez nem fantazia, hanem a legkönnyebb megvalósításra ér-
demes tervezet. Nehány év múlva majd sok vidéken még áldani
fognak azokat a csapásokat, melyek kényszerítették a kormány-
zatot, hogy megteremtette bármily nagy áldozatokkal is azokat
a jó közlekedési utakat, melyek nélkül ma már egy modern
állam el sem képzelhető s melyeket talán még a mi katonáink
is örömmel és meglelégedéssel látnának, s melyeknek kiépítésé-
sében még ők is részt vehetnének!

A természet súlyos csapásainak enyhítésére, a megromlott
gazdasági viszonyok javítására, úgy a múlt, mint a folyó év-
ben is egészen a legközelebbi nehéz időig tagadhatatlan, hogy
a kormány és alsóbb közigazgatási hatóságok is minden lehe-
tőt törekedtek megtenni.

A Székely Kirendeltség, melynek most már, mint erdély-
részi kirendeltségnek működése tíz vármegyére terjed ki az

eddig is sikeresen folytatott szociális, gazdasági irányu munkásságon — a nagy számú szövetkezetek, gazdakörök, mintagazdaságok létesítésén, a községi jelentős feladatokat teljesítő népházak építésén, közlegelők szerzésén és használhatóvátételén, rétek feljavításán, apaállatok kiosztásán, a gyümölcs termelés tömeges értékeisítésén stb. stb. felül, melyekről a múlt évben részletesebben megemlékeztem volt, különösen jelentékeny eredményt ért el a mindinkább terjedő kölcsönös állatbiztosítási szövetkezések elősegítésével, támogatásával úgy, hogy ma már az ilyen célú szövetkezetek száma 237-re, a szövetkező tagoké 10707-re, a biztosított állatoké 25842-re és a biztosított állatok értéke 6 millió koronánál jóval többre megy.

De legnagyobb mérvűs talán valamennyi között a közel múltban legáldásosabb és valóban teljes elismerésre méltó munkát végzett a Kirendeltség a tavalyi súlyos termés és abból származó, helyenként már az éhínség tüneteit mutató nyomorúságos szegénységnek enyhítésére a különböző emberi és állati élelemre szolgáló gabonának és vetőmagvagnak minden lehetőség szerint a maga idején való kiosztásával.

Kiosztatott összesen 55008 métermázsas vetőmag 1,260,000 korona értékben 830232 koronáért s így a közönséget 430.000 korona kedvezményben részesítve.

Élelmezésre szolgáló kukoricát 76500 mázsát osztott ki 1.341,000 korona értékben 330 ezer korona kedvezménnyel.

Állatok élelmére takarmányt 11500 mmázsát 122.500 korona értékben, 47000 korona kedvezménnyel. Apaállattartási segélyül 23000 koronát; a nyújtott kedvezmények értéke ezen címeken 830 ezer korona.

Ilyen nagy- és páratlan körütekintést, rengeteg munkát igénylő eljárásoknál természetesen szó sem lehet arról, hogy az ezerfejű véleményű és igényű közönség minden részének tetszése, megelégedése kinyeressék, de a sok elért eredmény a higgadt közéleti szemlélők részéről méltán a legmelegebb elismerést váltja ki és a példátlan munkát végző vezetők és munkatársaik igaz köszönetre érdemesítették magukat annyival inkább, mert ők nem csak sablonosan és fizikailag, hanem lelkesedéssel és odaadólag végezték nagy fontosságú feladataikat

és fogják kétségen kívül végezni azokat ezután is, ha az lehetséges, annál fokozottabb mértékben. minél melegebb és hatékonyabb öndíjlatu támogatásban részesülnök a megyei, városi, községi, közigazgatási hatóságokon kívül a hazafias érzelmű és emelkedetebb gondolkozású társadalom részéről is.

Tisztelt Közgyűlés !

Én már sokkal előhaladottabb kort értem el, sok évtized óta állok nyitott szemmel a közügyek szolgálatában és minden irányban sokkal elfogulatlanabb állásponton vagyok, hogysen habozás nélkül kifejezést ne adhassak ez irányban is, nézetimnek, melyek erős hitem szerint nemcsak a valóságnak megfelelőnek, hanem azok kinyilvánítása a közügynek is csak hasznára, javára lehet.

* *

Tisztelt Közgyűlés !

Lelkem mélyében most is megrendülök, ha rá gondolok azon súlyos veszteségre, melyek a Székelység érdekében évtizedek óta lelkesen küzdök bizony nem nagy számú táborában a lefolyt rövid egy év alatt történtek.

Tauszik Hugó a székelyföldi kereskedelmi és iparkamara kezdettől fogva nagyérdemű elnöke, a marosvásárhelyi Agrár-takarékpénztárnak alapításától (1896) fogva kiváló vezérigazgatója és nem kevés munkával járó számos tiszteleti állásnak betöltője, aki bár 4 évtized előtt a Dunán tulról származott közénk, de itt olyan igazi lelkes székelylyé változott, hogy senkinek a buzgóságban elsőseget nem engedett és ki igaz lelkesedéssel vett részt a mi munkánkban is s még a múlt augusztusban Csikszeredában tartott közgyűlésünkön is jelen volt, — villámgyorsasággal lett áldozata az öt orozva elpusztító halálnak.

Az ő jóságos szíve egy pillanat alatt távol idegenben örökre megszűnt dobogni, mély gyászba borítván nemcsak közel álló szeretteit és Maros-Vásárhely város közönségét, hanem a Székelyföldön élő számtalan jó barátját, ismerőst és munkatársát is.

* * *

A kik a mult évben tartott közgyűlésünkön jelen voltak, még élénken emlékezhetnek arra az érzelmes, megható jeletre, mikor gyűlésünk folyamán megjelent közöttünk a mi agg harcosunk, példaadó munkatársunk, a Székelyföldet Apahidától Maros-Vásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön átszelő és a Fekete-tenger konstáncai kikötőjébe vezető tranzversális fővasutvonalért évtizedeken át páratlan kitartással — sajnos eszméje diadalának megérése nélkül — küzdő öregünk; a Budapestre került számos iparos tanoncnak, ifjunak évek hosszú során át gyámolítója, védelmezője vagy amint az ifjak őt elnevezték második édes apja: Borszéki Soma az ő hűséges és hasonló szellemű élettársával György Annával.

A 86 éves patriárkát és nejét az elűöki székből nagy szeretettel és melegséggel üdvözöltem és a fényes közönség lelkes éljenzéssel adott viszhangot szavaimra.

Ez volt az ő dicsőséges bucsuztatója, néhány hónap mulva csendesen elaludott, visszaadván nemes lelkét az Urnak akitől vette — egy szépen megfutott hosszú életpálya után.

* *

De ez még nem elég!

A legsúlyosabb veszteség még hátra maradt.

Még most is marcangolja szívünket a bánat, ha reáemlékezünk Gödri Ferencnek a java férfi korában oly megdöbbentő gyorsasággal s mondhatni tragikus körülmények között történt elhunytáról.

Soha se lesz nála lelkesebb, ideálisabb törekvésű, nemezebb szívű, fáradhatatlanabb munkásságu, hűségesebb fia a Székelyföldnek, mint a milyen ő volt.

Két évtizedes városi polgármestersége alatt Sepsiszentgyörgy városát kiemelte addig bizony mégis inkább csak falusias jellegéből.

A kultúra fényes palotái hirdetik lángoló buzgalmát, és közegészségi, gazdasági intézmények beszélnek cselekedeteit. Ő nem rejtette véka alá Istentől nyert fényes talentumait, hanem páratlan hivatali tevékenysége mellett szakított még arra is időt, hogy nagyértékű történelmi adatokat, okmányokat

gyűjtsön össze, — székely nemzetének régi jogaival, szokásaival, történetével behatóan megismerkedjék, sőt közben még gyönyörű irodalmi műveket írjon, de emellett alkossa folytonosan városa emelkedésének nagyra tételének reális alapokon nyugvó terveit.

Ő volt az is, aki a Székely Társaságok Szövetségének első közgyűlését, mint uttörő oly nagy szeretettel, odaadással és lelkesedéssel és oly fényes sikerrel megrendezte, azért ma is hálás kegyelet illeti emlékezetét.

Mint igazi katona a harctéren, a zászló védelmében, ő is a városa érdekében végzett munka közben esett áldozatul a kérlelhetetlen végzetnek.

Álmodozál kedves elnöktársam és szeretett barátom őseidnek hamvai mellett magyar hazádnak, Székelyföldednek, városodnak nagyságáról, fényes jövődjéről és Isten váltsa valóra a Te ragyogó álmaidat!

Áldás legyen elköltözött jeleseink emlékezetén!

* *

Már évek óta törekszik Szövetségünk és a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara arra, hogy miként a Földművelésügyi miniszter — éppen a mi Székely Társaságaink által megindított mozgalmak következtében sikeresen működő és mind szélesebb körrel, kihatással felruházott kirendeltséget létesített a földművelés, állattenyésztés és részben a háziipari ügyekre nézve is: *aképen létesítsen a Kereskedelmi miniszter is megfelelő hatáskörrel és személyzettel bíró ipari kirendeltséget az itt-ott még meg sem született, máshol már hanyatlásnak is indult iparágaknak létesítése, ujonnan lábraállítása, irányítása és felsejtése; a létezőknek fejlesztése, erősítése végett.*

Hogy ne legyünk továbbra is állandóan rabszolgái, adófizetői a külföldnek, mely iparcikkeit tetszés szerint való áron zudítja reánk az elmaradottakra, a szegénységünk mellett is luxust üzni szeretőkre, a gazdasági öngyilkosság útján haladókra!

Milyen más volna a mi helyzetünk, hangulatunk, tekintélyünk, önbizalmunk, ha csak bár annyit tudnánk megtenni,

mint a balkániak, mikor négy-öt év előtt képesek voltak a külföldi és különösen a magyar és osztrák iparcikkeket hozszu időkön át boykott alá vetni, pedig nekik távo'ról sem volt aunnyira is fejlett saját iparuk, mint a miénk és mégis az a férfias kitartás és ellenállás is nagyban hozzájárult olyan anyagi megerősödésükhöz, mely képesekké tette őket esztendeig tartó, rémületes áldozatokat követelő diadalmas háboruk viselésére is!

Törkvéseinket részben már is siker koronázta, mert a Kereskedelemügyi miniszter ur miniszteri biztosi megbizatással látta el dr. Bernály Györgyöt Maros-Vásárhely város főispánját, előbb évtizeden át ritka energiával, széles látókörrrel működő és országszerte emlegetett polgármesterét, aki városát maradandó becsű alkotásokkal magas színvonalra emelte.

Ha valakinek munkájához alapos reményeket fűzhetünk és ha valakinek buzgalmában, munkaerejében bizhatunk: bizonyára ő az, aki teljes odaadással tanulmányozza a helyszínen a viszonyokat, egyéneket, hogy hol találhatja meg az egészséges, életképes ipari vállalatokhoz az alkalmas talajt, anyagot mozgató erőt, a munkás kezeket és hogy miképen lehessen az ipari termékek állandó kelendőségét, piacát is biztosítani. Mert hiába fogjuk az előállítást fokozni, ha annak forgalomba hozatala nincs biztosítva és itt az állami legjobb akarat, támogatás, a vállalkozók befektetése, a munkás kezek ezreinek szorgalmas tevékenysége, a termékeknek kifogástalan jóváolta mind hasztalan és hiába való küzdelem — ha azokkal szemben megmarad a nagy közönségnek példátlan közönyössége, a társadalomnak mindent megbénító részvétlensége, mely a szolid honi iparcikkek mellözésével saját hazánk, államunk, nemzetgazdaságunk helyrehozhatlan kárára nagy mohósággal vásárolja, sőt épen széjjelkapkodja az idegenből olcsóság színe alatt érkezett csillogó rongyokat, melyek nélkül pedig mind igen kellemesen és jól megélhetnénk és munkát adhatnánk azon százezernyi erőskaru polgártársunknak, akik most a kivándorlás keserves kalváriájának útját járják s lélek és testölő borzasztó bányai és gyári gépies munkáját övéitől elszakadva a rideg idegenben végezik mindaddig, míg lassanként kihal sokaknak szívéből a magyar nemzeti érzés és ezáltal nem-

zetünk hatalmas élő fájában a létet veszélyeztető sorvadás állandóvá leszen.

Vajha, a mi erélyesn k, kitartónak, alkotásokra hivatottnak ismert főispánunk, miniszteri megbízotunk munkás életének legszebb diadalát — a magyar társadalomnak is lelkes, és kitartó támogatása mellett éppen ezen működési téren érhetné meg!

Tisztelt közgyűlés !

Szövetségünk alapszabályai céltudatosan kimondják, hogy közgyűléseinket koronként valamelyik arra alkalmas fürdőn tartsuk meg.

És ez egészen helyén való is tekintettel fürdőink közegészségügyi, nemzetgazdasági, turisztikai és társadalmi szempontokból egyaránt nagy fontosságára.

Azért jöttünk ezuttal először ide az erdélyi részeknek, a Székelyföldnek ezen egyik legrégibb kultura alatt álló és széles körben ismert kitűnő gyógyfürdőjének, Előpataknak megtekintésére, lehető megismerésére és hirnévének tőlünk telhetőleg terjesztésére az igen tisztelt fürdőigazgatóságnak elkötelező szíves meghívására, melyet mult évi közgyűlésünk hazafias lelkesedéssel fogadott el.

De Előpatakról többet nem mondok, mert tárgysorozatunk rendjén arra hivatott ajkáról fogjuk részletesebb ismertetését hallani.

Hazánk területén a természet csodás bőkezűséggel halmozta fel az emberi megszámlálhatatlan betegségek gyógyítására fürdés és ivás útján használható és üdítő élvezeti italokra is alkalmas forrásokat. tavakat kelettől nyugatig, — északról délre mindenütt, de különösen az északi és keleti Kárpátok gyönyörű erdők által koszorúzott hegyei között és azoknak kies völgyeiben, sokszor meg éppen az édes vizű folyók közvetlen közelében vagy éppen azok medrében is, de elég könnyen hozzáférhető módon.

Száznál jóval többre megy a már jól ismeretes, többé-kevésbé kihasznált és kultura alatt álló hatásos ásványvizeink fürdőiuk száma és e tekintetben egyetlen ország sem mulja

felül, sőt meg sem közelíti a miénket, de nem csak számra, hanem változatosság, gyógyhatás és igen sokra nézve a kellemes, sokszor regényes szép fekvés, elhelyezkedés szempontjából sem.

Hogy mily mérhetetlen kincs fekszik ezekben, azt ma még sejteni sem lehet, de hogy azoknak általános, a legmészszebbmő kihasználása, értékesítése igen fontos állami és nemzetgazdasági feladatot kell, hogy képezzen: ahhoz kétség nem férhet.

Alig pár hónap előtt husz-huszonöt idegen országnak sok nyelvű, mivelt hölgyei látogatták meg fővárosunkat és járták be hazánk néhány érdekes vidékét is.

Az egyik szellemes hölgy valamelyik angol lapban írott tudósításában csodálkozással kiált fel, hogy miképpen történhetik az, hogy Budapest nem a világ első fürdővárosa, mikor ő sehol se ismer olyan, habár világhírre is emelkedett fürdőt, amelynek olyan számos és kimerithetetlen bőségű meleg és hatásos gyógyforrásai lennének és olyan nagy változatosságban, mint Budapestnek.

És valóban igaza van az éles szemű hölgynek és fővárosunk most van épen azon a helyes uton, hogy hatalmas és a modern kényelmi igényeknek mindenben megfelelő új és régebbi fürdőivel végre mégis csak megteremtse azt a régen várt, nagyszabású és a város rohamos fejlődésére ki sem számítható hatású idegen forgalmat, amelyre gyógyvizeinek gazdagságával is méltán igényt tarthat.

Hát még, ha a mi szellemes hölgyünk az ország temérdek fürdőinek legnagyobb részét is megismerhette volna! Akkor bizonyára úgy kiáltott volna fel, hogy miképen történhetik az, hogy a világ még nem ismeri a fürdők országát: Magyarországot!

És ennek dacára a mi vagyonosabb osztályunk egy jó nagy része, sőt legnagyobb része, de még a kevésbé vagyonosok is évenként sok százezer, sőt milliókra is menő koronáit külföldi fürdőkben pazarolja el nemzeti vagyonosodásunk kimondhatatlan kárára, holott talán minden 100 közül 90 esetben ugyanazon hatású gyógyfürdőt, ivóvizet, sőt gyakran sokkal hatásosabbakat is és pedig már többé épen kényelmetlen-

nek táv olról sem mondható fürdőkön itthon is megtalálhatná és midőn egészségének jobban szolgálna, egyben a hazai köz vagyoneforodást az állam erősbödését is előmozditaná.

Csak pár nap előtt olvashattuk komoly, megbízható forrásból, hogy egyetlen külföldi hírneves fürdőn egy idény alatt 8600 magyar ember fordult meg állandó vendégként, akik a legminimálisabb számítással is 5–6 millió koronát vittek külföldre és ugyanannyival csökkentették nemzeti vagyonunkat!

Holott minden kétséget kizáró igazság az, hogy azon gyógyulást külföldön keresők jó nagy része ugyancsak itthon és épen itt Előpatakon is megtalálhatta volna az óhajtott eredményt.

És hogy ne mondja senki, hogy ezek talán csak pusztán nagy szólamok, amelyeknek nincsen realis alapja, fölhivom figyelmüket az országos balneologiai egyesületnek ezen irányban kifejtett üdvös, sőt áldásos hatású tevékenységére, — különösen pedig az általa kiadott két kis, de nagy értékű és magyar nemzetgazdasági és közegészségügyi szempontból mérhetetlen becsesel bíró könyvére.

Egyiket 1907 ben adta ki az egyesület a következő címen: „A magyar birodalom ásványvizei és fürdőhelyei” — szerkesztették dr. Pap Samu és dr. Hankó Vilmos, mely könyvnek előszava dr. Pap Samutól akár egy kis káté számba vehető s mivel ezen könyv első sorban a gyakorló orvosok számára iratott — bizony kíváncsatos volna, hogy minden orvos úgy ismerné, tudná azt könyv nélkül, mint egy kitűnő diák az Arany János legszebb költeményeit.

A másikat most alig egy pár hónap előtt adta ki (ezt már a nagy közönség számára is) ezen címen: „A magyar szent korona országainak balneologiai egyesületébe tartozó fürdők és források képes ismertetése.”

Ezt már aztán nemcsak az orvosoknak, hanem voltaképen minden mivelt, vagy legalább is értelmes embernek ismernie kellene, aki súlyt fektet arra és többé-kevésbé módjában áll hogy testi és ezzel bizony szorosan egybefüggő lelki épségét is minél tovább megőrizni, bajait, betegségeit észszerűen gyógyíttatni, vagy azokat legalább is enyhíteni tudja.

Tisztelt Közgyűlés! A tárgy oly vonzó, hogy bizony nagyon szeretném részletesen kiterjeszkedni fürdőink és azok vidékének turisztikai szempontból és különösen társadalmi szempontból is végtelen nagy fontosságára különösen nálunk. ahol a társadalom régi egybekötő kapcsolatai mindinkább lazulnak és az önző külön érdekek csoportosulása által rohamosan töredeznek széteső darabokká, el kellene mondanom, hogy a fürdőtulajdonosoknak, igazgatóságoknak különös gondot kell fordítani a kifogástalan tisztaságra, a jó élelmezésre, a kiránduló helyek, módok, pontos ismertetésére, elősegítésére és arra, hogy a vendégek minél kellemesebben, sőt otthoniasan találják magukat stb., de az most igen messzé vezetne és így azt talán egy más alkalommal érdemes lesz külön tanulmány tárgyává tenni és előadni.

Most csak azt jegyzem még meg, hogy már az 1902 ik évi tusnádi Székely kongresszus határozatai között benne van azon óhajtás kifejezése, hogy a budapesti és a kolozsvári egyetemeken rendes fürdői tanszék állíttassék fel, amelyeken nagy erőszerezetettel tárgyaltassanak fürdőink, ásványvizeink mindig tudományosan és gyakorlatilag is egybehasonlítva különösen épen a leggyakrabban emlegetett és fájdalom tényleg is legtöbbek által igénybe vett külföldi ivó és fürdő vizeket a mieinkkel és ezek sokszor valóban lényeges előnyeit céltudatosan kidomborítva az ifju orvosi nemzedéket lelkes megismerőivé, támogatóivá, ajánlóivá neveljék hazai fürdőinknek, sőt igyekezzenek a kellő nyelvismerettel bírók állami támogatással is más nyelveken is ismertetni a mi sokszor páratlan hatásu fürdőinket, hogy ne csak Pöstyénbe, Tepliczbe és Herkules fürdőbe, hanem tovább is jöjjenek el a kurát szükséglo idege nek is, hogy fizessék vissza bár a kamatait az évszázadon át náluk hagyott s minket szegényítő sok jó magyar millió koronának.

Ha ilyen szellemben nevelkednek az ujak és járnak el a mostan már gyakorló orvos urak is mind, fürdőink helyzete egy évtized alatt óriásit fog emelkedni és az minket nagyon is közlelről érdekel, mivel Székelyföldünkre esik az ország fürdőinek jó negyed és ivó ásványvizeire még sokkal nagyobb része és külö-

nösen főként Háromszék, Csik és Udvarhely megyék jól kihasználó ezen kincsei népünknek, új nagy kereseti forrásokat nyitnának meg mindenütt a fürdők és az ásványvizek környékén.

Ime itt az eszme, csak életet kell adni neki!

Tisztelt Közgyűlés!

A természeti erők csodás hatalma meglepő forrongásokat, változásokat hozott létre az utolsó esztendőik alatt, mintha maga az öreg földanyánk is megunt volna eddigi külső alakzatát. Dombok, hegyek sülyedtek el vagy suhadtak meg, romboló erővel maguk alá temetvén termékeny szántókat, gyümölcsösöket, szőlőket, erdőrészteket; tavak formálódtak magas fekvésű helyeken, sőt sok helyen házakat és más épületeket változtattak romokká vagy temettek el egészen és változtatták szorgalmas, munkás, elégedett emberek életét, helyzetét siralmasá, nyomorulttá.

Ezek nagy események, amelyek előtt megdöbbenéssel állunk meg, de mi magunk segíteni egyelőre alig tudunk rajtuk, csak sok idő múltán fogja a természet ugyanazon ereje elegyengetni a hullámalaku új területeket és ismét életet fakasztani az elpusztult helyeken az emberi gyöngye erőnek is hozzájáruló segítségével.

Ámde bármily nagyok is ezen csapások, az emberi együttélésben, az erkölcsi világrend folyamatában még talán nagyobbak, veszedelmesebbek is mutatkoznak akkor, amikor az ádáz politikai élet hullámai oly módon viharoznak, hogy a mélységeknek minden szennyes anyagait felkavarják és rázuditják a küzdők egymásra.

A midőn a legdurvább kiméletlenséggel, a legmagasabbra fokozott személyes gyűlölséggel rángatunk sárba minden tekintélyt, — tekintet nélkül arra, hogy minő vészes hatást gyakorol ezen eljárás a mi derék népünkre, amely nem régen még tisztelettel, ragaszkodással, megbecsüléssel volt vezetői, nagy emberei iránt, de ma már bizony sok helyen elvesztvén megszólván ítélőképességét és olvasván a fenséges célu, az igazság keresésére hivatott sajtónak ugyanazon események, tényezők,

szereplők felől való homlokegyenest ellenkező közléseit, ítéleteit, bírálatait, — szédelegve tekint fel a magasba és felülről várva mintegy égi tanácsot, kérdi: hol tehát itt az igazság útja, amely kivezérel valahára az ígéretnek szent földjére, a nyugodt állami életnek termékeny mezejére!?

Bizony, bizony szomorú, nehéz időket élünk, amikor azt látjuk, hogy a politikai ádáz küzdelmek éket vernek régi jó barátok, vérszerint való rokonok, testvérek, egy célra törekvők közé, megbénítják a fejlődésnek a normális haladásnak útját és megmérgezik a rövid földi életnek nemes érzelmeit, fenséges örömeit!

Hová vezet ezen kínos küzdelem éppen minket akik amugy' s egy állandóan hullámtól vert sziget vagyunk a belső és külső ellenségeknek oceanjában?!

Tisztelt Közgyűlés! mi egy egyszerű kis társadalmi egyesülés vagyunk, de a hazas erejét szent tüze hevit munkánkban cölünk népünknek szellemi és anyagi erősítése, termékenyítő gondolatoknak, eszméknek felszínre hozatala, érlelése, azoknak megvalósítására törekvés. Minekünk mindeddig sikerült teljesen távol tartanunk magunkat a pártpolitikai árnyalatok minden sodrától, sőt a legküzdelmesebb harcok közepette is itt ezen a semleges területen minden pártszemponttól eltekintve, a legellentétesebb érzelmű hazafiak is békésen együtt tudtunk munkálkodni és itt-ott számbavehető eredményeket is elérni, de mindenek előtt a Székelyföld és az erdélyrészi magyarság érdekeiben folytatott nagy küzdelem iránt, úgy a mindenkori kormánynak, mint a társadalomnak is jelentős érdeklődését felszínen tartani és sok ellentétet az egyesek között elenyésztetni, így a társadalmi együttműködéssel a hazafias érzésű szívek egybedobbanásával, a politika gyilkos fegyvere által ütött sebeket némileg heggeszteni és a kivezető utak felé való sovárgást legalább is élesztani, fentartani.

Én mint, aki már csaknem negyven év óta működöm szerény körben és gyenge erővel bár, de nemzetem szebb jövőjében való tántorithatatlan hittel és bizalommal, kérve kérem mindnyájukat, akik itt vannak és akikhez erőtlén szavam még elhathat, hogy ezt az egyesülést ne hagyják ellankadni vagy

épen sorvadozni, hanem a szent zászlókat a Székely Társaságokban és azok Szövetségében lobogtassák magasan, tisztán, őrizték meg ideális lelkesedésüket, önzetlen tevékenységüket még ha gunynak, bántásnak, fanyar lelkek bírálatainak tesz is ki magukat, mert mint közelebbről egy remek hasonlatban olvastam, a mi altruistukus munkánk is olyan, mint az almafáé, mely ezer meg ezer gyönyörű virágot hoz, hogy abból aztán széllal, viharral, fergeteg özönével, hőséggel, faggal való számtalan küzdelmek után pár száz értékes gyümölcs mégis csak megmaradjon az emberiség örömére, javára.

Fogjunk tehát kezét szeretettel, magasztos érzellemmel Istenbe és saját munkás karjainkba vetett erős hittel, fogyhatatlan bizalommal s nemzeti nagyságunk ideáljáról, az élet viharos küzdelmeiben és legnehezebb óráiban is egy pillanatig se teledkezzünk meg, mert akkor a győzelem pálmája a mienk lesz s az utánunk következő — hisszük jobb, erősebb kezű nemzedék egy boldogabb magyar hazában fogja egyhangulag zengeni a szent zsolozsmát, hogy: Isten áldd meg a magyart!

Ezzel a közgyűlést megnyitom.

1. A Székelykérdés számos fontos ágazatával foglalkozó, nagy munkanyagot tartalmazó érdekes és értékes elnöki megnyitót lelkes óvációval fogadta a közgyűlés s az elnököt hosszan tartó zajos tapsokkal tüntette ki.

II.

A lelkes tüntetés csillapultával elnök bejelenti, hogy a székely mozgalmak iránt tanusított érdeklődésnek legkézzelfoghatóbb örvendetes bizonyítéka, hogy a vallás- és közoktatás miniszter Önnagyméltósága *Benedek* Sándor államtitkár ur Önnagyméltóságát, a székelyakció régi, kitűnő munkását, Székely Szövetségünk tb. elnökét; a földmívelésügyi miniszter

Őnagyméltósága dr. Koós Mihály miniszteri osztály tanácsos urat, a segély akció vezetőjét; a kereskedelemügyi m. kir. miniszter ur Őnagyméltósága dr. Bernády György m. kir. udvari tanácsos, főispán urat a keresk. miniszterium iparfejlesztési miniszteri biztosát; a m. kir. belügyminiszter Őnagyméltósága pedig dr. Gyalóky Sándor csikvármegyei főispán urat küldötte e mai közgyűlésre képviselőjében.

Lelkes szavakkal üdvözli a miniszteri képviselőket és azon hazafias kérést intézi hozzájuk, kísérik jóakaratu figyelemmel és érdeklődéssel a mai tárgyalás során felmerülő kérdéseket, támogassák hathatósan a magyarság erősödésére irányuló törekvéseket és tegyenek megbízóiknak is olyan jelentést, miszerint érkezett utolsó ideje annak, hogy a kormány és társadalom összefogva emeljen korlátokat a magyar nemzetellenes törekvések elé; másfelől pedig hóna alá nyulván a gyöngülő magyarságnak, segítse századokon át dicsőséges feladatának betöltéséhez Isten hozta, Isten segítse és áldja meg illusztris vendégeinket, hogy mint a székelyügyek régi kipróbált harcosai, tovább is értékes szolgálatokat teheszenek az erdélyi magyarság kulturális és közgazdasági haladásának. Hazafias örömmel üdvözli külön is a főispáni kar jelenlevő doyenjét, báró Szentkereszthy Béla Őméltóságát, Háromszékvármegye főispánját és Dr. Árkay Kálmánt, az Orsz. Közművelődési Tanács nagyérdemű ügyvezető alelnökét. (Hosszan tartó taps és éljenzés.)

Benedek Sándor államtitkár a megjelent kormányképviselők nevében hálásan köszöni az elnöki meleg üdvözlést a székely társadalom részéről megnyilvánult bizalmat és rokonszenves tüntetést

Négy miniszter képviselője, klasszikus bizonyossága — ugymond, hogy a m. kir. kormány fontosnak és éppen ezért támogatandónak tartja a székely akciót és hozzájárul a rendelkezésre álló összes eszközökkel, hogy a nagy történelmi multtal bíró, határvédő székelység tovább is, hosszú századokon át teljesíthesse itt nemzetvédő feladatát; hogy végvára legyen és maradjon ez a tenger vérrel áztatott szent föld a magyar nemzeti érdekeknek.

A Székelyföld az egész ország közkincsét képezi. A székelykérdés nem lokális, de országos érdekű nagy kérdés; összefügg a magyar nemzet létérdekeivel keleten.

Üdvözli az elszánt, honszeretettől lángoló magyar társadalomnak itt megjelent örálló katonáit, kéri tartsanak ki. Mindenkinek a maga pozíciójában és hatáskörében dolgozzék tovább. És ebben a munkában, a honmentés nagy munkájában egyesüljön a kicsi a naggyal, mert csak ez az egyetértő kancsolódás hozhat áldásos eredményeket. Üdvözli a közgyűlést és őszintén kívánja, hogy az elnökség bölcs intézkedéseit kísérje a boldogulást biztosító siker. (Hosszantartó lelkes éljenzés)

Bogdán Arthur kir. tanácsos, bankigazgató Előpatak gyógyfürdő birtokosainak szövetkezete nevében, mint házigazda üdvözli a Székely Szövetséget.

Előpatak Gyógyfürdő Birtokosainak Szövetkezete nevében köszönetet mond a Székely Szövetségnek és mindazoknak, akik a szervezetben eljöttek, hogy a szőnyegen lévő, fontos székelykérdések mellett ezen már régóta híres fürdő iránt érdeklődjenek. A mai nap ünnep — ugymond a fürdő birtokosainak és szebb jövő kezdete a fürdőnek, melynek sok százan és ezereken vehetik hasznát. Különös hálájának ad kifejezést azért is, hogy a mai kir. kormány négy képviselőjét is szerencséje van üdvözölni ez alkalommal.

Isten áldását kéri a mai tanácskozásra, melyből hasznalegyen a székelységnek és a megjelentekre, kik szeretettel kapcsolják fel a mindnyájunk érdekében megoldandó sürgős kérdéseket; az elnökségre, mely immár évtizedek óta előljár a hazafias munkában.

Isten hozta, Isten áldja meg mindnyájunkat! (Lelkes éljenzés.)

2 Elnök hálás köszönetet mond az üdvözlésben megnyilvánult jóindulatért, megbecsülésért és szíves vendéglátásért. Ismételtén viszonzva a jó kívánatokat és elrendeli a napirend felvételét.

III.

Elnök a mai jegyzőkönyv vezetésére felkéri Máthé József főtitkárt, hitelesítésére pedig Szerényi Károly maros-vásárhelyi felső leányiskolai igazgató s Gyulai D. Kálmán ugyanodavaló ref. koll. tanár tagtársakat.

Bejelenti, hogy az Erdővidéki Bánya Egylet Részvénytársaság köpeci igazgatósága javaslatot adott be, a székelyföldi vastelepek állami kezelésbe vétele és kiaknázásával kapcsolatos közgazdasági akció tárgyában. Javasolja egyben, hogy té tessék át meleg ajánlással a keresk. m. kir. minisztérium székelyföldi iparfejlesztési miniszteri biztosához.

Jelenti továbbá az elnök, hogy a Budapesten lakó Székelyek Péterfi Asztaltársasága nevében Péterfi Tamás javaslatot adott be, mely szerint Borszéký Soma elhunyt tagtársunk sírhelyének emléktáblával leendő megjelölése céljára itt gyűjtés indíttassék. Az elnökség teljesítendőnek találja e kérést és gyűjtőívet ad ki az önkéntes szíves adományok feljegyzésére s megbizza Péterfi Tamást a gyűjtés eszközzésével.

Végül közli az elnök, hogy a közgyűlés; napján Szentkereszty Béláné bárónő jótékonycélra virágnapot rendez; este pedig a fürdő szépitési alap javára műkedvelői előadás lesz.

A közgyűlésen jelenlevők figyelmébe ajánlja a Tordai Székely Társaság által kiadott „Torda és Környéke“ című Turista Kalauz című igen értékes füzetet, va'amint Erőss József kézdivásárhelyi főgimn. tanárnak „A Székelyek Története“ című becses művét, melyek közül az előbbi 20 fillérért, utóbbi 3 koronáért a kiadónál beszerezhető.

Köztudomásra hozza továbbá, hogy a meghívóban jelzett kirándulásokra a gyűlés folyama alatt is lehet jelentkezni a Sepsiszentgyörgyi Székely Társaság jelenlévő elnökénél Végh Endre főgimn. tanárnál.

3. Az elnöki előterjesztések tudomásul vétetnek. Közgyűlés a javaslatokat elfogadja s határozattá emeli.

IV.

Máthé József főtitkár bejelenti, hogy a mai közgyűlésre 45 taggyűléslet és hivatali testület küldötte ki képviselőit, megnevezvén az alapszabály 2. §-a szerint szavazatra jogosult 3—3 tagját is, kik vitás esetekben határozat hozatalra jogosítvák. A képviselők névjegyzékét hivatalos használatra elkészítette és a közgyűlés elé terjeszti. Ezenkívül részt vehetvén a közgyűlésen a taggyűlések minden tagja jelenti azt is, hogy összesen 220 székely testvér tudatta a mai gyűlésen való részvételét.

4. A közgyűlés a jelentést tudomásul veszi és a képviselőket igazolja.

V

Napirend előtt szót kér Imecs Ernő fürdőigazgató Elnök a szót megadván, örömeinek ad kifejezést — felszólaló a fölött, hogy a m. kir. kormány eddig nem tapasztalt érdeklődéssel viseltetik a székely mozgalmak iránt, mit fényesen bizonyít azon ténykörülmeny is, hogy egyszerre 4 minster küldötte el képviselőjét a közgyűlésre.

Záloga ez az érdeklődés annak, hogy javaslataink nyomán mindahányan részt ki annak venni a székely segélyakcióban is. Éppen ezért javasolja, hogy megköszönve emerokonszenves érdeklődést, a közgyűlés intézzen üdvözlő táviratot a m. kir. minsterelnök, belügy-, keresk., földmívelési- és vallás- és közokt. Ministerekhez.

5. A közgyűlés a javaslatot elfogadja és felkéri az elnökséget, hogy a kormány megnevezett tagjaihoz üdvözlő sürgőnyt intézzen.

VI.

Máthé József főtitkár olvassa jelentését a Szövetség múlt évi működéséről, anint következik :

Igen Tisztelt Közgyűlés!

Ismét egy év telt el csikszeredai közgyűlésünk óta. Csá pással teljes év, mely kiszámíthatatlan károkat zuditott az erdélyrészi magyarság nyakába s honmentő hivatásának teljesítésében megbénította a magyarnemzeti érdekek védelmében immár második évezred óta vergődés közepett is élethalál harcot folytató székelységet.

1912 és 13 könyvtől áztatott, bubánattal, nyomorral teljes esztendő. Megmozdult lábunk alatt a föld. Nemcsak a sok tehernek miatta, de a szakadatlan esőzések u án beállott csuszamlásokban is. Falukat temetett el az ár; házakat nyelt el a föld; termést, kenyeret, munkaalkalmakat tettek tönkre az elemek. S mikor a meglepetésekből fölcsudva észhez kaphatunk, újból csak azt firtatjuk, micsoda kötelmek elé állítják épkézláb tagjait a nemzetnek a magyar érdekek — itt Erdélyben.

Sorsunk örökös küzdelem. Küzdelem a létért. Az egyedek és nemzet létéért.

Az elesettek temetése, árvák, özvegyek jajszava; üszkös, romba dőlő hajlékok füstje-pora nem állíthatja meg a hadviselőket. Tovább, előre, mennek a honfiak, míg a győzelem babéraival övezetten, vagy a halál csendességével elnémitottan tehet tanúságot mindahány:

Szent hazánk!

Neked adtuk mind, mivel csak birhatánk!

A Székely Társaságok Szövetségének számban folyton apadó kis csapatát ezen érzelmek tartják akcióban még ma is; ezek hatása alatt dolgoznak, anyagi eszközök hiányában, de annál nagyobb erkölcsi erőre való lángolással és elhatározással az egymástól elszigetelt csapatok

Ki segít e létért folyó heves küzdelemben? Az alábbiak fogják igazolni.

A Székely Társaságok Szövetségének ügyeit az elnökség s a kényes kérdésekben tanácsadóul mellé rendelt központi vezetőség intézik a közgyűlés határozatai és rendelkezései nyomán.

Első sorban tehát a közgyűlés utasításai szerint jártunk el, a jelentés évében is.

Mindjárt a közgyűlés után hálaszóval köszöntük meg házi gazdáinknak és munkástársainknak, hogy még mindig kedvesemlékü, széplefolyásu, népes csi szeredai közgyűlésünk sikerét legalább annyiban biztosíthatták, hogy a jelen volt hazafiak és honleányok fogadalomszerű biztosítással állottak zászlónk alá.

Azután kinyomatván jkvünk t, szétküldöttük tagtársainknak, érdeklődő vendégeinknek; tudományos és társadalmi irányban dolgozó testületeinknek, hirlapjainknak, országgyűlési képviselőinknek és a m. kir. kormány tagjainak.

Utóbbiaknak — rámutatván a tárcájuk ügykörét érintő határozatokra, azon kéréssel, hogy segítsenek, mert a székely akció nem lokális jellegű és jelentőségű mozgalom könnyen elmuló felvillanása, de országos jelentőségű, figyelemre és támogatásra méltó kérdések láncolata, mi könnyen szakad, ha érdeketelenség rozsdája marja, de erős lehet, ha szívet-szívhöz, észt-észhez, vállat válhoz vetve, kart-karba kulcsolva dolgozunk.

Megkapták e, megértették-e és megbecsülik-e az elibük tálalt anyagot? — a jövő mutatja meg.

Annyira igénybe vette őket közelebb a maguk privát baja egyen-egyen, hogy nem csodálkozhatunk, ha közvetlen viszhangja csak abban támadt, hogy együtt vagyunk újra valahányan, akiből az idealizmus és hazaszeretet tüze ki nem aludt.

Fontosabb határozatainkat sorban így láttuk el:

A székelyudvarhely—csikszeredai vasut ügyében feliratot intéztünk a keresk. m. kir. kormányhoz. Felfejtven e vasut közgazdasági és stratégiai jelütőségét, az 1895. évi VII. t.-c. alapján sürgettük annak kiépítését. Támogatásra felkértük az érdekelt vármegyék és váro ok, valamint Székely Társaságok vezetőségét.

A keresk. m. kir. miniszter ur 12782. számú leiratában méltányolva azon nemzeti, kulturális és gazdasági érdekeket, melyek a Szövetséget és az érdekelt közönséget e vasutvonal kiépítésének szorgalmazásánál vezették, meg is nyugtatott, hogy amint az államvasutak folyamatban lévő és még végrehajtandó, immron az egész ország közforgalmi igényeinek ki-elégítése szempontjából halaszthatatlan beruházási munkálatok

bevégeztetnek s az állam pénzügyi helyzete is megengedi, *nem fog késni* a kérdéses vasut kiépítésével.

Azóta a kereskedelemügyi miniszterium vezetésében változás történt, az új miniszter igen szívesen ígérte üdvözlésünkre ügyeinknek felkarolását s reméljük és kérjük is, hogy jóakaratu elődjének ígéretét teljes erővel törekedni fog valóra váltani.

Itt említem meg hogy azon kérésünk, miszerint a mádéfalvi—gyimesi vonalon járatott vonatok ezután Csikszeredába fussanak be és onnan indittassanak ki, május 1-étől teljese desbe ment, igen nagy hasznára a városnak és az odatörekvő vidéki közönségnek.

Másik nagyobb mozgalmunk a magyar földbirtok idegenek által való megszerzésének tilalmára vonatkozott.

Feliratot intéztünk e tárgyban a magyar törvényhozás Képviselőházához, szokás szerint egy képviselővel, gróf Bethlen István tb. elnökünkkel ellenjegyeztetve, hogy annak e'fogadását és tárgyalását biztosítsuk.

Feliratunkat pártolás végett megküldöttük a hazai törvényhatósági bizottságoknak és országgyűlési képviselőknek, amelyek és akik legnagyobb része, a hozzánk érkező válasziratok szerint lelkesedéssel karolta fel az ügyet.

Sajnos, a nyugtalan parlamenti viszonyok közt erre sem kerülhetett és ki tudja mikor ke.ülhet sor? Amikor talán már nem lesz mit menteni? Mert Erdélyben az utolsó 10 év alatt 300—360 ezer kat. hold magyar birtok került idegen kézre 150—180 millió korona értékben s a magyarságnak ez a birtok vesztesége leginkább a nagy- és középbirtokosság rovására ment, gerincében ejtvén meg a magyarságot, hogy ne legyen többé számottevő védelmezője. A magyar nagy és középbirtokosság letörése tehát többé nem csupán anyagi veszteséget jelent, hanem a társadalmi és politikai befolyásnak olyan irányu gyöngülését, amely a magyar nemzeti politika rovására esik. Ezért végtelen szomorú jelentősége van annak, hogy nálunk idegenek előnyér gyöngül a magyar földbirtokosság, ahol különös helyzeténél fogva csak a földbirtoklás előnyei által juthatna hatalmi befolyáshoz.

Gróf Bethlen István tiszteletbeli e'nökünk legujabb munkájában megdöbbenő adatokat sorol fel idevonatkozólag. Ennek dacára még mindig nyílt kérdés marad, hogyan mentjük meg a magyarságnak Erdélyt.

A magyar gör. kath. püspökség felállításának kérdésével és az ezzel kapcsolatos teendőkkel is behatóan foglalkoztunk.

Előzőleg évek óta folytattunk bizalmas jegyzék váltást irányadó tényezőkkel és kormány körökkel, rámutatván, minő veszedelmeket rejt magában azon ténykörülmeny, hogy a gör. kath. egyház rituális nyelve az oláh, minek révén a nevezett egyház kötelékébe tartozó magyar anyanyelvű testvéreink — oláhossíttatnak.

Az eredmény az, hogy tényleg felállítatott a magyar gör. kath. püspökség, de márső ténykedése közben tetteg bántalmazták az államban állam alkotó szerepet vindikáló oláhok s talán az ő erőszakosságuk megakadályozta azt, hogy e püspökség területébe bekapcsoltassék minden olyan székely község is, amelynek lakói nyelvben és érzelemben velünk azonosok.

Idevonatkozó feliratunkban a székely vármegyék alispánjaitól beszerzett adatok alapján, mely adatok — be kell vallanom — nem voltak minden tekintetben elég pontosak, rámutattunk arra, hogy Udvarhelymegyében 20; Torda-aranyosban 5; Háromszéken 29; Maros-Tordában 41; Csikban 20 olyan község van, melyekben 10—100—200 magyar anyanyelvű g. kath. van, de azért ezek nincsenek mind a magyar gör. kath. püspökség területébe csatolva. És éppen ezért újabb s géyekkel, biztatással vagy fenyegetéssel őket arra ösztönzik, hogy ide csatolásuk ellen tiltakozzanak.

Ezek a községek ugyanis fileák, olyan anyaegyházakhoz csatolva, melyeknek rendszerint oláh szellemben nevelt lelkészei nem tudnak, vagy nem akarnak tudni magyarul.

A midőn ez ellen testvéreink úgy védekeztek, hogy előbb a szolgabíroság közbejöttével felekezetenküliek, utóbb róm. katolikusok lettek, sikerült az oláhoknak Róma befolyását megnyerni annak, hogy a gör. katolikusok még kerülő utakon se léphessenek át a róm. kath. egyházba.

Igy aztán hiába vált a magyar gör. kath. püspökség terve és eszméje a jelenlegi körülmények által javasolt keretben — valóra; hiában fejezte ki Zichy János gróf kultuszminister a Szövetséghez intézett válasziratában reményét, hogy az új egyházmegye életbeléptetése hathatósan hozzá fog járulni a g. katli. magyarság hitéletének intenzívebb ápolásához; és hiában nyilvánította elismerését a Szövetségnek a székelység érdekében folytatott kitartó munkásságáért — kilátásba helyezvén hazafias törekvésünk további jóindulatu felkarolását, mert mai napig csak annyit sikerült elérnünk, hogy a püspökség meg van ugyan, meg van a kerülete is, de a hozzá csatolt egyházak istenitisztelestének nyelve ó görög. Ha oláh nem lehetett, magyar sem lett!

Mélyen elszomorító bizonyosága ez Magyarországon a magyarság befolyásának és Erdélyben a székelység küzdelme iránt mutatott közönynek.

Egyik jelentőségében legnagyobb mozgalmunk a hazai pénzüintézetekhez, pénzemberekhez és kormánykörökhöz intézett emlékiratunk volt, melyben Dr. Zakariás János tagtársunk előadása nyomán záloglevelek kibocsájtására jogosult pénzüintézetek alakítását sürgettük.

A Szövetség múlt évi közgyűlése ugyanis kimondotta, hogy szükségesnek tartja, hogy a kormány és az érdekelt erdélyrészi vármegyék támogatása mellett valamely budapesti nagy pénzüintézet védő szárnyai alatt, önálló hatáskörrel bíró záloglevelek kibocsájtására jogosult, törlesztéses jelzálog kölcsönöket nyújtó pénzüintézetet fejlesztessek több erdélyrészi magyar pénzüintézet.

A magyar birtokpolitika megalapozása és a magyarbirtok védelme volt e mozgalmunknak kifejezett célja.

Mondanom sem kell talán, hiszen mindnyájunk szomorú tapasztalata igazolja, hogy a legrosszabbidőben. A mikor az európai háborús bonyodalmak a pénzüintézetek egyensúlyát megbillentették s nemcsak a velük érdeközösségben lévő közönséget, de sok pénzüintézetet is válságba sodortak.

Ennek tulajdonítható, hogy a kérdést legtöbb helyt agyon hallgatták, sok helyről elodázandónak, mert a jelen viszonyok között megoldhatatlannak nyilvánították.

Az 1911 évi XV. tc. alapján alakult Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége pedig egyenesen kijelentette, hogy az eszmét magáévé nem teheti, mert az intézet üzletköre a nemzeti és szociális birtokpolitikára irányul, minélfogva céljai azonosok a Szövetséggel. Másrészt kizártnak tartja, hogy oly időben, mikor a külföldön is elsőrangú hírnévvel bíró nagy kibocsájtó intézeteink a feszült pénzvviszonyok és a megromlott záloglevél és kötvény piac behatása alatt a kölcsönök folyósítását beszüntetni kényszerültek, sőt a nyugat államai sem képesek járadék szükségletüket fedezni — egy minden piac nélküli, még csak ezután megállapítandó intézet kielégíthesse a napról-napra növekedő igényeket.

Rátérvén azután a maga üzlet körére jelzi, hogy mind máig (Ez 1913 márc. 4-én volt) kielégítette az olyan hitelgényeket, amelyeket a törvényhozás és alapszabályai hatáskörébe utaltak. Birtokpolitikai műveletek céljaira megvásárolta azokat a birtokokat, amelyek feldarabolása közérdekből szükségesnek mutatkoztak s amelyek fekvésüknél fogva *az intézet céljainak is megfelelők voltak.*

Igy állván a dolgok, jobb időkre kellett halasztanunk a kérdés forcírozását. S kapcsolatosan még csak arra szorítkoztunk, hogy közgyűlési határozatból köszönetet mondtunk azon magyar pénzintézeteknek, amelyek jövedelmükből kulturális célokra nagyobb összegeket áldoznak, további adakozásra kérvén őket. Köszönetünk és elismerésünk visszhangjául a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Részvénytársaság a szövetségnek is 25 koronát adományozott, mit e helyen is köszönettel nyugtázunk.

Az iparfejlesztés terén támogattuk a „Vaslábi Első Székely Márványbánya és Mészipari Részvénytársaság” tőke szerzésre irányuló mozgalmát a kereskedelmi kormánynál és Csikvármegye közönségénél, azon elvből kiindulva, hogy a csikvármegyei alapok hasznosan volnának gyümölcsözhetőek a szép jövőjü márványbánya üzeménél, de magának a kormánynak is jobban kellene e vállalkozást támogatnia.

A tőke bizalmatlansága s a kormány sokfelé lefoglaltsága miatt az eredmény itt sem kielégítő. S mi tovább is kénytele-

nek vagyunk sóhajtozni, mily sok szép dolgot lehetne mivelti a világforgalomra predestinált székely márvánnyal, ha pénzünk volna.

A Szövetség nevében melegen üdvözlöttük a keresk. m. kir. kormány székelyföldi iparfejlesztési ministeri biztosát, mely állásra dr. Bernády György udvari tanácsos, Maros-Vásárhely sz. kir. város főispánja neveztetett ki. Ismerve a székelyföldi iparfejlesztés körül megoldásra váró nagy feladatokat s a ministeri biztos ur nagystilű egyéniségét és a székely főváros körül érvényesített zseniális szervező képességét, eddigi működésünket megismertetve, bizalommal ajánlottuk fel szolgálatainkat neki és kértük, hogy közös céljaink elérésében ő is támogasson, amit melegen meg is ígért.

A Háromszékvármegyei Háziiparegyesület Nőipariskolájának öt szegény székely leány tanítására 1000, a bethleni Székely Társaságnak, a vidéken eloláhosodásnak kitett magyar gyermekek magyar iskolában leendő tanítására és ellátására 500 koronát sikerült kieszközölnünk a keresk. és kultuszministeriumoktól. Támogattuk ezirányban hozzánk intézett megkeresésre Maros-Torda vármegye alispánjának egy országos közgazdasági alap létesítése tárgyában felvetett és a nevezett vármegye törvényhatósági bizottsága által is elfogadott és felkarolt indítványával. Sequens József sepsiszentgyörgyi posztógyárának válságos helyzetéből való kiszabadításában is közreműködtünk, mire nézve a székelyföldi iparfejlesztési ministeri biztos ur közbelépése folytán van is valamelyes kilátás.

A központi vezetőség illetve elnökség működéséről még csak néhány mozzanatot említek fel.

A Maros-Vásárhelyi Munkás Biztosító Pénztár megtalálására egyengettük az utját, hogy Borszék, Előpatak és Korond fürdőkön a pénztár tagjai tömegesebben legyenek elhelyezhetők.

Özv Borszéki Sománé urnőnek néhai férje elhalálozása alkalmából részvét iratot küldtünk a Szövetség nevében; Rákosi Jenőt 70-ik születésnapja alkalmából üdvözlöttük.

Mire a következő megörökítésre méltó köszönő levelet kaptuk :

„Nagyságos Elnök ur!

Fogadja kérem a Székely Társaságok Szövetsége nevében küldött szives és megható üdvözetükért hálás köszönetemet.

Szép dolog a hatalmas német nemzet fiának lenni, irigyelhetni a dicsőséges francia nemzet gyermekeit és boldog lehet, aki magát a büszke Albion fiának mondhatja. De se német, se francia, se angol nem sejtí az t a *gyötrelmes gyönyört*, a mi egy élet-halálharcot folytató nemzet gyermekeinek a szívében dörömböl. Kin és kéj, remény és kétségbeesés köszörűli felváltva a mifegyvereinket, kiknek még tudatában él, mint kellett fel száz évvel ezelőtt álhalott állapotából ezt a nemzetet titáni erejű lelkek; mint hozták el kimondhatatlan munkával nagy és nevezetes férfiak a sir széléről az élet forgatagába, a hol védeni, erősíteni. gyarapítani, fölemelni és egy tündöklő jövőre előkészíteni és fölfegyverezni a nemzetet, az azóta való nemzedékek nagy és nehéz feladata lett.

Ezért harcolunk mi ma, ezért küzdöttem én 70 éveim küszöbéig és semmi dicsőségért a világon oda nem adom, hogy nem találtattam méltatlannak a rám esett rész elvégzésére.

Üdvözlöm ebben az érzelemben a Székely Társaságok Szövetségét, a legnevezetesebb és legexponáltabb végváraink örkatonáit, akiknek karjába acélt, elméjébe világosságot, szívökbe lelkesedést, kitartást és bizalmat adjon a Gondviselés, hogy győzhetetlenek legyenek. Isten áldása mindnyájunkon. Elnök urnak kiváló tisztelettel hive és szolgája

Rákosi Jenő.“

Üdvözlő iratot küldöttünk továbbá, mult közgyűlésünk határozatából Székely Ferenc és dr. Zakariás János tagtársainknak, kik évtizedes munkásságát ünnepelték közelebb, a vezetésük alatt példás buzgalommal, kitartással és eredménnyel dolgozó Székely Társaságoknak Debrecenben és Brassóban.

Lelkesedéssel köszöntöttük a tiszteletbeli elnökeinek sorából államtitkári méltóságra emelt Benedek Sándor ur Öméltóságát, ki szervezetünknek régi kiváló tagja; Sándor János m. kir. belügyminiszter ur Önméltóságát, aki a Székely Kongressz-

szus óta egyik nagyérdemű alapvető munkása s azután is lelkes támogatója volt a székely akciónak.

Önagyméltósága válaszát ide iktatom:

„Belügyminiszterré történt kineveztetésem alkalmából a t. Szövetség által hozzám intézett üdvözlőlevelet örömmel vettem és annak meleg hangja felidézte lelkemben azon idők emlékeit, mikor én is közvetlen tanuja, részese lehettem azon lelkes és buzgó munkálkodásnak, melyet a t. Szövetség Székelyföldünk és népünk érdekében, *a nehéz viszonyok közepette is csüggedés nélkül, fáradhatatlanul folytat* immár *egy évtized óta.*

Midőn tehát szíves megemlékezésükért hálás köszönetet mondok, kérem legyenek meggyőződve, hogy — habár a viszonyok alakulása folytán egyideig visszavonulva, később is távoltartva, ennek kifejezésre juttatására alkalmam nem nyílt, működésük iránt eddig is mindig meleg érdeklődéssel viseltettem és sohasem feledkeztem meg arról, hogy a Székelyföld szülöttje vagyok és annak talajában vannak az én életfálmnak gyökerei.

Azért csak természetes, hogy új állásomban is ezeket az érzéseket hoztam el és mindig készen állok szolgálni annak a székelynépnek érdekeit, melyhez magam is tartozom. Együttal kérem fogadják hazafias tiszteletem nyilvánítását, mellyel vagyok igaz hívük

Sándor János.

Szövetségünk a m. kir. kormány mindenkori tagjaival főleg pedig a földmivelésügyi-, kereskedelmi-, kultusz- és belügyminisztériumokkal állandó összeköttetést tartott fenn, azon elvből kifolyólag, hogy a székelykérdés megoldása elsősorban állami feladat. Ide kellett vinnünk sérelmeinket és innen kellett kérni bajaink orvoslását. Sajnos a sok változás miatt rendesen akkor vesztítettük el nagy nehezen jóbaráttá lett minisztereinket, mikor viszonyainkkal megismerkedve segítő munkába fogtak. Most is így van. Eltávoztak Beöthy, gróf Serényi és gróf Zichy minisztereink, a székelyügynek mindannyian igaz barátai. Hálával gondolva a székelység érdekeit felkaroló tevékenységükre, az új miniszterekkel is megismertettük szervezetünket s annak magyarnemzeti közszükségből való támogatását kértük. Kilátásba is helyezték.

Ghillány Imre báró földmiv. miniszter azt írta, hogy mindig kiváló öröme fog szolgálni, ha a Szövetséget közérdekű törekvéseinek előmozdításában s magasztos céljainak elérésében támogatni alkalmá leend.“

Ennek egyik bizonyossága, hogy a szövetséget adminisztracionális költségei fedezésére az idén is 2000 kor. segélyben részesítette a földmiv. miniszterium.

Rokonszenvvvel hajlik felénk az uj keresk. miniszter is.

* * *

Ezek után áttérek a Szövetség kötelékébe tartozó kulturális és közgazdasági egyesületek tevékenységének rövid ismertetésére.

Az a nemes, nagy gondolat, hogy minden alapszabály szerint működő nagy, vagy kis szervezet, melyet lokális érdek vagy közszükség hívott életre, egyesüljön a Székely Társaságok Szövetségében s hatáskörében külön-külön, azután társulva együtt, dolgozik Erdély magyarságának biztosításáért úgy, ahogy tud; vagy az a nagy cél, hogy orszeme legyen mind — ahány kerületének s állandó permanenciában élve, tájékoztatassa a Szövetséget minden mozzanatról, mi ezen érdekeket veszélyezteteti, maga hatáskörében gondoskodva a javítás eszközeiről s ha nem állana módjában közös felállást sürgetve az ügy javára: *még ma sem valósult meg.*

Kevesen vagyunk összeállva, s akik összeállottunk is lan kadunk, igazi kárára. sőt fájdalom veszedelmére a magyar érdekeknek. Mert a Székely Társaságok Szövetsége nemcsak az erdélyi magyarság zömének, a székelységnek javáért, de a nemzetiségi vidékek szét szórt magyarságának biztosításáért is dolgozik.

Az ország sok részében igyekeztünk Székely Társaságokat, alakítani, ahol megértettek. Érthető pénzügyi okokból azonban nem juthattunk el mindenhová, ahol a székely faj intelligens kiválóságai, szétszórva értékesítik a szülő-

földön munkateret nem talált kiváló képességeiket, de néhány példa mutatja, hogy ezen az uton érdemes volna tovább menni.

Szervezetünk tagjait két csoportba osztom.

Elsőbe tartoznak az alapító egyesületek: Omge, Emke, Székely Egyesület, Maros-Vásárhelyi Keresk. és iparkamara és a Marosvásárhelyi Székely Társaság, melyek együtt hozták össze és rendezték a Székely Kongresszust, együtt alakították a Szövetséget s azután saját autonom hatáskörükben dolgozva ma is felkarolják és támogatják azokat a fontos kérdéseket, melyeket a Szövetség közgyűlése esetről-esetre tárgyal. Felkarolják és támogatják lelkes melléállással, hazafias készséggel. Soraikba állithatom ujabban az Országos Közművelődési Tanácsot, mely kereste és megtalálta a kapcsolatot velünk.

Másodsorban a székelyföldi vármegyék fő- és alispánjai és a székely városok polgármestereivel van alapszabályszerű kapcsolatunk. A közigazgatás sok tekintetben lehet és van is, hasznunkra és támogatásunkra. Hogy nem mindenütt egyforma méltánylással karolnak föl, annak okát nem kutatom, de nyilvánosság elé sem állítom őket érte. mert hiszem és vallo-
*lom, hogy a közigazgatás nagy tényező a magyar érdekek védel-
mében és el kell jönni az időnek, amikor mindnyájan egyesülünk
a nagy gondolatban, hogy nekünk együtt kell dolgoznunk tovább !*

Harmadsorban állunk országgyűlési képviselőinkkel. Hisz sok kérdés van, mit törvényhozási uton kell megoldani. Egy-szer régen ők is szervezkedtek, megalakították a képviselők Székely Társaságát. Azóta sok víz lefolyt Erdély bércei közül, sok szív elhidegült, sok érdeklődés meglazult s talán csak a pártszenvédély tüze ég, hogy bennünket is elperzseljen.

Egy idő óta — bár mindenkit, minden alkalommal meg-hivunk, ritkábban látogatják gyűléseinket, mintha csak meg-feledkeznének némelyek a választásokon tett nagy ígéretek-ről s azon minden hazafit egyaránt kötelező feladatokról, melyek a képviselőt nemcsak törvényhozóvá, de kerülete érdekeinek gondozójává is teszik.

Tisztelettel meghajtom az elismerés zászlóját azok előtt, kik közöttünk vannak. A távolmaradottakhoz pedig ügyünk nevében azt a kérést intézem, járjanak el gyűléseinkre, mert

nekik a helyük nemcsak a választáskor, de akkor is itt van, sőt szükségkép akkor van igazában közöttünk, mikor bajaink és sérelmeinkről esik szó.

Negyedsorban említem föl és részletezem a Szövetség kötelékében levő tagegyesületek működését.

Ezek között első, a *Maros-Vásárhelyi Székely Társaság*. Ez az anyatársaság. Tőle indult a mozgalom s általa lett testé az ige. Ám az anyagi eszközök hiánya őt is mérsékeltebb munkára kényszerítette s most leginkább környezetének javát szolgálva működik nagyobbbrészt a régi csapáson járva. A tárgyalt évben több székelyföldi tanulmányutra indult kiránduló csapatot vezetett és irányított. A tél folyamán műsoros előadásokat rendezett az iparosok és ipari munkások oktatására és szórakoztatására, újra kiadta a „Székelyföldi Üdülőhelyek” című füzetet, mellyel fürdőközel egészséges levegőjű falvakba kalauzol tanítókat és másokat, hogy egyrészt a Székelyföld megismerésére alkalmat adjon, másrészt megkönnyítse azoknak is üdülését, kiknek drága fürdőzésre nem telik.

1913. február 11-én kegyeletos gyászünnepelet rendezett néhai Borszéký Soma ny. miniszt. tanácsos, haláláig székely vezér munkás emlékére. László Gyula a székely mozgalom érdemes tagja tartott emlékbeszédet ezen, méltatván a megboldogult nagyérdemeit. Az emlékbeszédet azután kiadta a Sz. T. hogy jövedelméből emlékkal jelölhesse meg Borszéký sirját. A füzet ára 50 fillér. E helyen is ajánljuk székely testvéreink figyelmébe.

Az Orsz. Munkásbiztosító Pénztár központi igazgatóságához felhívást intézett, hogy Erdély egészséges vidékein állítson a beteg és üdülő munkások számára szanatoriumokat és üdülő telepeket.

Kezelte a 1132 müből álló népkönyvtárt, melyet ez évben 226 olvasó vett igénybe s mely ezen évben is 300 kor. értékben gyarapítottatott.

Elnöke *Drák Lajos* kir. tanácsos tanfelügyelő, titkára *Szentgyörgyi Dénes* áll. ig. tanító.

Maros-Torda vármegyében a Mezőségi Székely Társaság expónált nemzetiségi vidéken fejt ki üdvös tevékenységet a nép kul-

turális és közgazdasági irányu oktatásával és felkarolásával ; nemzeti ünnepélyek rendezésével és a magyarság összetartásával. Elnöke Boér Károly székelykövesdi ref. lelkész, titkára Ósz Sándor áll. tanító.

A Székely Gazdák Szövetkezete Maros-Vásárhelyt a székely segély akció keretében biztosított termelés összegyűjtésére és értékesítésére s azonkívül a székely gazdaközönségnek maggal, gépekkel stbivel való ellátására alakult egy eddig elhanyagolt üzletkört karolva fel. Gondos vezetéssel üzletköre előnyösen bővül s a tapasztalat hova-tovább jobban igazolja szükségességét. Igazgatója: Gárdos József.

A Maros-Vásárhelyi Önkéntes Tűzoltó Egylet nemes feladatát az önkéntességben rejlő anyagi gyöngesége dacára is kitartó önfeláldozással teljesíti. Fájdalom olyan időket élünk, a mikor a társadalmi adó terheitől mindenki fut és ennek dacára is követeli a magára hagyott alakulástól, hogy mentő munkáját kifogástalanul végezze. Az Egylet Kovács Elek parancsnoksága alatt áll.

A Maros-Tordamegyei Általános Tanító Egyesület és a Marosi rkath. Tanító Egylet kulturális ügykörük mellett társadalmi és közgazdasági feladatok teljesítésére is vállalkoznak. Tagjai a szövetkezetek, gazdakörök élén állva vezetik a népet saját boldogulásának biztosítására. Analfabéta tanfolyamokat, szórakoztató és oktató felolvasásokat rendeznek ; ifj. olvasó és dalosköröket vezetnek stb. Előbbinek elnöke Máthé József maros-vásárhelyi áll. isk. ig., utóbbinak Kovács Pongrác nyárádremetei rkath. kántortanító.

A görögnyeszentimrei, marosszentkirályi, nyárádszentlászlói és nyárádszeredai hitelszövetkezetek, valamint a nagyjernyei tejszövetkezet már a nép erő és akarat megnyilatkozásából létesült üzlet alakulások, melyek a maguk boldogulásának ápolásán kívül mint a Szövetség csatlakozott tagjai is szerepet vállaltak.

Sok hasonló tag kellene ! Mert arra lennénk legbüszkébbek, ha a boldogulni tudó nép felállítására alapíthatnók akciókat. Vezetői névtelen hősök, „Nagyobbak ők, mint a hadvezérek“ !

A Nyárádszeredai Ipartestület is önszántából állott tagjaink sorába az öntudatra ébredt, önkormányzati jogok gyakorlására

érett iparos osztály támogatását kínálván. Az utóbbi évek változásán kissé ellankadt, de remélhetőleg ismét feleszmél.

Udvarhelyvármegyében van legkevesebb tagunk. Az anyavárosban közönnnyel néznek ránk. Lapok hiradása szerint új alakulást próbálnak létesíteni, hogy még eggyel több szervezetben oszoljék meg a népboldogításán fáradozók száma. Egyik jobbra, másik balra, leginkább egymással, az erőket megosztva és gyöngítve pedig aligha célt érünk.

Ezért évek óta nem ad életjelt magáról a *Székelyudvarhelyi Székely Társaság* megszűnt a *Székelykereszturi is*. Csak a *parajdiban* van reményünk, hogy a sóvidéken tovább teljesíti feladatát. Utóbbi most alakult újra. Elnöke Dr. Kovács Gábor orvos, titkára Brosz Róbert.

A szövetkezetek közül innen csak a *bögözi hitelszöv.* csatlakozott hozzánk.

Csikvármegyében valamivel több barátunk maradt. Barát a testvérek közt? Ugy-e furcsán hangzik? Pedig úgy van! A székely kérdésnek barátok kellene. S a testvérek között nem mindenki barátja az általunk kezdett akciónak. Okát nem látja, célját nem érti, eredményében nem bizik.

Pedig csak éppen a *Csikszere dai Székely Társaság* tavalyi munkájára kellene tekinteni, hogy jelentősége szerint lássunk a dolog lényegébe. Mult évi közgyűlésünk sikeres előkészítésével, a vendégek lelkes fogadásával, az ipari kiállítás és kirándulások rendezésével oly értékes munkát végzett, mely bármelyik régi nagy egyesületnek becsületére váltott volna.

S a mellett megismertette a vármegyét, annak székhelyét közeli és távoli kincseit az ország minden részéből összesereglet székely barátokkal. Ugy állunk ma, az Unió után 65 év múlva, hogy fel kell földünköt és népét fedeztetni az anyaországbeliekkel, hogy aztán megértvén közös érdekünk fontosságát, velünk együtt dolgozzanak annak megmentésén. Hálával jegyzem fel Csikszere dának e nagy érdemét e helyen is, kérvén, hogy ezzel ne tekintse misszióját befejezettnek, hanem virasszon és dolgozzék velünk. Első sorban szeresse és támogassa kiváló polgármesterét a város felvirágoztatására irányuló munkájában; azután minket a székelység ügyeinek istápolásában. A társaság elnöke dr. *Ujfalusi Jenő* polgármester, titkára *Botár Béla*.

A Gyergyószentmiklósi Székely Társaság is ezelőtt pár évvel tette le a vizsgát a csikszeredaihoz hasonló értékű közgyűlés rendezésével. Nagy és fontos érdekei kerültek ekkor napvilágra a szép jövőjü, végre vasutvonalba került gazdag városnak. Ha együtt maradnak az akkor kitűzött célok mellett, századok mulasztását is képesek lesznek pótolni. Elnök *Ferenesi István*, titkára *Simon Ádám*.

A Ditrői Székely Társaság évek óta nem ad életjelt magáról.

A Csikszentmiklósi és Csikszentmihályi Szövetkezet, a Gyergyóditrői Első Mezőgazdasági Előleg Egylet, a Gyergyószentmiklósi Gazdasági és Hitelszöv. közgazdasági érdekek szolgálatában állanak, olcsó kölcsönökkel segítvén tagjaikon. Utóbbinak igazgatója *Bajna András*, könyvelője *Sántha Albert*.

Az Alkoholelleses Szövetség is Gyergyószentmiklóstra tette át székhelyét, hogy apostoli buzgalmu elnöke *Szabó György* esperes-plebános közelebbi gondozásában lehessen.

Múlt évben 40 előadást rendezett, különböző helyeken és 14 féle füzetet adott ki, hogy a népet az alkohol kérdésében felvilágosítsa, az ivás veszedelmétől elvonja. Szomorúan panaszozza fel, hogy az államhatalom segedelme nélkül csak fél munkát végezhet; abban pedig bizni alig lehet, hogy az állam az alkohol fogyasztás és jövedelme csökkentésével hozzon áldozatot az iszákosság veszedelmének elhárítására.

Borszék fürdővállalat igazgatósága is tagja a Szövetségnek. Minden időben melegen pártoltuk a székely fürdőket. S hogy felvirágoztatásuktól természeti szépségeik, ritkaságaik és kiválóságaiak dacára is még messze távol állunk, részben ök, részben lanya összeköttetésünk az oka. Többet, szorosabban kellene érintkeznünk vitális érdekeink előmozdítására.

Es most átrérek *Háromszékre*. Itt több szövetségesünk van: A baróti, berecki, kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi Székely Társaság; a kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi Kaszinó; a Székely Szövőgyár, Erdővidéki Bánya Egylet; a Köpeci Gazd. és Ipari Hitelszöv; a Háromszékmegyei Tanító Egyesület és Előpatak Gyógyfürdő Birtokosainak Szövetkezete. Mindannyi lelkes hiva és támogatója követlen környezetének s tagjai által elősegíti annak boldogulását.

Hogy *első és nyolcadik* közgyűlésünket e szép történelmi tényekről híres vármegye területén tarthattuk, az is a kiváló ságnak dicsérete.

Előpatak és S.-szentgyörgy összefogtak e nap munkájának biztosítására. Legyen nekik ezért elismerés és hála.

A *Székelyföld határain* túl, nemzetiségi vidéken szorongó testvéreinkkel is kapcsolatot létesítettünk, hogy őket az erdélyrészi magyarság zöméhez a székelységhez kapcsolva, dokumentáljuk, hogy nincsenek elhagyva, vannak akik együtt éreznek velük és amiben lehet segítségükre sietnek. Igazában csak az tudja mennyire idegen a magyar saját hazájában, aki e vidékeket járta és látta, hogy az itt minden meggondolás és cél nélkül összekevert magyarság mennyire idegen egymástól. Gondoltunk mi már arra, hogy Erdély nemzetiségi városaiba nem felvidéki, délvidéki, vagy dunántuli embereket kellene helyezni az állam hivatalaiba, tanári és tanítói állásaiba, hanem a székelyeket, akik tudják mit lehet itt féltetni és mit kell megmenteni. A kormányok nem értették meg e gondolatot s így a tömeglélek legtöbb helyt hidegen elzárkozik és idegen marad a nemzeti akarat érvényesítésétől. Ám azért hála Istennek van, itt-ott akadnak, akik annál lelkesebben dolgoznak társadalmi téren a bennük fellángoló hazafiság erejével, a nélkül is, hogy az állam szolgálatában álló hivatalnokok nagy intelligenciáját, tudását és önfeláldozását maguk mellett tudnák.

Ilyenek:

A *Brassói Székely Társaság* kiáltó példa erre. 10 évet jubilált e társaság, s jubileumi koronájának legszebb gyöngye, hogy ma már érvényesül Brassóban a magyar akarat s viszonylagos többségével dominál is.

Működésének súlypontja, hogy a székely vármegyékből iparos tanulókat helyez el; ezeket ruházza, gondozza, neveli és Brassó társadalmának tagjává teszi. Ez korszakalkotó esemény, a brassói magyarság történetében. Támogatják e munkájában az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület, a Székely Kereskedelmi és Iparkamara, a lelkészi, tanítói és jegyzői kar. A mozgató erő azonban ott él vezető embereinek dr. Zakariás János ügyvédnek, Csulak Lajos író, áll. ig. tani-

tónak és tisztvársaíknak szívében. Az elmúlt évben 76 tanulóť helyeztek el. Jelenleg gondozás alatt van 204.

A társaság tagjainak száma 278, a társadalom minden rétegéből. Mindenkit egyesít a nemes hazafias nagy cél. Év folytán 6 gyűlést tartott. Ebből kettőt ruha kiosztással. Mozgalmat indított a társaság egy tanonc-otthon felállítástra, hogy pártfogaltjait jobban gondozhassa. A társaság élvezte a pénz-intézetek, különösen az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület és a Székely Iparkamara támogatását, de még nem oly arányokban, mint az nagyméretű akciójáhoť szükséges. Mert a brassói magyarságnak egy személyben Székely Társaságnak az erdélyi oláhság mozgalmát kell ellensúlyoznia. Az oláhság által kiadott hivatalos jelentés szerint ugyanis Brassóban létezik egy: „oláh iparos tanoncokat és segédeket segélyező egyesület,” melynek 1912. év végén 97 ezer korona tőkéje volt. (Magánúton vett értesülés szerint ma közel 200 ezer.) Célja oláh iparos tanoncokat verbuválni, elhelyezni, segélyezni és az oláh iparos legényekkel együtt, oláh nemzeti szellemben nevelni. 1912-ben 209 tanulóť helyeztek el. Eddig összesen 610-et.

Hol vagyunk mi ehez képest?

Csak egy a szerencsénk, hogy a székely gyermekek élénkebbek, munkásabbak, tanultabbak, intelligensebbek s így ipari pályára tapasztalat szerint alkalmasabbak. Ezért mindenki szívesen fogadja őket. Röviden vázolvá a Brassói Székely Társaság misszióját hálás elismerésünket kell neki nyilvánítanunk a magyar nemzet nevében. Végvárunk nemes elszánású, kitartó munkás őrszeme ez a társaság. Áldja és segítse nemzetetősitő munkájában a magyarok Istene.

Elnöke: dr. Zskariás János ügyvéd, titkára: Csulak Lajos író, áll. íg. tanító.

Brassóban a Magyar Kaszinó, Brassó vármegyében a Hétfalusi Székely Társaság és Zajzon-fürdő igazgatóság tartozik még hozzánk.

Azután nagy lépést kell tennünk éppen Fogarasig, míg egy szigetre találunk a nemzetiségi tengerben. Ez a társaság 1913. febr. 1-én jubilálta 10 éves fennállását Bedő Ferenc kir. járás bíró gondozása alatt állandóan gyarapodva; ez a lelkes

testvér még a legmostohább viszonyok közt sem hagyta el a társaságot, vele és benne egyesítette a fogarasi magyarságot tőle telhető társadalmi munkára. Az el. iskolai szegény gyermekeket felruházza, jótékony egyesületeket segélyez. a honvédelmi emlék alapot 2057 koronára növelte és legszebb szándékát képezi mindaddig növelni, míg szemmel látható emlék jelöli az 1848—49-iki székely-honvédek dicső küzdelmének helyén a székely magyarság életerejét. Ha számba vesszük, hogy a jótékony és hazafiság eme fillérei szegény emberek zsebéből kerülnek ki, meleg elismeréssel kell adoznunk a fogarasi testvértársaságnak. Elnöke *Bedő Ferenc* kir. járásbíró, titkára: *Vodráska Vencel* főgimn. tanár.

Tovább csak Nagyszebenben állhatunk meg. *Zágoni Gábor* kir. tanácsos közjegyzőnek, a szebeni testvérek galambösz, de hőslelkű vezérének és hűséges munkatársa: *Kiss Samu* áll. ig. tanítónak lakhelyén. Ők uralják itt a helyzetet.

Ez a társaság is a székely inasnevelés terén fejt ki üdvös munkásságot. A Nagyszebenre és Nagydisznódra helyezett tanoncokat felügyeli ruházza és segélyezi.

A helyi és környékbeli elszigetelt magyarság érdekeit ápolja. 1913 jun. havában összesen 2508 korona felett rendelkezett e céjra. Tagjainak száma 116.

Elnöke: *Zágoni Gábor* kir. közjegyző, titkára: *Kiss Samu* áll. ig. tan.

Erzsébetvároson most éled újra, Nagyenyeden — tájdalom megszűnt a Székely Társaság.

De *Gyulafehérvárt* él még!

Tagjainak száma 60. Mult évben 12 rendes összejövetelt tartott. Januárban fényes műsoros estélyt, március 15-én pedig nemzeti ünnepélyt rendezett. Segélyezett és megjutalmazott jótanuló szegény fiukat.

Elnöke *dr. Koródy Péter* prelatus kanonok, titkára *dr. Cseke Vince* ügyvéd.

Déva, Piski, Petrozsény és Szászváros lemaradtak a küzdők sorából s csendes megadással türik, hadd jöjjön, aminek jönni kell!

Nem ugy Torda!

Igazi hazafiakhoz méltó lelkesedéssel állanak az eszme mellett. Az a régi keserőség, mi a vasuttal elkerülés közgazdasági hátrányaiban felgyülemlett volt a szivekben, összetömöriti őket. Es Torda emelkedik. Ipartelepei egymásután nőnek ki a földből, a földgáz áldásátt elsőnek élvezi. Eljárnak a falusi gazdakörök gyűléseire. Oktatják a népet, hogy tudásban erősödve emelkedjék hivatása magaslatára, vegye át és töltsse be a magyarnép szerepét. A Szabó József-féle gazd. iskolát segitette; télfolyamán háziipari tanfolyamot rendezett; iparos tanonc otthon létesítésére előkészületeket tett. Az Emke tordai fiókját újra alakította és tagjaisorába lépett, bizonyságul annak, hogy őszinte jóakarásban több egycélú egyesület is megférhet egymás mellett.

Elhatározta, hogy a falusi gazdaköröket felhívja a Társaságba való belépésre: Mult évben ünnepelte 10 éves fennállását. 63 tagja van. Elnöke *Dózsa* Ferenc kir. törv. bíró, titkára dr. Baróthy István ügyv. jelölt.

Imnen *Szamosújvár* egy ugrás. A magyar társadalom irányításában elsőrendű tevékenységet tanusító Székely Társasága Dömötör János főgimn. igazgató buzgó elnök és Csinády Gábor titkár vezetése alatt működik.

A dési és magyarfrátai társaság megszűnt. De annál szebb munkásságot fejt ki a bethleni.

Érdemes ennél kissé, nemcsak az elismerés, de a példaadás okából is megállani. Annyira lelkesednek a bethleniek, hogy — igen helyesen, a nőket is felvették a Székely Társaság tagjai sorába.

De beszéljenek ők maguk:

„Lelkünket majdnem csüggedés fogta el. Evék hosszú során át egyénenként igazán nagy áldazatokkal szentelte székelytársaságunk egész munkásságát annak az eszmének, hogy nemzeti érzésükben eltántorodott vagy eltántorodó félben levő fajrokonainkat megmentse a magyarság számára. Fontos nemzeti munkássága teljesítése közben azonban a Székely Társaság anyagi ereje kimerült és igényt tartott a magyar társadalom, a hivatott intézmények és a hatóságok támogatására, segélyére is. Kérő szavát azonban hiába emelte fel. Süket fülekre talált. Az általunk megkeresettek rész-

vétlen kebellet fordultak el tőlünk s munkásságunktól. A fáj-
dalmasan tapasztalt megdöbbenő közöny, az illetékes körök ri-
deg, visszautasító magatartása a Székely Társaság vezetőségét is
gondolkodóba ejtette céljaink, működésünk fontossága, jelentő-
sége felől. Azt kellett hinnünk, *hogy csak mi látjuk oly sötét*
színen a helyzetet és a veszély korántsem olyan nagy jelentő-
ségű, hogy elháríthatásáé t társaságunk feláldozza magát, hogy el-
vérezzen érte, akkor, a midőn a magyarság tömege a védekezésnek
semmi szükségét fenforogni nem látja. Azt kellett hinnünk, hogy
magunkra vállalt apró cseprő ügyeinkkel csak fontoskodunk,
mert való veszély esetén föl kellene ébrednie a magyar társa-
dalom hazafias lelkiismeretének is. *Ujra és újra átgondoltuk cél-*
jaink fontosságát az idegen népelem közé beszóródott magyar család-
dok helyzetét, a magyarsággal szemben kialakult viszonyát és
latolgattuk a rendelkezésünkre álló anyagi erőt. A társaság
tétova magatartásán fajunk szeretete győzött. Meg hányva-vetve
a dolgot a Székely Társaság ismétellen arra az eredményre jutott,
hogy egy nagyon fontos nemzeti ügy szolgálatában áll, hogy muni-
kásságával nagy szolgálatot tesz nemzetének és hogy a maga elé
kitűzött cél oly magasztos, hogy érdemes elvéreznie is érte. Nem
törődve tehát anyagi romlásával a Bethleni Székely Társaság
ujult erővel állott az ügy szolgálatába. működésének körét nem
csökkentette, sőt fokozatosan tovább és tovább fejlesztette, re-
mélve azt is, hogy a magyar társadalom lelkiismerete végre is
fölébred és sikerül meggyőznünk az illetékes köröket céljaink
fontosságáról s eredményeket fölmutatva a megnyilvánult kö-
zöny vastag jégkérget sikerül megtörnünk. *És a Székely Társaság*
reménye valóra vált. A jég megtört. Észrevették működésünket,
a támogató kezek jóleső támogatását érezzük és bár az élvez-
zett segély korántsem elegendő céljaink keresztülvitelére, a
megnyilatkozott érdeklődés erőt és lelkesedést ad a tovább
kitartó, szivós munkára.

Hogy a Székely Társaság erre az eredményre jutott, azért
elsősorban köszönet illeti meg a Székely Társaságok Szövet-
ségének elnökségét, aki először értékelte munkásságunkat és aki
céljainkat megértve lelkesedéssel, tekintélyének egész súlyával támo-
gatta törekvésünket és juttatta dülőre ügyünket.

Székely Társaságunk nem is mulasztja el ez alkalommal is mely és hálás köszönetet fejezni ki a Szövetség elnökségének, fogadalmat telve, hogy lankadatlan buzgalommal maradjunk és állunk ezután is a szentnek hitt ügynek szolgálatában.

Evi működésünk különben a következő:

A társaság az elmúlt évben is folytatta az anyanyelvüket elfelejtett magyar gyermekek védelmét és nemzeti irányu nevelésükről gondoskodott. Mozgalmának céltudatos szervezésére törekedvén külön bizottságot alakított, amely állandóan permanenciában van és amely kizárólag a nemzeti létükben veszélyeztetett gyermekek megmentésével, megmentésüknek módozataival foglalkozik. Ez a bizottság megkésztette a Bethlen vidékén szétszórtnak élő magyar családok törzskönyvét, amely az illető családok mindennemű viszonyaira kiterjeszkedik és amelyet időnként a viszonyok változtatásával kiigazít. A törzskönyv még nem egészen teljes, mert még nem sikerült teljesen a családok felkutatása, mivel akad több oly magyar család is, aki ma már nem tartja a közösséget a magyar nemzettel, az eloláhosodás útján van. Ez tetemesen megnehezíti a bizottság munkáját. A bizottság azonban állandóan munkában van és nemsokára teljes törzskönyvvel fog rendelkezni, amely körülmény biztos irányt fog szabni munkásságának. Már eddig is megállapítható, hogy mintegy 40—50 védencről kell történnék gondoskodás.

A bizottság javaslata alapján a védelem alá vett gyermekekről a Székely Társaság a következőkép gondoskodott. Bethlen központban 14 gyermeket helyezett el, kiket szállással, ruházattal, élelemmel, taneszközökkel ellátott és a bethleni állami iskolában iskoláztatott. Számukra orvosi segélyről gondoskodott s tanulmányi tekintetben állandó felügyelet alatt tartotta. Védelme és segítése alatt van és a következő állami iskolához van beosztva 20 gyermek a szeszármai állami iskolánál 7 gyermek, a középfalvainál 9, a magyarnemegyénél 2 és a magyardécei állami iskolánál 2 növendék. E gyermekek mindenike gyöngén beszélt a magyar nyelvet, sőt egy pár növendék egyáltalában nem tudott magyarul. A tanítók jelentése és a Székely Társaság vezetőinek közvetlen tapasztalata szerint e gyermekek anyanyelvükben igen nagy előhaladást tettek és nemzeti önérzetükben megerősödtek.

Alapos a remény, hogy a Székely Társasággal kapcsolatba jutott családok exponált helyükön a magyar nemzetnek lényeges tényezőivé válnak. Jobb szeretné a Székely Társaság, ha a védelme alá vett gyermekeket egy központi internátusba gyűjthetné össze, a felügyelet és az egységes nevelés szempontjából, de kénytelen megalkudni a rendelkezésre álló anyagi erővel és így szétosztva gondoskodni nevelésükről.

A kezdet legelső nehézségein azonban már túl vagyunk. Működésünk felkeltette az érdeklődést és a támogatás segélyek formájában is megnyilvánul. Reméljük, hogy az érdeklődés növekedésével, az anyagi segélyek emelkedésével az internátus nemcsak a mi lévőnk lesz, de valóban testet is fog ölteni. Már ma sem oly sűrű a helyzetünk, miként csak a közelmúltban is. Az országos gyermekvédő liga f. év januárjában 130 koronát utalt elnökségünkhöz, a déli magyar védő egyesület 300 koronával támogat és V. K. miniszter ur a Szövetség közbenjárására 500 korona segélyt engedélyezett. Sajnálattal kell fölemlitenünk, hogy a gazdag EMKE teljesen elzárkózott ügyünk elől és hogy neki a magyarság megmentésére, az eloláhosodó magyar gyermekek nemzeti irányú nevelésére nincs pénze. Többszörösen benyújtott kérelmünkre nem is válaszol.

Novemberi ülésén a Székely Társaság országos gyűjtést vett tervei közé e tekintetben várjuk a miniszter ur döntését. A gyermekek ellátására szükséges összeget előteremtendő a Székely Társaság egy egyedülálló intézményt létesített: fölállította a jótékony célt szolgáló mozit. Folyó év elején egy elsőrangú mozgófényképszínházat rendezett be, amelynek összes tiszta jövedelme az internátus céljaira lesz fordítva. E mozgófényképszínház élénk pártolásnak örvend és remélhető, hogy a felszerelés összegének letörlesztése után egy pár év múlva tette mes összeggel fogja elősegíteni céljainkat.

A Társaság nemcsak az elemi iskolás korban levő gyermekek neveléséről gondoskodott, de gondoskodását kiterjesztette a tanköteles korban túl levő egyénekre is. Tanoncokat helyezett el Bethlenbe és Kolozsvárra, ezeket segélyezi, felügyelet alatt tartja, kenyéradó gazdáikkal állandóan érintkezik. Cselédsorban levő leányokat emberséges jó magyar családokhoz juttatja, a felügyeletet

itt is állandóan fentartja. Vidéken élő elzárt magyar családoknak olvasás végett jó könyvet küld és levélbeli érintkezést tart fenn, hogy ne csak akkor érezzék a magyar nemzethez való kapcsolatot, amidőn az adóhátrálékért zaklatják őket.

Szóval minden eszközt megragadni törekszik, ami alkalmas az eloláhosodás meggátolására. A Székely Társaság közbelépése nélkül elveszett volna. Ily munkásság közepett élte meg 10 éves fennállását és 100-ik összejeövetelét a Bethleni Sz. T.

Elnöke: *Bárdy Géza* főszolgabíró, titkára *Bálint Lajos* áll. ig. tan.

Besztercén is hasonló lelkesedéssel dolgozik a másik *Mihály Gábor* állami isk. ig. vezetése alatt, akivel egyetértésben a csekélyszámu magyarságnak sikerült az exponált vidéken a Sz. T. tekintélyét biztosítani.

Az elmúlt évben jelentős változást idézett elő a Sz. T. életében *Puskás Ferenc* erdőtanácsos elnök lemondása. Utána egy ideig *Csernátoni Jenő* számtanácsos alelnök vezette az ügyeket, míg az 1912. évi tisztújító gyűlés *Mihály Gábor* eddigi titkár kezébe tette a vezetést, az ő eddigi hűséges és rendkívül értékes munkásságát megjutalmazva.

A Társaság régi programjához híven a székelység ügyeinek általános kérdéseivel, és a székely iparos-tanonc ifjaknak jó nevű iparosoknál való elhelyezésével, gondozásával, iskoláztatásával a besztercei magyarság megerősítését igyekezett szolgálni; folytatta a tanonc-otthon létesítésére megindított mozgalmat, ismeretterjesztő előadásokat tartott, tisztviselők számára fogyasztási szövetkezetet alakított. Elnöke: *Mihály Gábor* áll. isk. ig., titkára: *Vásárhelyi János* ref. lelkész.

Kolozsvárt az Erdélyi Kárpát Egyesület Székely Társasága és a Pénzüntézetek Orsz. Egyesülete Erdélyrészi Szövetsege tart velünk tagsági összeköttetést. Előbbi régismert nagyszabású turisztikai programjának, utóbbi a pénzpiac biztosításának nagy kérdésével foglalkozván.

Ezentúl már csak az anyaországban vannak tagjaink. Szegeden, Aradon, Karcagon, testvéreink eltávoztával vegetálnak a társaságok. Debrecenben azonban lelkes testvéreink igen értékes munkásságot fejtenek ki állandóan. A társaságnak 40

alapító. 222 rendes tagja van. Évi bevétele 2342 K, kiadása 2261 K volt. 11 évi működése alatt 259 iparostanoncot képeztetett ki különféle iparágakban. Az arravalókat külföldön is támogatta. A székely türdőknek, ásványvizeknek, háziipari cikkeknek többször csinált propagandát, karácsonyi bazárt rendezett, székely néprajzi előadásokat tartott stb. Lelkes vezér-munkása mozgalmunknak kezdet óta Székely Ferenc felmérési felügyelő, ügyvezető elnök, akinek agitálására most is szép számmal vannak közöttünk a debreceinek. A köztünk lévő kapcsolatot azáltal is erősíteni igyekezett a Debreceni Székely Társaság, hogy két érdemes tagunkat, *Deák Lajos* kir. tan. tanfelügyelőt, elnökünket, és *László Gyula* kamarai II. titkárt, al-elnökünket tiszteleti tagjai sorába választotta a folyó év tavaszán.

A *Bpesti Székely Egyesület* általános székelyérdekek szolgálatában segélyek, jutalmak és ösztöndíjak adományozásával segíti a székely ipar, kereskedelem és művészi képzés érdekeit. Szó volt róla, eziránt megbízást is nyert s a megbízást vállalta, hogy egy Székelyudvarhelyt felvett javaslat alapján gyűjtendő székely nemzeti alapot kezeli, az erre irányuló munkát vezeti. Az idők azonban nem kedveztek a mozgalomnak, de a társadalom sem fogta pártját. Ezért jobb időkre kellett halasztani. Elnöke *Benedek Sándor* kultuszminiszteri államtitkár, titkára: *Benedek Elek* író.

A *Miskolci Sz. T.* Gálffy Ignác felső keresk. isk. ig. testvérünk vezetése alatt leglelkesebb hive és mozgatója ezen eszmének. Azt az elvet vallja, csak pénz legyen, meg lesz minden. Ezért a székely nemzeti alap tervezetét újból átdolgozta. Elnöke: *Gálffy Ignác* felsőkeresk. isk. tan.

A *Kassai Sz. T.* is élénken érdeklődik ügyeink iránt. Tőle indult a mozgalom, hogy idegen honosok magyar földbirtokot ne vásárolhassanak. Elnöke *Szentléleki Gyula* polgármester, titkára *Rösler István* v. főjegyző. Sajnos, hogy kiküldöttei ezen gyűléstünkön az ottani szomorú árvízviszonyok miatt meg nem jelenhettek.

Ezzel hazai szervezetünk egy évi működéséről beszámoltam. Még csak azt említem meg, hogy a határon túl, Romániában lakó testvéreink érdekében a bukaresti Szt. István ki-

rály Egyesülettel és a Magyar Egyesülettel tartottunk fenn összeköttetést. Onnan indult javaslatokra többször, több fontos ügyben dolgoztunk ki munkatervet és terjesztettünk — a vele járó munka végrehajtását vállalva — a m. kir. kormány elé. Fogamatja azonban nem mindig volt, kétségén kívül a diplomáciai bonyodalmaktól való tartózkodás miatt. De tény, hogy amíg mi itt fontoskodunk s a nemzetiségek iránt való tulságos elnézéssel az ügy jobbrafordulását *ellenségeink belátásának megváltozásától várjuk*; addig ők művészeik, agitátoraik és anyagi segélyeik átjáratásával zavarják a vizet nálunk. Az oláh tanítók legutóbbi mozgalma is erre vall.

És nekünk a gazdasági válság mellett a nemzetiségek térfoglalása a legnagyobb bajunk, aminek ellensúlyozására minden áldozatot meg kellene hoznunk és nem szabadna e mozgalmtól félre állani senkinek, akinek ereiben magyar vér foly.

6.) A lelkes éljenzéssel fogadott titkári jelentés tudomásul vétetrén, elnök a közgyűlés nagy tetszés nyilváníttása mellett meleg köszönetet mond a főtítkárnak, a székelly ügyek régi buzgó munkásának sok és kitartó fáradozásaiért.

VII.

Imecs Ernő fürdőigazgató Előpatak-fürdő fejlődése és története címen tartja meg előadását az alábbiakban:

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Messze, rég elmúlt, a közel kétszáz évet megelőző idökre kell vissza menjek. Vissza kell menjek oda és azokra a régi, részben szép, részben szomorú idökre, a melyeknek leírásánál nem támogatnak és nem jönnek segítségemre írásbeli feljegyzések és az egyedüli támpont, amely Előpatak gyógyfürdő tör-

ténelme kezdődő korszakának megírásánál segítségemre jön: a nép száján fennmaradt legenda, a nép monda

A nép monda, a legenda szerint a 18-ik é század első tizedeiben még nem ez a most már — szerénytelenség nélkül is — világhírűnek mondható kedves és kellemes gyógyhely, de még csak nem is ez a mostan látható virágzó község terült el azon a helyen, a hol most Előpatak gyógyfürdő fekszik. Fejsze csapást még nem ért ős és vad erdők öveztek akkor e tájat, a melynek mélabus csendjét nem zavarta semmi egyéb, mint legtovább egy-egy, az akkori őserdőkben még bőven termett nagy vadnak félelmes ordítása, avagy valamelyik, de csak véletlenül és nagy ritkán ide tévedt vadász társaság valamelyik tagja kilőtt fegyv rének messze elhallatszó, visszhangot keltő durranása, vagy pedig néha és nyári időben a vaderdő tisztásán legelésző nyáj harangjainak csendes, nyugodt, egyhangu kolompolása.

Kiépített utak még nem vezettek ide; virágzó községre, gyógyfürdőre, v gy akár csak lakóházakra és a házakban lakó népességre hiába is gondolnánk. A lakóházakat egyetlen egy viskó, a népességet annak lakói: az erdők mélyében legelésző nyájnak hűsége és ennek felesége, a szépségesen szép oláh menyecske képviselte.

Boldog naivitásban és menten mindenféle, még csak a legprimitívebb igénytől is — éltek napról-napra csendes egyformaságban a mostanig már nagy hirre vergődött Előpatak gyógyfürdőnek legelső lakói a csodás gyógyhatású forrás vizének első felfedezői.

Évek eltelték anélkül, hogy akárcsak bármi is megzavarta volna Előpatak első lakóinak zajtalanul csendes, békés és nyugodt életét. És ime, egyszer csak vágató lovak lábainak messze elhallatszó dobogása, vadász kürtöknek éles hangja zavarja meg a tájnak méla csendjét és a nyáj örének felesége elámulva elbámulva, a szokatlan lármától megrémülve maga előtt látja egy fényes uri társaságnak tagjait, maga előtt látja a vadász társaság vezetőjében hatalmas földesurát: a hidvégi Gróf Nemes családnak egyik nagynevű őst.

Örömet szerzett a fényes uri vadász társaság vigkedélyű urainak, hogy érkezésükkel mily nagy zavarba hozták a szép

oláh menyecskét. Tréfálkozni, évelődni kezdettek vele és faggatták: mivel is fogja megvendéglelni, megkínálni a hozzá érkezett vendég sereget hogy bebizonyítsa, mikép szívesen látja őket. Irult, pirult a menyecske s nagy zavarok közepette valótta be, hogy bizony Ő sem borral, sem másféle finom italokkal, milyenekhez az utak szokva vannak — nem rendelkezik; de ha akarják és elfogadják: megkínálja annak a forrásnak a friss vizéből, a mely forrást ő és férje, a nyájnak öre fedeztek fel, ástak körül a pataknak medrében és a mely forrásnak vize bor nélkül is ugy izlik, mintha borral volna vegyítve.

A felébresztett kíváncsiságból folyó nagy örömmel fogadta az uri társaság az ajánlatot s az oláh menyecske választ se várva szaladt s már hozta is a forrásból frissen meritett üdítő italt. Kínálgatta abból vendégeit és azok közül egyik-másik a kelleténél talán többet is ivott részint azért, mert izlett a kellemes izü, üdítő és frissítő ital; részint pedig azért, hogy gyakrabban és hosszasabban nézhessen bele a kíváncs, szép oláh menyecskének a zavartól kipirult arcába, tüzesen égő fényesen ragyogó szemeibe.

Gyorsan telt az idő, közeledett már az est s mert az azon napra előlegesen megállapított vadászatnak programja is véget ért, bucsut vett az uri társaság a vadonnak egyetlen lakójától és indult vissza, hazafelé, a társaság vezetőjének és vendéglátó gazdájának hidvégi grófi kastélyába.

A társaságnak egyik része, azok, kik talán nagyobb mennyiségben fogyasztották a felkínált borvizet — már utközben; a többiek és valamennyien visszaérkezve a grófi kastélyba csakhamar az önmagukon szerzett tapasztalatuk alapján állapíthatták meg az elfogyasztott és mindeddig ismeretlen viznek hatásos voltát és mert mindannyian felfrissültnek, üdőknek érezték utána magukat: egyhangulag döntöttek el, hogy az erdők vadonában lakó pásztor felesége által felkínált viznek hatása nagy és csodás a gyógyereje.

Lehet és nincs kizárva, hogy talán azért mert kíváncs volt az erdők vadonában élő pászornak szép felesége, a tüzesen égő, ragyogó fekete szemü, rózsás arcu, piros ajku, bársonyos fekete haju oláh menyecske; lehet azért, mert újból és

ujból üdülést kerestek az őserdő mélyében fakadó forrás vizénél; de azután is és gyakran ellátogatott a vadásztársaság egyik másik tagja a gyógyerejű forráshoz és gyakran ellátogatott oda, maga a hatalmas földes ur is, hidvégi Gróf Nemes János.

Ezt mondja a legenda; így szól a nép monda. A hidvégi Gróf Nemes család uri kastélyából egykoron vadászatra kirándult társaságnak köszönhető az előpata' i — most már világhirűnek mondható — gyógyvizeknek felfedezése. És mert mindannyiszor, valahányszor csak ellátogatott a forrás vizéhez a hatalmas földes ur, vagy vendégeinek valamelyike: mindig arról győződtek meg, hogy annak bár kellemesen ható, de erős és csodás gyógyereje van, miért azután vitték és terjesztették is hírét a szélrózsa minden irányában. az ország minden részében és így alapozták meg a forrás vizének jó hírnevét.

Bebizonyult tényné vált ezzel már azon régmúlt időben is, hogy a sok és mindenféle reklám módozat között mégis csak legjobb és leghatásosabb az élő reklám. A kétszáz évet megelőző időkben még nem nagyon foglalkoztak és gondolhattak az emberek a nyomtatvány, vagy hirlapok útján való reklámozásnak kétségtelenül hatásos voltával és dacára ennek terjedt a híre és egyre többen és többen látogattak el annak a forrásnak vizéhez, a melyik Sepsiszentgyörgy, Hidvég, Arapaták községek határvonalának hármaskörében az Arapaták községhez tartozó területen, az Előpatak nevű pataknak medrében fakadt, mely pataknak nevére kapta azután ugy a viz, valamint később maga a fürdő is a nevét.

Vegyész még nem elemezte, orvos nem vizsgálta, de talán még csak nem is látta azt a patak medréből feltörő és akkor még nem is foglalt, hanem csak körül ásva, kis gödröt képező forrást és dacára mindozeknek azt látjuk, hogy nemcsak egyes vadásztársaságoknak tagjai, avagy a kíváncsiság által vonzott kirándulók, hanem állandó tartózkodásra is egyre többen jönnek a forráshoz olyanok, kik betegségeikben a csodás hatásnak hírelt viznek gyógyhatásaitól nemcsak várnak, de valóban nyernek is gyógyulást.

Első időkben a magukkal hozott sátorokban vernek tanyát és nyernek lakást a forráshoz már fürdővendégek gyanánt

érkező gyógyulást keresők és patriarchális életet folytatva élvezik és használják annak vizét önként értetődőleg minden orvosi felügyelet és rendelés nélkül, kiki aszerint, amint azt magára nézve éppen legjobbnak tartja.

És évről-évre minden újabb nyárnak folyamán folyton több a sátor, mely elterül és lakóival benépesíti és évről-évre zajosabbá teszi az ős vaderdőt, a forrást övező pázsitos kispusztaságot.

Lassu, nagyon lassu léptekkel halad előre a fürdő jellegének kialakulása. Évtizedeknek hosszú sora telik el és folyik le egymásután és még mindig tart az az állapot, hogy a közeli és távoli vidékekről, sőt a szomszédos Romániából is a forráshoz ellátogató betegek és ezeknek családtagjai a magukkal hozott sátorokban, vagy pedig a forrás közelében, a Hidvég községhez tartozó területen, időközben épült egy pár kunyhóban kénytelenek meghuzódni, minden, még a legprimitívebb igényről és kényelemről is lemondva. Teszik ezt minden zokszó, minden panasz nélkül, mert a forrás vizének hatása nagy és csodás, a használt kurának eredménye pedig biztos és elmaradhatatlan.

A forrás vizének ezen csodás gyógyerejű hatása adja meg a magyarázatát annak, hogy a 18-ik évszázad utolsó tizedeiben már ugy a bel, valamint a külföldön is messze és széles körben jól megalapozott nagy és jó hite volt az előpataki borviznek, mit bizonyít az is, hogy a Siebenbürgische Quartalschrift című folyóiratban már 1791-ben egy ismertetés jelent meg arról a Barbeinius József brassói orvostanár közlése nyomán. De dacára mindezeknek, magának a helynek, a területnek fürdő kinézése még akkor egyáltalán nem volt és ha felszedettek a sátrak, ha távoztak az azokban lakók: üres és kopár maradt a táj, kihaltak, kietlennek látszott a terület és úgy nézett ki, mint gazdátlan jószág, a mellyel nem törődik és nem gondolkodik senki.

Némi fürdő jelleget és kinézést a 19-ik évszázad első tizedeiben és akkor kezd kapni a forrás környéke, midőn az Arapatak községhez tartozó közös és osztatlan határterületek 1802-ben felosztás alá kerülnek.

A felosztandó közös határterülethez jogosultsággal bíró volt földesurak ugyanis tudatában voltak már annak, hogy a forrásnak környéke nagy jelentőséggel bír, hogy itt egy világhírűvé fejleszthető fürdőnek megalapozására kínálkozik alkalmas terület és ezért a felosztandó közös birtoknak felosztását úgy rendezték, hogy valamennyien, jogosultságok arányához képest egy-egy belső telek létesíthetésére alkalmas területet kapjanak osztályrészükbe a forrás közelében.

Ezeket, a belsőségek létesítésére így kiszakított területeken, melyeknek mindenike 13 öl széles és 100 öl hosszú volt — de egyik-másik földesur jogosultsága arányának megfelelően több ilyen nagyságú belsőséghez is jutott — kezdettek azután a tulajdonossá vált földesurak a fürdővendégek befogadására házakat építeni, ha t. i. háznak nevezhetők azok az alkotmányok, azok a viskók, melyek faoszlopokra, rőzséből font vessző falazattal, sártapasszal agyag padozattal és zsupszalma födélzettel épültek.

Hogy milyenek voltak ezeknek az épületeknek — ne nevezzük azokat háznak — belső berendezései: jobb arról nem is beszélni. Egy puha fából készült festetlen asztal, egy, vagy kettő darab ugyanilyen szék és hasonló kettő darab ágy képezték az azon időben épült házak vendégszobáinak összes berendezéseit. A szobákba bejáró ajtók pedig oly alacsonyak és szűkek valának, hogy azokon át egy, csak jobban megtermett, kövérebb ember alig-alig és egy magasabban megnőtt ember csak mély meghajlással tudott valahogyan átjutni; az ablakok pedig úgy valának építve, hogy azokon át lehetőleg minél kevesebb napfény jusson a szobákba; azt a célt pedig, hogy a szobák szellőztethetők is legyenek, egyáltalán nem szolgálták, mert úgy oda voltak az épületek falazatához erősítve, hogy valahogyan kinyithatók ne legyenek.

Bizony-bizony — nem tudom — mit szólnának a mai korban a fürdővendégek az olyan lakások és vendégszobákhoz, melyeknek Előpatak gyógyfürdőt még a 19-ik évszázad első felében is diszitették; nem volt azokban a lakásokban éppen semmi kényelem feltalálható és nem feleltek meg azok akárcsak a legkezdetlegesebb egészségügyi kívánalmaknak se: Végtelen

nagynak kellett hát lennie a források vize gyógyerejébe vetett bizalomnak, hogy a primitív berendezések dacára is az ecsetelt módon évről-évre újabban épült és folyton szaporodott lakásoknak valamennyie mindig tele volt fürdővendéggel és pedig fényes uri közönséggel, kiknek sorában első helyet foglal el Szerbiának megalapító volt nagy fejedelme, Obrenovits Milos, ki 1841 és 1842-ben két egymásután következett nyarat töltött udvartartásával Előpatakon.

A fejedelmi vendégnek érkezése és itteni tartózkodása a fürdő fejlődésének fellenlítésére nézve új életet ébreszt a fürdő birtokosaiban. A legnagyobb valószínűség szerint ugyan is ez volt indító oka és ennek volt következménye, hogy a hidvégi Gróf Nemes család tagjainak a fürdő fejlesztése körül azután is és a jelenben is minden alkalommal tanúsított jóindulatából kifolyólag épülni kezd és csakhamar fel is épül az akkori kor igényeit mindenben és fényesen kielégítő első vendéglője a fürdőnek és ezzel kapcsolatosan a „svájcház“ nevet nyert első emeletes bérháza, mintegy 40 vendégszobával melyeknek mindegyike bár szerény, de a kor igényeit kielégítő berendezést nyer.

Sajnos, írásbeli feljegyzések a fürdő fejlődésének ezen időszakáról se maradtak fenn. Valószínűleg elkallódtak azok a váltakozó birtokossági elnökök és jegyzőknél, kik — úgy látszik — minden a fürdőt érdeklő írásbeli feljegyzést, birtokossági gyűlésekről felvett jegyzőkönyvet rendes irodai helyiség és irattár hiánya miatt, maguknál tartottak és sajátjuknak tekintettek.

Hogy azonban a fürdő területén tulajdonnal bíró birtokok már akkor tömörülve és elnöki vezetés alatt szervezve voltak, gyűléseket tartottak és a fürdő fejlesztéséről, fenntartásáról közösen gondoskodtak: bizonyítja egy, a későbbi időkből fennmaradt és irattárban lévő hivatalos irat, melynek tanúsága szerint a fürdőbirtokosok gyűlése már 1844-ben fürdő-rendszabályokat alkotott és azokat jóváhagyás és megerősítés végett az akkori országos kormányzószékhez terjesztette fel.

Az Előpatak gyógyfürdőre vonatkozó írásbeli feljegyzéseknek legalább részbeni megőrzése akkortól kezdődik, midőn

az 1850-es évek szomorú időszakában az országra nehezedett absolutismusnak kormánya az állam mindenható hatalmát, a mindenben és mindenütt érezhető erőszakos akaratát 1856-ban Előpatak gyógyfürdőre is kiterjeszti és a fürdőbirtokosok közgyűlésének és elnökének minden ellentmondása és tiltakozása dacára is megalakítja a kerületi főnöknek elnöklete alatt a hivatalból kinevezett és a birtokosok közgyűlése által választott 3-3 tagból álló úgynevezett „Cur Commissiot“.

Az erős lézzel, céltudatosan hozott határozatait a hivatalos hatalomnak teljes szigorával hajtja végre a Cur Commissió és ennek következtében a fürdő fejlődésében új korszak kezdődik működésével, melynek eredménye, hogy pár rövid év alatt egészen átalakítja a fürdőt új tetszetős kinézetű, fürdőjellegű ad annak.

Egyik első és szigorúan végrehajtott határozatával a lakás mizeriák kérdésének megoldásához fog és új háznak építésére kényszeríti a birtokosokat azzal, hogy mindjárt első ülésében, az évszázad első éveiben épült 16 háznak lebontatását mondja ki és tiltja el, hogy az ezekben lévő vendégszobák fürdővendégek részére bérbe adhatók legyenek. És a hozott határozatnak rövidesen meg is van a foganatja. Épülni kezdenek a most már szolid alapokon és tetszetősebb alakban épülő földszintes és emeletes házak, melyeknek lakszobái most már az egészségügyi kívánalmakat is ki légitik. A fürdő fejlesztésében itt és ez alkalommal is a hidvági Gróf Nemes család egyik érdemeiben gazdag elődje, Gróf Nemes Ábrahám jár elől jó példával. midőn felépítteti a fürdőnek második vendéglőjét és ennek szomszédságában az „Unió“ villákat melyek a jelenlegi tulajdonos Gróf Nemes Jánosnak áldozatkészségéből történt alapos renoválás, újraalakítás és új berendezés útján ma is díszet képezik a fürdőnek.

A fürdő fejlesztésére irányuló törekvésében, a lakóházak kérdésén kívül, más egyebekre is kiterjeszti figyelmét a Cur Commissio és hogy meg legyen az alap, melyből az új berendezések költségei fedezhetők legyenek: gondoskodik közvagyon alapításáról, közös jövedelmek létesítéséről. A fürdőnek egyes birtokosaitól beszerzett beleegyező nyilatkozatok alapján úgy a

már feltárt, valamint az ezután feltárandó és feltörő ásványvízforrásokat a birtokosok közös és osztatlan tulajdonává nyilvánítja és kivételt egyedül csak az akkori „Diána“ most „Natalia“ forrásra nézve tesz, melyet azon korlátozással, hogy a forrásnak vize csak a melegfürdő céljaira lesz felhasználható — hagy meg a tulajdono külön tulajdonában.

Az így közös vagyonnak nyilvánított ásványvízforrások jövedelmeztetéséről is gondoskodik: és a források vizének forgalomba hozatala jogát haszonbérbe adja.

Költségen kívül elenyészően csekély volt az első években az ásványvizek haszonbéréből elért jövedelem: nem fedezte ez a fürdő fenntartásának költségeit, miért újabb és más jövedelmek előteremtésére is ki kellett és ki is terjesztette a figyelmét a Cur Commissió. Nevezetesen megadóztatja a fürdőtelepen lakóházzal bíró birtokosokat is. Kötelezi őket, hogy a bérbeadott házak és lakrészek 7 napi jövedelmét a legtorgalmasabb időszakban, július hó közepén, a közpénztárba befizessék: igyekszik a fürdő elepen és a község területén lévő italméréseket szintén a közös pénztár javára jövedelmeztetni; a fürdőtelepen lévő üzletek tulajdonosaira díjakat ró ki és helypénzeket szed a különböző árusoktól; behozza a fürdővendégektől beszedendő gyógy- és zenedíjak fizetésének kötelezettségét.

Ily módon és ezeken gondoskodva lévén legalább részben oly bevételekről és közös jövedelmekről, melyek a fürdő fenntartásának költségeire fordíthatók: nem feledkezik meg a Cur Commissió a fürdővendégek érdekeiről sem és a vendégek érdekei kielégítésének kérdését szintén gondoskodása tárgyává teszi.

Már 1857-ben rendes, megválasztott orvosa van a fürdőnek és van már megfelelően felszerelt gyógyszerháza is. A rendre, a személy és vagyon biztonságra pedig a hivatalból kiküldött és kinevezett fürdőbiztos ügyel fel, kinek támogatására és rendelkezésére a birtokosok által felfogadott két rendőr van alkalmazva.

A hideg és melegfürdők kérdése is tárgyat képezi már a gondoskodásnak és intézkedések történnek oly irányban, hogy az addigi melegfürdő helyiségek helyett, melyek még a leg-

kezdetlegesebb í ényeket se elégítik ki, — új és megfelelőbb fürdőszobákkal ellátott melegfürdő építtessék. Felépül hosszabb tárgyalások és tanácskozások után az ugynevezett „Lobogó” ásványviz hidegfürdő is, de anélkül, hogy megelőzőleg a fürdőhöz megkívántató vízmennyiségről megfelelően gondoskodva lett volna, minek azután az lett a következménye, hogy az ásványviz hidegfürdőnek kérdése még napjainkig sincs véglegesen megoldva, dacára annak, hogy maga a fürdő azóta több alkalommal és 1882-ben nagy költséggel megépített diszes fürdőházzal láttatott el.

Az addig még mindig csak faburkolattal ellátott források 1859-ben köburkolatot nyernek és a források újra foglalásával kapcsolatosan figyelemmel vannak már arra is, hogy az ásványviz forrásaból az oda addig akadálytalanul beszivárgott talaj és patakviz kiszoríttassék, elszigeteltessék.

Hogy a vendégek az ivó kurájukat esős és kellemetlen időkben is akadálytalanul végezthessék 1858-ban felépül a főkút, akkor ös-kút közvetlen szomszédságában a még nem is fennálló földött sétány az államtól, a kormánytól első esetben, de egyuttal utolsó alkalommal is nyert államsegélyből.

A fürdővendégeknek szórakoztatásáról is kezdenek már gondoskodni s már 1857-ben állandó és rendszeren felfogadott zenekara van a fürdőnek, még pedig az erdélyi részek akkori leghíresebb zenekara, a Salamon János vezetése alatt álló kolozsvári első zenekar. Rendeztetnek már estélyek, hangversenyek és bálak. sőt 1861-ben már rendes szintársulat is van Előpatakon, hol az idény folyamán több héten át előadásokat tart.

Amint látjuk, a vasakarattal és erős kézzel végrehajtott intézkedéseknek meg volt a jó hatása; gyors léptekkel halad előre Előpatak gyógyfürdőnk fejlődése, fejlesztése s rövid pár év alatt pótolva vannak hosszú évtizedeknek mulasztásai. Éppen azért, midőn 1861-ben az abszolutizmus korszaka hanyatlani kezd és azzal megszűnik az ezáltal alakított Cur Comissionak működése is, a fürdőt fenntartó birtokosok közgyűlése azzal ad kifejezést a már beszüntetett Cur Commissio működése iránti elismerésének, hogy bár minden hivatalos beavatkozás és tá

mogatás nélkül és csak a saját tagjai sorából választott tagokból alakítva, habár más nevet, Comité nevet adva neki, fenn tartja annak működését, mint a birtokosok közgyűlésének szűkebb, de tág hatáskörrel bíró bizottságát

Nélkülözve minden hatósági támogatást, kezdi meg működését a fürdőbirtokosok által választott Comité, a mely később pár év multán fürdőigazgatósággá alakul át; kezébe veszi a fürdő ügyeinek vezetését és felfrissült erővel folytatja a megszüntetett Cur Commissio által mutatott irányban a fürdő fejlesztésére irányuló munkáját.

Vegyelemeztetnek az ásványvizek s mivel azoknak eredménye a hozzá fűzött reményeket mindenekben kielégítette és így tudományos alapon is bebizonyult az előpataki vizeknek mindedig csak a tapasztalatok által megerősített csodás gyógyereje tudományos és orvosi körök is foglalkozni kezdenek már az előpataki gyógyvízzel és megjelennek arról a tekintélyes tudósoktól, orvosoktól tudományos alapon megírt ismertetések.

Az első ilyen ismertetés a bécsi egyetem volt nagy balneologiai tekintélye, dr. Seegen József „Compendium der Heilquellenlehre“ című munkájában jelenik meg Előpatak forrásairól. Követi ezt Dr. I. Mayernek: „Fraise des Eaux Mineralies d' Előpatak en Transylvanie“ című Bécsben 1862-ben megjelent ismertetése, ki munkájában összehasonlítja az előpataki gyógyvizeket a hasonló összetételű külföldi forrásokkal és a következő végeredményre jut: Előpatak egyike a legszénsavdusabb forrásoknak; e tekintetben csak Pyronont, Kissingen, Franzensbad és Füred versenyezhetnek vele. Vastartalmában felülmúlja az összes ismert hazai és külföldi ásványvizeket és a többi vasas ásványvizektől előnyösen különbözik azáltal, hogy oldósókat is kellő arányban tartalmazván: a vas káros székrekesztő hatását teljesen ellensúlyozza. Szénsavas nátrium tartalmával felülmúlja az összes hasonlított forrásokat és innen van jóhatékony hatása a gyomoremésztésre. Karlsbad és Marienbadtól csak a kénsavas sók csekély tartalma által különbözik, minek jó hatású következménye, hogy az előpataki források hashajtó hatásuk dacára sem gyengítik az emésztő csatornát.

Ha ezekben látjuk, hogy világszerte ismert tudósok, orvosok, egyetemi tanárok mily kedvezően nyilatkoznak az előpataki források vizéről és azoknak gyógyhatásai iránt mennyi elismeréssel viseltetnek; ha látjuk, hogy itthon a fürdőt fenntartó birtokosok mennyi igyekezettel kívánnak megtenni mindent, a mivel a vendégek kívánalmait az akkori körigényeinek megfelelően kielégíthetik: nem csodálkozhatunk, hogy a még mindig fejlődésben lévő fürdőnk vendégei az 1860-as években is folyton szaporodnak.

Újabb lökést ad a fürdő fejlődésére, újabb támpontot a fürdővendégek számának szaporítására 1875-ben azon körülmény, hogy a magyar orvosok és természetvizsgálók XVIII-ik évi vándorgyűlésüket Előpatakon tartották meg, mikor jegyzőkönyvükben a következő véleményt fejezték ki a fürdőről:

„Előpatak forrásainak vasas és sós alkatrészei szerencsés vegyülete folytán egyesítik mindazon előnyöket, melyek a vasas és úgy nevezett oldó forrásokban külön-külön fellelhetők és ennél fogva az emésztés, vérképzés, elválasztás és ivarszervek számos bajaiban és azok következményeiben legkitünőbb sikerrel használhatók.“

A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésének a fürdő forrásairól jegyzőkönyvileg adott kedvező nyilatkozatának nem maradt el a jó hatása, mert a következő években már oly számosan keresték fel a fürdőt, hogy az érkező vendégek a már addig teljesen kiépültnek mondható fürdőtépen nem voltak elhelyezhetők és fürdővendégek, uri kényelemhez szokott és uri igényekkel bírók a községbeli lakósnál voltak kénytelenek meghuzódni és a fürdőt övező község lakóinak valamennyi használható lakrésze fürdővendégekkel volt tele.

Sajnos, nem hosszasan tartott a fürdőnek ezen mindeddig legfényesebbnek mondható korszaka. Tetőpontját 1878-ban érte el és ettől kezdve évről évre csökkenni kezd a fürdőt látogatóknak száma.

A hanyatlásnak, a visszaesés korszaka bekövetkezésének jelei mutatkoznak. Keresik, kutatják ennek okait maguk a fürdőt fenntartó birtokosok is és úgy találják, hogy összeállításukban, akkori alakulatukban már nem képesek előteremteni és

teljesíteni a vendégeknek a fürdővel szemben mind fokozottabb mérvben megnyilatkozó igényeit. A birtokosok közül az első, ki felismeri, hogy újabb lendületet a fürdő fejlődésére csak az adhat, ha a tulajdonosok új alapon szervezkednek, ha szövetkezetté alakulnak át nem más mint a birtokosoknak akkori volt elnöke, a néhai jó Gróf Nemes János, a fürdőnek mindenkoron teljes jóindulatu patronusa. Ő volt az első, ki 1881-ben a birtokosok közgyűlésén megteszi azt az indítványt, hogy az eddigi alapról új alapra helyezkedjenek, hogy szövetkezetté alakuljanak át s mert erős volt a meggyőződése, hogy újabb fellendülése a fürdőnek egyedül a szövetkezeti alapra való helyezkedés esetében érhető el, mivel a fürdő fejlesztésére megkivántató anyagi erő csak így szerezhető meg: tekintélyének egész súlyát latba veti indítványának elfogadása érdekében és midőn látja, hogy indítványa azonnal nem lesz elfogadva — lemond elnöki állásáról és ott hagyja azt annak kijelentése mellett, hogy a fürdővel szemben megtagadja minden érdeklődését mindaddig, míg a birtokosok többsége a szervezkedésre vonatkozólag át nem látja, hogy a régi alap a fejlődésre nem alkalmas.

Több zajos, éles vitákban bővelkedő közgyűlés és sok huzás-halasztás után, végre 1882. végén szövetkezetté alakul át a fürdőtulajdonosokból álló birtokosság és megválasztja első elnökévé Gróf Nemes János ajánlatára Gróf Nemes Vince v. b. t. t. nagybirtokost, az Osztrák-Magyar bank kormányzó tanácsosát.

Az így szövetkezetté alakult birtokosság, mint törvényszékké bejegyzett cég, könnyebben jut oly kölcsönhöz, melyet a fürdő fejlesztéséhez feltétlenül megkivántató új beruházások fedezésére fordíthat.

A Brassóban akkor fennállott és székelte Első Erdélyi Bank az, mely támogatására jön a birtokosok szövetkezetének, hogy újabb beruházásokkal ismét hozzá járulhassanak a fürdő látogatottságának fellendüléséhez és 60.000 forint összegig folyó számla hitelt nyit a szövetkezetnek. Nagyon csekély összeg a befektetést igénylő szükségletek sokaságához.

A szövetkezet és igazgatósága, melynek élén, a Gróf Nemes Vince elnöknek lemondása után, mint elnök ismét Gróf

Nemes János áll, sürgősen hozzáfog az új beruházások fogantatásához és elsősorban az addig oly jogos panaszra okot szolgáltató közlekedési utat, mely a fürdő telepen vezetett át. helyezi nagy költséggel a fürdőtelepről ki annak nyugati oldalára. Azután köfallal burkoltatja a fürdőtelepen át folyó patak medrének két oldalát és azt egész hosszában bepáldoltatja. Végül diszes fürdőházat építtet a „Lobogó“ hideg ásványviz fürdő rozoga épülete helyett.

Mindannyia ezen beruházásoknak tetemes költséget igényelt, hamar ki is merítették azok a szövetkezet által élvezett folyó számla hitelt és merít az említett új beruházások, melyeknek mindegyike feltétlen és elkerülhetetlen szükségét képezett. olyanok valának, melyek nem számíthatók a rentábilis befektetések sorába és jövedelmet, bevételt egyáltalán nem biztosítottak, hanem ellenkezőleg újabb terheket és költségeket hárítottak a szövetkezetre: csakhamar és rövid pár év múltán ismét bekövetkezik az az időszak, midőn a fürdő előrehaladása, fejlődése érdekében nem történik semmi beruházás, midőn beáll a stagnálás.

A fürdőt fenntartó szövetkezetre súlyosan nehezednek rá a terhes anyagi viszonyok: nem várható hát tőle, de nem is képes arra, hogy újabb beruházásokra nagyobb költsékezést forditson. A szövetkezetnek tagjait, a fürdőnek egyes birtokosait pedig elriasztotta az újabb beruházásoktól. az újabb építkezésektől azon körülmény, hogy éppen ezen kritikus években évről-évre kevesbbedett, apadt és csökkent a fürdőt felkereső és látogató fürdővendégeknek száma.

A fürdőre súlyosan rá nehezede ezen kritikus évekről az mondható azonban, hogy azok a fürdő fejlődésére való tekintetből teljesen meddők valának. Történtek ezen nehéz évek folyamán is a fürdő fejlesztése érdekében igen áldásosnak mondható olyan befektetések, melyeknek gyümölcsét csak a mai kor, csak mi élvezzük. Ennek a korszaknak ugyanis az elvitáztatlan érdeme, hogy létesítette és kiépítette az erdei sétányokat, hogy a fürdőtelepet övező két hegyoldalnak kopár területeit beültette fenyőfákkal és ezzel a mai kor részére tetszetőssé, kedvessé és kellemessé tette Előpatak gyógyfürdőt.

A sok egyéb bajt és nehézséget, melyek az 1880-as és 90-es években a fürdőt fenntartó szövetkezetre háramlottak. fokozta a közigazgatósági hatóságokkal szemben beállott folytonos surlódás. Kezdődött ez már 1878-ban és folyton élesebbé válva, tartott 1897-ig, mikor egészségi állapotára való hivatkozással ugyan, de a valóságban a közigazgatási hatóságokkal szemben fennálló surlódásoknak kiegyenlítése érdekében Gróf Nemes János elnök lemond elnöki állásáról és megválasztásra ajánlja maga helyett hatolykai Potsa József v. b. t. tanácsost, Háromszékvármegye akkori főispánját, ki a választást elfogadja és a szövetkezetnél az elnöki állást életének végéig betölti és bölcs vezetésének eredményeképpen csakhamar megszűnnek a hatóságokkal a surlódások és feszült állapotok.

Az 1904 szeptember hó 15-én megtartott szövetkezeti őszi közgyűléssel új korszaka következik Előpatak gyógyfürdő történelmének, amely egyúttal annak legújabb korszaka is. Ezen a közgyűlésen tölti be ugyanis a fürdőt fenntartó birtokosok szövetkezete a Potsa József v. b. t. t. elhalálózásával megürült elnöki állást, megválasztva elnökévé kilyéni dr. Székely György nagybirtokost, Brassó vármegye akkori főispánját, kinek bölcs vezetése, széles látókörü tanácsai felfrissítik a szövetkezet tagjaiban az életkedvet, új életet nyer a tettvágy és ujult erővel fog a szövetkezetnek minden tagja hozzá, hogy újra éledjen, újra fellendüljön Előpatak gyógytűrdő.

A szövetkezet tagjainak életre való ébresztéséhez nagyban hozzá járul azon körülmény is, hogy már 1905-ben oly tömegesen látogatja a fürdőt a nagy közönség, mint évtizedek óta nem és szinte egy csapásra kétszer annyi a vendég. mint volt a megelőző évek folyamán és annak bármelyikén.

Az új vezetés alá került szövetkezet elnökének tanácsára legelsőbbben is az anyagi ügyek consolidálásához fog s miután sikerül a Háromszéki Takarékpénztár R.-T.-gal oly megállapodásra jutni, hogy az eddig élvezett folyó számla hitelnél jóval magasabbhoz hozzájusson: hozzáfog a fürdő fellendülését elősegítő újabb beruházásoknak, befektetéseknek megtételéhez, szem előtt tartva mindig, hogy az újabb beruházások legalább emberi számítás szerint, rentabilisek legyenek.

Élsősorban és mivel az addig feltárva volt ásványviz források vízmennyisége a szükségletet, az igényeket kielégíteni nem voltak képesek: új ásványviz források után kutat és mivel ezen kutatásoknak eredménye nem volt kielégítő, elhatározza mély furás útján jutni új ásványviz forráshoz.

A határozatot követi a tett és már 1907 március havában Zsigmondy Béla budapesti mérnök és vállalkozóval megkezdeti és rövid pár hónap lefolyása alatt befejezteti az első mély furású ásványviz forrás furását, mely forrás a 42. méter mélységből feltörő vízmennyiségével, mivel a naponkénti vízszolgáltatási képessége 40.000 liter ásványviz, valamint a víznek minőségét tekintve is messze fölülmulta mindazon reményeket, amelyek a furás megkezdése alkalmával annak elérhető eredményéhez fűzettek.

Az így keletkezett új forrás a szövetkezet elnökének dr. Székely Györgynek neje, hatolykai Potsa Erzsébet keresztnevről „Erzsébet-forrás“ nevet nyer és vízének minőségéről a megejtett vegyelemezés után dr. Hankó Vilmos, a tudós vegyész tanár a következőt adja: „Az elemzés tanúsága szerint az előpataki Erzsébet-forrás vize is nagyon értékes alkalikus, földes, vasas savanyúvíz. A víznek — a víz kémiai jellegét megszabó calcium, natrium, magnesium és vashydrocarbanaton, meg a szabad széndioxidon kívül lényeges alkatrésze chlorlithium is, amelyből az Erzsébet forrás vizében a jelentékenyebb mennyiségben előforduló lithium kitágítja a víz javalati körét. A víz a többiek felett kiválóbb hygiénikus tisztasága által is.“

Az első ily mély furású forrás eredményének sikerén felbuzdulva, nem soká késik a fürdőbirtokosok szövetkezete, hanem elhatározza, hogy a melegfürdőknek kellő mennyiségű és minőségű ásványvizzel való megfelelő elláthatása érdekében a melegfürdő telkén szintén mély furású forrást létesít és határozatát még 1907-ben végre is hajtja. Itt is fényes a siker és az 56 méter mélységből feltörő vízmennyiség bőven ellátja szén-savdus ásványvizzel a melegfürdőket.

A második mély furású forrást, valamint magát a meleg fürdőt is a fürdő birtokosok szövetkezetének közgyűlése, egyhangulag hozott határozatával, Gróf Nemes János neje, Gróf

Csáky Natália Öméltósága keresztnevééről „Natália-forrás és fürdő“-nek nevezi el, hogy ezzel is kifejezést adjon a grófi pár iránt őszintén érzett mély tiszt letének, hálájának és elismerésének ama jóindulatért, támogatásért és pártfogásért, melyben Előpatak gyógyfürdőt azon naptól, hogy a fürdőtulajdonosok sorába beléptek, — elhalmozni kegyeskedtek.

Szintén 1907. évre esik a fürdő fejlődése, fellendülése érdekében nagy költséggel létesített más befektetés is, a nagyteremnek és ezzel kapcsolatban a kávéház és cukrászdának felépítése.

Az 1908-ik év se telik el anélkül, hogy újabb és ismét tetemes költséget igényelő beruházás ne történnék. Ebben az évben lesz építve és berendezve az ásványvizeknek töltőháza, melynek eredménye, hogy az előpataki ásványvizek ma már a lehető legmodernebb berendezésekkel, a legmesszebbmenő hygienikus kívánalmaknak is megfelelően és azt kielégítően lesznek töltve.

Mivel pedig a mindezen beruházásokra fordított tetemes költség valamennyie olyan vala, hogy a befektetett tőkének nemcsak kamatait biztosította, hanem azt felül is multa, sőt az ásványvizek addigi jövedelmét és bevételeit megkészszerelte: nem lankad a szövetkezet tagjaiban a további befektetések iránti hajlam és már 1908-ban modern lakóházat és irodahelyiséget épített a célból, hogy az a szövetkezet igazgatójának természetben adandó lakásul szolgáljon.

De nemcsak maga a szövetkezet tesz meg minden lehető a fürdőnek minél nagyobb fellendülése érdekében, hanem annak tagjaiban, a fürdőnek minden egyes tulajdonosában is felébred a tetterre és áldozatra készség és egymással szinte versenyre kelve sietnek új lakóházak építésével, vagy a régieknek modern átalakításával és ezeknek az eddigieknél kényelmesebb berendezésével házaikat csinosossá, minél tetszetősebbé tenni.

Itt is és ismét csak Grót Nemes János az, ki előljár a jó példával, az áldozatkészségével és már 1910-ben új és díszes terrászt épített nagy költséggel a tulajdonát képező nagy vendéglő étterme — helyiségeül és 1911-ben átalakíttatja, di-

szítteti úgy a nagy vendéglőt, valamint az ugynevezett „Unió“-villákat, melyeknek lakszobái új és modern berendezést nyerne. Ugyancsak 1911-ben átalakíttatja a „Natália“ melegfürdő és vizgyógyintézet épületét és az ezekhez megkívántató gép- és kazánház céljaira diszes épületet emeltet, a melyeket aztán és a kölcsönös szerződés következményeképpen a szövetkezet szereltet fel minden igényt kielégítő berendezésekkel.

Hogy Előpatak gyógyfürdőnek egész történelme, egész fejlődése mily szoros kapcsolatban van, mennyire össze van nőve a hidvégi Gróf Nemes családdal, annak a két évszázad folyamán sorrendben egymást követő tagjaival, hogy a grófi család tagjainak, azok támogatásának, pártfogásának és önzetlen áldozatkészségének köszönheti a fürdő ásványvizének felfedezése korától a legújabb korig egész fellendülését és nagygyá, hírnevessé történt emelkedését, annak bő bizonyítékát adja a gyógyfürdőnek történelme. Most is, midőn az évnek kezdetén elárvulttá lett a fürdőt fenntartó szövetkezetnek elnöki széke: ismét következetes maradt Előpatak gyógyfürdőhöz a hagyományos szerencséje és a megválasztott új elnökben, hidvégi Gróf Nemes János főrendiházi tag és nagybirtokosban adott a fürdőnek olyan vezért, kinek eddigi jóindulata, a fürdő iránti meleg érdeklődése, önzetlen szeretete és áldozatkészsége biztos zálogául szolgál annak, hogy Előpatak gyógyfürdő fejlődése, fellendülése biztosítva van.

Eljutottam felolvasásomnak végére, de mielőtt befejezném azt, a m. t. Közgyűlés szíves elnézését kell kérjem a hézagos munkáért. Magam vagyok az első, ki beismerem, hogy nem sikerült Előpatak gyógyfürdő történelmét és fejlődését a maga teljes részleteiben összeállítani; de mentségemül szolgáljon, hogy az írásbeli feljegyzéseknek oly csekély része állott rendelkezésemre, hogy azokból egy teljes munkának összeállítása nem is volt várható. Valamelyes haszna talán még is lesz majd munkámnak: segítségére lesz annak a valakinek, a ki valamikor Előpatak gyógyfürdő történelmének részletes megírására vállalkozik.

Most pedig és mielőtt a m. t. Közgyűlésnek szíves türelméért hálás köszönetemet kifejezve távoznám: engedje a m. t.

közgyűlés, hogy hódolva a különben is bevett szokásnak és gyakorlatnak, a székelyfürdők és azok között Előpatak fürdő érdekéből is indítvánnyal, határozati javaslattal járuljak a m. t. közgyűlés elé.

Bátorkodom először is annak határozatilag leendő kimondását indítványozni, hogy a Székely Társaságok Szövetségének közgyűlése feliratilag keresse meg a Magyar Országgyűlés Képviselőházát és a m. kir. belügyminiszter ur. Őnagyméltóságát a fürdőtörvénynek mielőbbi megalkotása iránt, melyet már évtizedek óta várnak a fürdők azon reményben, hogy annak létesítésétől felvirágzásukat várhatják.

Indítványozom továbbá: mondja ki a m. t. Közgyűlés határozatilag, hogy különösen a székely fürdők és ezek között Előpatak gyógyfürdő pártolása és támogatása érdekéből országos propagandát indít és a kebelébe tartozó összes Székely Társaságokat megkeresi, hogy tagjai útján a nagyközönséget a székely fürdők látogatására és ezzel támogatására buzdítsa. mert csak az lendítheti fel a székelyfürdőket, ha a fürdővendégek számának folytonos emelkedése buzdítólag hat a fürdőtulajdonosokra, hogy mindig többet és többet tegyenek a vendégek igényeinek, érdekeinek kielégítésére.

Indítványaimnak elfogadását tisztelettel kérem.

*7) Deák Lajos elnök hozzászólása
után előadó javaslatai egyhangulag el-
fogadtatnak és végrehajtás végett az el-
nökséghez utaltatnak. A közgyűlés elő-
adónak igen érdekes történeti ismerte-
téseért elismerést és köszönetet szavaz.*

VIII.

Dr. Hermann Antal egyetemi m. tanár, az EKE muzeum igazgatója tartja meg előadását amint következik:

Tisztelt Közgyűlés!

Mai előterjesztésem a tavalyi közgyűlésen rögtönözve történt felszólalásom folyománya. Akkor az erdélyi fürdők értékeléséből kiindulva fejtegettem, hogy minden székely akciónak két alapfeltétele van: a székelyföld értékeinek és kiválóságainak és a székely nép sajátosságainak és tehetségeinek minél alaposabb megismerése. És a székely mozgalmak sikerének két főtenyezője és célja van: ezen értékeknek minél teljesebb érvényesítése.

A föld és a nép megismerése egyaránt fontos, de emez sürgősebb. Mert a székelynép állaga gyorsabban és erőbben változik, mint a székely földé. Halaszthatatlan tehát hozzáfogni a székelynép rendszeres, alapos és kimerítő megismeréséhez, azaz tanulmányozásához és ezen ismeret tudományos feldolgozásához, azaz a székely néprajz megalkotásához.

A csikszeredai közgyűlés elvben helyeselte előterjesztésemet és felszólított, hogy az idei közgyűlés elé terjesszem a székely néprajz megalkotásának beható tervezetét. E megbízás alapján bátorkodom most konkrét tervvel előállani.

Megjegyzem azonban, hogy ez nem beható tervezet. Ilyent mind a munka előkészítése és megírása, mind az anyagi eszközök tekintetében megállapítani a kiküldendő bizottság feladata lesz. Megjegyzem továbbá, hogy előterjesztésem tárgysorozati címében is rövidítés és általánosítás van. Tulajdonképen szó lesz a székely néprajz megírásának előmunkálatairól és ezzel kapcsolatosan a székely néprajzi tárgyak rendszeres összegyűjtéséről.

Tekintettel arra, hogy a Közgyűlés tárgysorozatának számos rendkívül fontos és érdekes tárgya van, továbbá arra, hogy főindítványom megokolásának lényegét már a tavalyi felszólalásomban vázoltam, tekintve azt is, hogy ezen illusztris gyűlés nagy intelligenciájú tagjai előtt felesleges bővebben fejtegetni a néprajz mivoltát és fontosságát s az etnografiai tanulmányozás és gyűjtés szükséges és sürgős voltát; végre

mellőzve a retorikai stilizálást és érzelmi szólamokat, az indokolás elhagyásával egyenesen előterjesztem első határozati javaslatomat:

1. A székely néprajz megírása nagyon fontos és sürgős székely közügy, a munkálatok megkezdése halaszthatatlan és időszerű. A Székely Szövetség magáévá teszi az ügyet, kezdeményezi a terv foganasítását és azt minden erkölcsi erejével támogatja. A munkaprogram kidolgozására és végrehajtására albizottságot küld ki. Ennek hivatalból tagjai:

a) A székely vármegyék főispánjai, alispánjai és kir. tanfelügyelői, Maros-Vásárhely város főispánja, a székely városok polgármesterei, a székelylakta járások főszolgabírái, a székelyföldi magyar egyházak főesperesei.

b) A székely választókerületek országgyűlési képviselői

c) A Székely Szövetség, a budapesti Székely Egylet, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, az Erdélyi Kárpát-Egyesület, az Erdélyi Múzeum Egyesület, a Magyar Néprajzi Társaság elnökei és főtítkárai.

d) A székely ügyek miniszteri biztosai, a székely kirendeltség vezetői és helyettesei, a székely kereskedelmi és iparkamara elnöke és titkárai, a székelyföldi pénzügyi intézetek vezérigazgatói, a székelyföldi tanítóegyesületek elnökei és főtítkárai, a székelyföldi középiskolák igazgatói, a székelyföldi lapok szerkesztői. Az ezen d) pont alatt felsoroltak maguk helyett alkalmas helyettest küldhetnek ki a bizottságba.

e) A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója és néprajzi osztályának igazgatója, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének elnökei és előadói, az Erdélyi Múzeum osztály igazgatói, a sepsiszentgyörgyi székely nemzeti múzeum elnöke és őrei, az Erdélyi Kárpát Egyesület néprajzi múzeumának igazgatója és őrei, a marosvásárhelyi kulturpalota gondnoka, az ott elhelyezett intézetek vezetői, a székely történelem szerkesztője.

A bizottság elnökét, ügyvivő elnökét, társelnökeit, főtítkárát, főpénztárosát, főelőadóit, ugyyszintén tiszteletbeli tagjait a Székely Szövetség közgyűlése választja egyszersmindenkorra. A

bizottság kiegészítheti magát, különösen vidéki és szakelőadók-
kal, felkért munkatársakkal és kezelő tisztviselőkkel.

A bizottság székhelye Maros-Vásárhely, központja az ille-
teksek beleegyezésével a kulturpalota.

A bizottságnak egy-egy székely megyebeli tagjai megyei
bizottságot alkotnak az illető főispán elnöklete alatt, a többi
tisztviselőket magok választják. Az ügyvezetés intézői a me-
gyei bizottságoknak is tagjai.

Az ügyvezetést intézik: az elnök, az ügyvezető elnök, a
főtítkár, a főpénztáros, a marosvásárhelyi kulturpalota gond-
noka a főelőadók.

Az előmunkálatokhoz és a néprajzi adatok összegyűjtésé-
hez szükséges költség a kormány, a M. T. Akadémia, a szé-
kely vármegyék, városok, községek, testületek, intézetek és
vállalatok, az egyes pártolók járulékaiból és adományaiból, s
az elnökség meghagyása alapján vagy beleegyezésével rende-
zett előadások, mulatságok, kiállítások és kiadványok jövede-
léből fedezendő (székely néprajzi alap.)

A székely néprajznak, mint könyvnek szerkesztése, meg-
írása és kiadása iránti intézkedés későbbi külön feladat.

Végh Endre a sepsiszentgyörgyi Székely Társaság elnöke ki-
vánja, hogy a Székely Nemzeti Múzeum intézőinek is szerep adas-
sék. Megnyugtatták, hogy ezek benne lesznek a szervezetben.

*A közgyűlés egyhangulag elfogadta
a határozati javaslatot és Deák Lajos
elnök indítványára a következőket vá-
lasztotta meg:*

*Elnök: dr. Bernády György udvari
tanácsos.*

*Társelnökök: a székely vármegyék
főispánjai.*

*Ügyvezető elnök: Hofbauer Aurél,
Maros-Vásárhely sz. kir. város polgár-
mestere.*

Főtitkár: Szerényi Károly a marosvásárhelyi felsőbb leányiskola igazgatója.

Főpénztáros: Gyulai D. Kálmán a marosvásárhelyi ref. kollégium tanára.

Főelőadók: 1. Tárgyi néprajz: Semayer Vilibáld, a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának igazgatója. 2. Folklore (szóhagyomány, szokás, hit stb.) Dr. Herrmann Antal, a kolozsvári egyetemen a néprajz magántanára, s az EKE néprajzi múzeumának tb. igazgatója.

Tiszteletbeli elnök: Báró Szalay Imre, a M. N. Múzeum igazgatója.

Tiszteletbeli tag: Mihálik József, a múzeumok és könyvtárak főfelügyelőségének előadója.

* *

II.

Tisztelettel előterjesztem határozati javaslatom második részét. Minthogy erről nem volt szó a csikszeredai közgyűlésen és minthogy az ügy maga bonyolultabb, rövid megokolást bocsátok előre.

A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályában, az Erdélyi Kárpát-Egyesület néprajzi múzeumában, a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumban igen gazdag és értékes székely néprajzi anyag van felhalmozva. De rendszeres és egyetemes, s legalább lényegében teljes néprajzi gyűjtemény nincs. Ilyen tudományos rendszerességgel megalkotott gyűjtemény létesítése pedig még fontosabb és sürgősebb, mint a székely néprajz megírása, sőt amaz ennek természetes alapja és feltétele. Mert a népelet hagyományos tárgyainak nemcsak tudatát és emlékét kell okvetetlenül megőrizni, hanem lehetőleg magukat a

tárgyakat is természetben, vagy másaikat modellekben, ábrázolásokban, fonogramokban stb. A székely néprajz megírásához szükséges anyag és adatok összegyűjtése és helyszíni tanulmányozása alkalmából ugyanazon tudományos készséggel, ugyanazon fáradtsággal és munkával és aránylag kevés költség-többlettel jórészt meg lehetne szerezni magokat a tárgyakat is, illetőleg azoknak pótló másait. Sőt ezen tárgyaknak muzeum számára való megszerzésére s ezzel a tudományos részére való megmentésére ez nemcsak a legkedvezőbb alkalom, hanem talán a legutolsó is.

De a néprajzi munka megírásánál és szerkesztésénél is szükség van arra, hogy maga a néprajzi tárgyanyag is lehetőleg együttlegyen egy rendszeres néprajzi gyűjteményben.

Tekintettel arra a nagy és sok kölcsönhatásra, mely a székelyeknek és az országrész többi népelemeinek népelete közt volt és van, kívánatos, hogy a tanulmányozás és gyűjtés kellő tekintettel legyen emezekre is. E feladat megoldása majd külön intézkedések tárgya lesz.

A gyűjtendő tárgyak végleges elhelyezése iránt most korai volna határozathozatal. Ez későbbi intézkedések feladata. Az azonban már most is hangsúlyozandó, hogy ez az egész akció nemcsak nem akarja érinteni az örökbecsű székely alkotás, a nagyérdemű sepsiszentgyörgyi székely nemzeti muzeum integritását és fejlődését, hanem azt minden irányban előmozdítani kívánja s annak kitűnő szervezetét a tervezett néprajzi munkálatban főtényezőnek tekinti.

A rendszeres tárgygyűjtés szervezésére a Magyar Nemzeti Muzeum néprajzi osztályának vezetősége hajlandó vállalkozni a maga hatáskörében, azzal a célzattal, hogy a gyűjtés másodpéldányaiból kiegészíti és lehetőleg teljessé teszi székely néprajzi gyűjteményeit, ami szintén nagy előnyére szolgál a tudományos székely néprajz ügyének. A székely néprajz alapnak ily módon legfeljebb csak a saját gyűjtőinek költségeit és a maga számára megszerzett tárgyak árát kell fizetni. Ilyképen rövid idő alatt aránylag kevés költséggel teljes tudományos rendszerű székely néprajzi gyűjtemény teremthető meg. A néprajzi tárgyak gyűjtését a budapesti néprajzi muzeum vezetése mellett

a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumnak és az Erdélyi Kárpát-Egyesület néprajzi múzeumának megbízottjai intézik. A nevezett három múzeum vezetősége e célból és ezen értelemben hivatalosan megkeresendő.

A gyűjtés és az egész akció a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének védnöksége és felügyelete alá helyezendő.

Az anyagi eszközök az első javaslatban (a székely néprajz tanulmányozása) jelölt forrásokból szerzendők be.

Kérem a t. Közgyűlést, mondja ki határozatilag, hogy javaslatom értelmében a székely néprajz megírásához szükséges munkálatok alkalmával egyuttal lehetőleg megszerzendők, illetőleg rendszeresen összegyűjtendők a székely néprajzi tárgyak is.

*A közgyűlés egyhangulag elfogadta
a második határozati javaslatot is.*

III.

E két javaslatommal szoros kapcsolatban, de mint külön indítványt jelentettem be a következőt:

1. Mind a néprajz tanulmányozásánál, illetőleg megírásánál, mind a néprajzi tárgyak gyűjtésénél szükség van nagyon sok szakszerűen felvett fényképre, fonogramra stb. A műkiadásához pedig igen sok klisére. Mindez igen tetemes költségbe kerülne. Ezen kellékeknek részben díjtalan, részben önköltségen való előállítása végett nagyobb szabású műintézetet szándékozunk Maros-Vásárhelyt létesíteni.

2. De ezen vállalatnak messzebbmenő céljai is vannak, amelyek azt elsőrendű székely közművelődési és közgazdasági tényezővé avatják. Kétségtelen, hogy a Székelyföldnek és népnek, természeti szépségeinek és kincseinek, tájainak és fürdőinek, városainak és helyiségeinek, történeti és műemlékeinek intézményeinek és vállalatainak, egész kultur- és népeletnek

minél tüzetesebb megismerése és minél tágabb körben való minél behatóbb ismertetése nagyon jelentős székely közérdek, sőt fontos nemzeti közügy. Legélénkebb és legközvetlenebb hatása az ábrázolással való szemléltető ismertetés. Köztudomású továbbá, hogy a vetített képnek, legkivált pedig a modern technika minden vívmányát felhasználó mozgó fényképnek roppant intenzív és szuggesztív hatása van világszerte a legszélesebb néprétegeknek értelmi és érzelmi világára, sőt etikájára is. E téren sok káros hatás visszaélés, kinövés és elfajulás van. Ezeket ellensúlyozni és korrigálni s az egész műveletet a művelődés és igazi haladás szolgálatába állítani bizonyára igen fontos szociális feladat.

Ebben is közre akar működni a szóban levő székely műintézet. Működési irányai lesznek: Filmgyár mozgó fényképek számára. Fotografiai műterem természeti és műszaki felvételek céljára. Vetítő és más diapozitív képek készítése. Cinkográfia, esetleg egyéb sokszorosító eljárások műhelye.

E vállalat legfőbb célja és feladata a Székelyföld ismertetése. Mozgófényképek számára telvesz jeleneteket a székely köz- és népeletből, aktualitásokat, rekonstruált történeti jeleneteket s a legújabb tájsorozatokat stb. Vetíthető, vagy közönséges fényképekben megrögzíti és sokszorosítja a Székelyföld és nép fent felsorolt nevezetességeit. Ezen képeket részben előállítási árban elterjeszti nemcsak mindenütt a hazában, hanem világszerte is, mozgókép-színházakban, Uránia-féle intézetekben, panorámákban, iskolákban és tudományos intézetekben, közművelődési egyesületekben és magánosok közt is (albumokban, esetleg magyarázó szöveggel.)

A székely műintézet tökéletes technikai és művészeti kivitelű képének bemutatásával előadásokat tartunk mindenütt a hazában és a külföldön is és székely tárgyú illusztrációkkal látjuk el a bel- és külföldi képes lapokat.

A székely műintézet révén talán lehetségessé válik egy régen érzett hiány pótlása: általános és egyetemes székely képes szemle kiadása, a székely sajtó nagyérdemű és műveltségű hazafias munkásainak közreműködésével. Ez nagyhatású organuma lehetne minden székely közügynek, a székely néprajz

és a székely műintézet ügyeinek is, esetleg hivatalos közlönye a Székely Társaságok Szövetségének.

A székely műintézet végül szervei kapcsolatban állhatna a marosvásárhelyi kulturpalotában tervezett Uránia-féle intézménnyel.

Ezek alapján kérem t. közgyűlést mondja ki határozatilag: A tervezett központi székely műintézet létesítését mind a néprajzi akcióval való kapcsolatában, mind általános székely közérdekű voltánál fogva helyesli, azt teljes erkölcsi erejével támogatja és az illetékes tényezőknek s a székelység egyetemességének pártolásába ajánlja.

Boross Elek tordai városi főjegyző, az „Aranyos Vidék” szerkesztője hozzászól a kérdéshez javasolva, hogy a Szövetség állandóan lássa el a sajtót a mozgalmat érintő székely vonatkozású anyaggal s maradjon a sajtóval állandó összeköttetésben, nehogy — mint az már többször megtörtént, — a legjobb szándék és törekvés is félreértésből, vagy tájékoztatlanságból eredő kicsinylésnek, sőt támadásnak legyen kitéve, mert az sokat árthat az akciónak. Véleménye szerint a magyar eszméknek a sajtót meg kell előbb nyerni, azután menjünk tovább.

Elnök maga részéről melegen üdvözli előadó törekvését. Óhajtja, hogy az a nagyszabású vállalat mielőbb létesülhessen és kifejezést ad azon óhajlásának is vajha a hazaiias érzelmű sajtó mindig jóakarattal és kellő tájékozottsággal az igazsággal hiven tárgyalná az erdélyrészi magyarság — székelység ügyét, nem úgy, mint az múlt évben is a csikszeredai fényes és tartalmas gyűlés után több lap részéről történt.

8.) A közgyűlés egyhangulag elfogadta ezt a harmadik határozati javaslatot is.

IX.

Elnök bejelenti, hogy a gyűlés folyama alatt a következő üdvözlő sürgönyök érkeztek a közgyűléshez:

A ragyogó napnak meleg sugarán száll lelkem székely népünk önzetlen munkásai közé üdvözölni szeretettel az egybegyülteket adja Isten, hogy mielőbb valóban olyan legyen a Székelyföld helyzete a melynek azt, ma Előpatakon tervezik és óhajtják a nagy székelyek.

Deák Lajosné.

Legnagyobb sajnálatomra akadályozva lévén közgyűlésükön megjelenni ez uton üdvözlöm a Székely Társaságok Szövetség tisztelt tagjait Előpatak fürdőjében és tárgyalásukhoz a legjobb eredményt kívánok. Szívélyes üdvözléttel

Gróf Nemes János.

Nagy sajnálatomra nem mehetek a gyűlésre, először is neked számos boldog névnapokat és az országos székely gyűlésnek eredményes munkálkodást kíván igaz szívből

Lestján Adorján.

Lelkemet nagy fájdó érzésével az emlékezés és együttérzés a kedves egybegyültek közé ragadja Isten áldása kísérje munkálkodásukat.

Özv. Borszékyné.

Bár társaságunk nem vett részt a nagy tanácskozáson, de a nagy célok iránti lelkesedésnek őszinte melegséggel üdvözi a közgyűlést.

Besztercei Székely Társaság.

Szívből üdvözi a székelyekért harcoló fáradhatatlan székelyeket

Horvát Géza szobrász-művész Budapest.

Gyengélkedésem miatt legnagyobb sajnálatomra kongresszuson nem vehetek részt hazafias működésükhöz Isten áldását kérem

Béldi Tivadar.

9. A távirati üdvözletek meleg köszönettel tudomásul vétetnek.

Papp György kir. segédtanfelügyelő Háromszék vármegye közoktatásügyének az utolsó 10 év alatt történt fejlődését és jelenlegi állapotát ismerleti, amint következik:

Mint e vármegye szülöttje, ki már 34 év óta vagyok a közoktatásügy szolgálatában, azon kitüntető szerencsében részesültem, hogy székely fajunk erősödésére, anyagi és szellemi előhaladására, az ezt gátló körülmények megszűnt tésére törekvő, a társadalom minden rétegét a székelykérdés felkarolására megnyerni akaró emez illusztris társaság előtt vármegyém közoktatásügyi történetének legujabb adatait, közoktatásügyünknek mai állapotát megismertethetem s ezzel kapcsolatosan a mélyentisztelt Közgyűlésnek székely fajunk megerősítésére, kulturájának fejlesztésére irányuló munkásságunk mikéntjére jóindulatu utasításait, tanácsait kikérhetem

Az elvállalt feladat nagy horderejével szemben érzem az én elenyésző csekély tehetségemet s ha mégis elvállaltam a kitüntető megbízást, az nem az önhittségnek tudható be, hanem elvállaltam azért, mert reméltem és remélem az igentisztelt Közgyűlés szíves elnézését, elvállaltam azért, mert tanítói működésem akkor vette kezdetét, midőn a korszakalkotó 1868 évi 38. tc. hatása kezdett érezhetővé válni s midőn a tanítói öntudat kezdett kidomborodni s amidőn a tanítóság érezte, amit a haza legnagyobb írója mondott, hogy: „Magyarországot még egyszer meg kell hódítani s ez a feladat a tanítóságra vár“. S amidőn ezen érzéstől áthatva részt kért a társadalom ujja alakítására irányuló munkából. Kivette részét a munkából s ezzel nemcsak részese lett a társadalom ujjaalakítására törekvők társaságának, hanem kiemelkedett abból a lenézett, számba sem vett állapotból, melynek olyan sok ideig részese vala, kivivta az elismerést, a megbecsülést, amelynek élénk bizonyítéka az, hogy társadalmunk legnagyobb alakjai kitüntetésnek veszik, örömmel fogadják tantestületi tiszteletbeli taggá választásukat.

Több, mint 22 évig vettem részt szerény tehetséggel, de lankadást nem ismerő kitartással e munkában s amidőn a ta-

nitői pályáról jelenlegi állásomba léptem, nem más munkakör jutott osztályrészemül, hanem a munka értékelésére, a közoktatásügy fejlődésére irányuló hatékonyabb munkásságra nyílt alkalom.

Én könnyebben hozzá juthatok vármegyénk közoktatásügyi történetének legujabb adataihoz, mint más, azért vállaltam el a megbízatást

De mielőtt vármegyém közoktatásügyi történetének legujabb adatait felsorolnám, habár főbb vonásokban visszapillantást kell tennem a multakra, mert a jelent kellőleg csak úgy értékelhetjük, ha a multat is ismerjük.

A közoktatás állapota az 1868. évi 38. t.-c. meghozatala előtt.

Az általános tankötelezettség elvét kimondó 1868. évi 38. t.-c. meghozatala előtt Háromszék vármegyében sem volt valódi népoktatás.

A tanításról a felekezetek gondoskodnak; amely községben nincs felekezeti megoszlás, ott a politikai és az egyház-község egy egészet képez s az iskola különben is csekély kiadásai hordozásában a politikai község is részt vesz. Ahol a lakosság különböző felekezetekre oszlik, ott minden felekezetnek meg van a maga iskolája, ahol a tanítás a tél beálltával kezdődik s kora tavasszal végződik. Iskolába járásra senki sincs kötelezve, megy aki akar. Hol több az iskolába járók száma, ott a fiú növendékeket a kántor, a leány növendékeket a harangozó tanítja. Az 1868. évi törvény meghozatala után is a harangozó — tanító tovább működik. Nem térhetek ki az oktatás mikéntjére, de meg kell említenem, hogy ezen iskolák nagy részében évek alatt tanult meg a gyermek írni, olvasni s ha a szülő a további taníttatásra gondolt, elvitte más vármegyében lévő több iskolába. A vármegyében csak a katonai parancsnokságok székhelyén van magasabb foku, ugynevezett triviális iskola. Ilyen iskola volt Kézdivásárhelyen és Sepsi-szentgyörgyön. A triviális iskolák normális (mint a) iskolákká lesznek s a kézdivásárhelyi mellé katonai nevelő-intézet is létesítettett s ez az intézet 1823-ban megnyitott. Fenn állott 1849-ig, amikor a ki fegyver fogható volt, fegyvert fogott, az

arra alkalmatlanok haza széledtek s így megszűnt az intézet s annyi szorgalmazás, kérvényezés után még máig sem állított fel újra s a székelység természetadta és századokon át bebizonyított hajlamát követve, nagy nehézséggel jut ahhoz, hogy katonai iskolában képezhesse ki magát.

A felekezeti iskolák esperesi, a triviális iskolák katonai felügyelet alatt voltak. Az esperes az egyházközségek vizsgálata alkalmával az iskolát is megtekintette.

A magasabb foku iskolák hiánya mind érezhetőbbé lesz, 1855. évben megindul a mozgalom a hiányt pótló felsőbb foku iskola létesítése érdekében. Az érette küzdők két pártra szakadnak, egyik rész a reáliskola, a másik a gimnázium mellett foglal állást, a hely kérdése is nagy gondot okoz. Végre megállapodnak abban, hogy Sepsiszentgyörgyön algimnázium létesíttessék. A terv valóra vált. 1859-ben megnyílik egy szerény épületben a gimnázium első osztálya ott, ahol ma egy impozáns épület hirdeti fajunk áldozatkészségét.

Ily állapotban volt Háromszék vármegye közoktatása akkor, amidőn az 1868 évi 38. t.-c. meghozatott.

Az 1868. évi 38. t.-c. meghozatala s annak hatása.

A tankötelezettség elvét kimondó, a községeket az iskola fenntartására kötelező, a tanítóképzésről gondoskodó, a tanítók minimális fizetését megállapító, a felekezetek iskola fenntartói jogát teljes épségében megtartó, az iskola felügyeletét szabályozó eme korszakalkotó törvény hatása igen rövid idő alatt érezhetővé vált.

A községek a törvényben rájuk ruházott kötelességeket készséggel vállalják, készek az iskola fenntartói terheket hordozni, hogy vele az iskola jobbá tételét biztosítsák.

De a mily mérvben nyilvánul meg a községek áldozatkészsége, oly mérvben lép fel a felekezeteknek a községi iskola elleni harca s a saját iskolájukhoz való szívós ragaszkodás, ami minden esetre dicséretet érdemelt volna, ha hasonló mérvben nyilvánult volna meg a felekezeti iskola fejlődését biztosító áldozatkészség is.

A községi iskolák iránti ellenszenv azonban rövid idő alatt megszűnik, illetőleg hatástalannak bizonyul. Ezért Antalfy Károly tanfelügyelőé az érdem. Ő volt az, aki bölcs tapintattal a békétleneket lecsendesítette, az állam bőkezű támogatását kieszközölte s lehetővé tette, hogy 8 községben 1870-ben a közs. iskola megnyilt. A megnyilt iskolák a szomszéd községeket hasonló iskolák létesítésére sarkalták, az illetékesek meggyőződtek arról, hogy a gyermekek jobb nevelése az iskolák kellő berendezése az eddiginél nagyobb áldozathozatal nélkül csak így biztosítható.

Az első községi iskola megnyitása után rövid tíz év múlva a községi iskolák száma a más jellegű iskolák számát meghaladta.

A gyermekek pontos iskolába járása, az általános tankötelezettség elvének keresztülvitelére való törekvés eredménye mind jobban, jobban látható lesz.

És itt szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a községi iskolák számának nagy mérvű emelkedése nagy részben a ref. iskolák beszüntetéséből származott. Az unit. vallásnak nem nagy számú iskolái közül a nagyobb rész szintén jellegét változtatott. A róm. kath. felekezeti iskolák közül aránylag kevés lett községi jellegű. Mint jellemzőt meg kell említenem, hogy a gör. kel. iskolák közül egyetlen egy sem vált községivé.

Az iskolák jellegének ily változásával kapcsolatban azok megfelelő elhelyezéséről nagyobb mérvben történt gondoskodás. A községek e téren is nyertek állami támogatást. A legtöbb nem csak az iskola építésére nyert kisebb, nagyobb kamatmentes államkölcsönt, hanem az iskola telkét is államkölcsönön vásárolta.

Az állam pénzügyi helyzete azonban nem hirta az iskolák fejlődésével járó többlet kiadások fedezését, az iskolák költségeire megállapított összeg 5—10%-ának fedezésére az iskola fenntartó községek köteleztettek. A községek pedig részben nem akarták, részben nem bírták ezt a többlet költséget hordozni, ami nemcsak az iskolára volt visszaható erővel, hanem a tanítók megélhetését is próbára tette.

Még szerencsés volt az a tanító, aki 300 forintos fizetése mellett kántori teendők végzéséért, vagy más irányu munkás-

ságért mellékjavalmazásban részesült, de aki csak a fizetésére volt utalva, s kinek csekély fizetéséből 10 től 20 havi részlet hátrálékban volt, az a legnagyobb nélkülözések között irigyelhetne volna a nálánál talán még gyengébben díjazott felekezeti tanítót, de aki szerény díjazásának nagyobb részét terményekben megkapta.

Ez a válságos helyzet több mint egy évtizedig tartott, örök dicsősége a tanítósnak, hogy nem panaszbán, nem békétlenségben, hanem odaadó munkában töltötte el e hosszú időt. A tantestületi élet sem azelőtt sem azután nem volt oly élénk, nem volt oly tartalmas, mint a megpróbáltatás eme szakában.

A tantestület kebeléből indult ki s lett általánossá az iskolák államosítására való törekvés. De az ez iránti mozgalom vajmi kevés eredménnyel járt. A közoktatási kormány hosszú időn át azon az állásponton volt, hogy főleg a nemzetiségi vidékeken szervezendő az állami iskola. Ezért a községek ajánlatait vissza utasította.

Hosszabb időn át csakis a kovásznai leányiskola volt állami jellegű. Nem sok idő múlva társa akadt emez egyetlen egy állami iskolának. 1882-ben a dálnoki, 1884-ben a bodolai, 1885-ben az erödsi és pákói, 1893-ban a nyéni (keresztvári) 1894-ben az aldobolyi, 1895-ben a berecki és hidvégi iskolák vétetnek állami kezelésben.

1895-ben állt be tanügypolitikánkban az az eléggé nem becsülhető kedvező fordulat, hogy a magyar és gyenge anyagi helyzetben levő községek terhein is kell könnyíteni az állami iskolák szervezésével.

Nem célom a két álláspont elbirálásába bocsátkozni, feladatom csakis a tények regisztrálása, de meg kell említenem, hogy a tanügypolitika ily kedvező alakulását a már néhai Csánki Viktor akkori tanfelügyelő felhasználva, habár a vármegye intézői nem nagy örömmel látták az iskolák államosítására való törekvést, párját ritkító odaadással küzd és fárad, minek eredménye az, hogy a millenáris iskolákból igen tekintélyes szám vármegyénkre esik.

A nagy szervező munkáját nem fejezhette be, rövid idő múlva Jásznagykunszolnokmegyébe, majd Hajdu vármegyébe

helyeztetett, utódja a jelenlegi tanfelügyelő az iskolák szervezése terén is bemutatta, hogy méltó utódja annak, aki a vármegye összes tanítósága osztatlan szeretetét és nagyrabecsülését bírta.

Az állami iskolák szervezésével kapcsolatosan a községi és felekezeti iskolák fejlesztésén is oly eredményesen munkálkodott, hogy rövid idő alatt több mint 40 tanítói állás szerveztetett.

Csak főbb vonásokban és csak hézagosan ismertethettem a küzdelmes multat, amely közoktatásügyünk legutóbbi tiz évét megelőzte, tettem ezt azért, mert rámutatni akartam arra, hogy e vármegye intézői, a vármegye közoktatásügyének vezetői a közoktatásügy fejlesztésére minden kedvező alkalmat megragadtak.

Az 1900. évi népszámlálási adatok s az 1900—901. tanévi népoktatási állapotok.

Es most áttérhetek közoktatásügyünk történetének az utolsó tiz év alatti adatainak felsorolására s jelenlegi állapotának ismertetésére.

A népszámlálási adatok a vármegye lakosságának anyanyelv és vallás szerinti megoszlását hiven feltüntetik az abban felsorolt adatok ismétlésétől tartózkodom, csupán arra szoritkozom, hogy 1900-ban a lakosság volt 137.261; ebből magyar 116.755, német 363, tót 210, oláh 19.439, rutén 98, horvát 12, szerb 1, egyéb 3830, hogy az 1890. évi népszámlálási adatok szerint e vármegye népessége 130.008 volt, ebből magyar 110.799, oláh 17.360 s így az előbbinél a tiz évi szaporodás 5956, az utóbbinál pedig 2071.

Ha ezt a szaporodást a népesség számával összehasonlítjuk, kitűnik, hogy míg a magyar anyanyelvűeknél a tiz évi szaporodás 5·10% volt, addig az oláh anyanyelvűek 9·9% szaporodtak.

A nem magyar anyanyelvűké ily aránytalan nagymérvű szaporodása gondolkodóba kell, hogy ejtse nem csak a magyar

nemzeti nevelés fejlődésére és irányítására hivatott tényezőket hanem azokat is, akik az állam vagyonosodására, a nép jólétére irányítólag hatnak. Mert én meggyőződéseim egész erejével, tudásom teljes határozottságával állítom, hogy a magyarságnál megállapítható kevés szaporadás okát a fejlődő igényeket ki nem elégítő vagyoni helyzetben kell keresni. Míg ellenben az oláhajkuak kevés igénye és nagy szaporodása között szoros kapcsolat van.

Az 1910 évi népszámlálási adatok szerint a népesség szaporodása elég normális, amennyiben 7·03 szaporodás állapítható meg.

Azonban a magyar faj szaporodása itt is visszaesést mutat amennyiben a szaporodás 5·47% tesz ki, míg az oláhajkuak szaporodása 15·34%.

Az 1900—901. tanévben az elemi iskolában, valamint a polgári iskolákban és gimnáziumokban hattól—tizenöt éves növendék be volt iratkozva összesen 19,866.

Ebből magyar	—	—	—	—	—	—	17.653
német	—	—	—	—	—	—	24
oláh	—	—	—	—	—	—	2.154
tót	—	—	—	—	—	—	27
rutén	—	—	—	—	—	—	5
egyéb	—	—	—	—	—	—	3
Összesen							19.866

Az 1912—13. tanévi beiskolázás táblázatos kimutatása szerint az iparos és kereskedő tanonc-, polgári iskolák, gymnáziумok, tanítóképző intézet, valamint az emberbaráti intézetek növendékeit nem számítva, csak az elemi iskolák s azzal kapcsolatos gazd. és általános irányu iskolákban összesen 20.798 növendék nyert oktatást. Ebből 15540 az állami s azzal kapcsolatos gazdasági ismétlő iskolába volt beiratkozva. Az állami iskola növendékei az összes növendékeknek 74·79% képezik.

Az állami iskolák számának rövid idő alatt történt megkétszereződése míg egy felől az arra hivatott tényezők odaadó

munkásságát, másfelől a közoktatási kormányának a Székely föld iránti áldozat készségét és nagy figyelmét fényesen bizonyítja.

Hogy közoktatásügyünknek az 1900–901 tanévtől a mai napig történt fejlődését, fejlődésének irányát bemutathassam, az 1900–901. és a jelenleg működő tanítók jelleg szerinti megoszlását az alábbiakban közlöm.

Az 1900–901. tanévben volt 50 áll. iskola, ebben 148 tan.			
Volt 31 községi iskola s abban	—	—	45 tan.
25 róm. kath. iskola s abban	—	—	54 tan.
18 gör. kel. iskola s abban	—	—	21 tan.
6 ref. iskola s abban	—	—	12 tan.
2 unit. iskola s abban	—	—	5 tan.
2 társulati s 2 egyesületi abban			5 tan.
Összesen 124 iskola			290 tan.

Az 1912–913. tanévben volt 88 áll. iskola 235 tanítóval.			
11 községi iskola	—	—	14 tanítóval.
20 róm. kath. iskola	—	—	42 tanítóval.
9 gör. kel. iskola	—	—	15 tanítóval.
2 ref. iskola	—	—	5 tanítóval.
1 unit. iskola	—	—	1 tanítóval.
3 társulati	—	—	7 tanítóval.
2 egyesületi (árvaház)	—	—	5 tanítóval.
Összesen 129 iskola			324 tanítóval.

Mindazok az iskolák, hol az ism. iskolai növendékek száma a 20-at eléri, egy pár kivételével gazd. ism. iskolával vannak összekapcsolva. Ez idő szerint csak 27 iskola mellett van általános irányu ism. iskola.

A gazd. ism. iskolákon kívül önálló szaktanító ism. iskola is szerveztetett. Jelenleg 3 van ilyen. Ezek feladata a gazdaságközönségnek irányt jelölni, példát mutatni s céltudatos munkával ez intézménynek jövőt biztosítani.

Kisdéd nevelés.

A közoktatás épületének erős fundamentuma a kisdéd-ovóda. S ha bár törvény kötelezi a községeket az ovóda beállítására, a menedékházak szervezésére s habár az ovóda létesítésnél az állam támogatására is lehet számítani sajnálattal kell megállapítanom, hogy vármegyénk e téren igen hátra maradt.

Nem a kisdéd-óvás iránt való érzéketlenség, hanem a községek szegénysége s az állami támogatás kevés volta akadályozta meg az ovódák szaporodását.

Hosszu ideig csak két községi alapítványi ovódánk volt és csak később létesült s az óvóképzővel megszűnt az állami minta ovóda.

Kézdivásárhely saját erején, Zágon község államsegéllyel létesítette a községi ovódát.

A legelső állami ovóda 1896-ban szerveztetett. amit 1897-ben egy másik követett. A többi ovódák 1900-ban s azt követőleg létesültek

Jelenleg van 12 állami ovóda,	—	—	—	14 óvónővel.
3 községi	—	—	—	3 óvónővel.
1 alapítványi	—	—	—	1 óvónővel.
1 állandó menedékház	—			1 óvónővel.
Összesen 16 ovóda				19 óvónővel.

A gyermek-védelmet biztosító nyári menedékház létesítése is lassan haladt előre. A községek nagyobb része háztartási költségeit magas pótdóból fedezi s így az 1895. évi 15. tc alapján az ovódai pótdó fizetésére nem kötelezhető. De mindazon községekben, hol a községi pótdó az egyenes adó 20%-át nem haladta meg, szerveztetett a nyári menedékház.

Igy a kitüntetett ovódákon kívül jelenleg 34 nyári menedékház van szervezve s ezek egy pár kivételével működésben is vannak.

A községek nem a gyermekvédelem nagy fontosságának figyelmen kívül hagyása, hanem a kiadásoktól való félelem miatt a menedékházak beállítását lehetőleg igyekeztek mellőzni,

de mivel az idézett törvény végrehajtása tárgyában kiadott utasítás értelmében a nyári menedékház céljaira megállapított összeg semmi más célra fel nem használható s mivel az illetékes tényezők az utasítás értelmében a fel nem használt összegnek ovódai alapvagyon címe alatt leendő tőkésítését időről-időre biztosították, a községek a nyári menedékházakat beállítják s azokban tanítónőképző intézeti növendékek, vagy állást nem nyert okleveles tanítónők nyernek alkalmazást a mi ugy az ügyre, mint az illetőkre nézve csak előnnyel jár.

Ujabb időben a közoktatási kormány az eddiginél nagyobb összeget fordíthat a gyermekvédelem céljaira. A községek ezt a kedvező alkalmat megragadva, mind tömegesebben kérik az állami ovóda létesítését, felajánlva a vagyoni helyzetükhöz mért támogatást. Jelenleg 12 község ily irányu kérése áll elbírálás alatt.

A gyermekvédelem nagy horderejű fontosságán kívül magyar nemzeti szempontok is parancsolólag kívánják ama kérések meghallgatását.

A nyári menedékházak költségeiből létesített ovódai alapok, melyek ez idő szerint tőkésítettnek, mert a költségvetésileg megállapított összegből a kiadások legtöbb helyen fedezhetők, az állami ovódák céljaira felhasználhatók lennének.

A 1900. évtől kezdődőleg létesített ovódai alapvagyonok és ovódai alapítványok 1910. évi állapota a következő: Van 73 h. 670 □-öl ingatlan, 78253 kor. 95 fillér tőkepénzből álló alapvagyon és 89263 kor. 30 fillér alapítvány.

Községi és felekezeti iskolák segélyezése.

A fentebb elmondottakból megállapítható, hogy a közoktatási kormány nem késett a községek iskolafenntartó terhein az iskolák államosításával könnyíteni. Az iskolák államosításával pedig nemcsak a községek terhein történt könnyítés, hanem az iskolák jobb, megfelelőbb felszerelése is biztosított.

Azonban még mindig 48 állami iskola van a vármegye területén s ezek közül a három társulati iskola kivételével mindannyi állami támogatásra szorult.

Ily állami támogatásban részesültek az összes községi róm. kath., ref. és unit. iskolák, valamint a dobollóbáczsteleki, kézdi-martonosi, kisborosnyói, nagypataki, magyarbodzai, fordulóí, vámrészi s végre a márkosi gör. kel. iskola.

Az ezen iskoláknál alkalmazott tanítók fizetésének kiegészítésére az 1907. évi 27. tc. valamint az 1913. évi 16. tc.-ben megállapított összegre történt felemelésére az államsegély egy pár kivételével már kiutaltatott

A kiutalt államsegély az iskolák jellege szerint a következők

1. A községi iskolánál alkalmazott tanítók fizetésének kiegészítésére kiutaltatott	— — — — —	22155 korona.
2. A r. kath. iskolánál alkalmazottakéra	4	974 korona.
3. A ref. iskoláknál levők részére	— —	4018 korona.
4. Az unit. iskolánál alkalmazottakra	—	1600 korona.
5. A gör. kel. iskolánál levőkére	-- —	7199 korona.

Vagyis összesen 83947 korona.

Az állami iskolák dologi szükségleteinek részbeni fedezésére kiutaltatott 36106 kor. 56 fillér.

E szerint tehát a nem állami tanítók fizetésekiegészítésére, az állami iskolák dologi szükségleteinek részbeni fedezésére 120.153 kor. 56 fill. államsegély van engedélyezve.

A tanítók iskolán kívüli tevékenysége

Vármegyénk tanítósaága a mostohább anyagi viszonyok között is érezte, tudta, hogy a tanítói és népnevelői feladat teljesítése nem az iskola falain belül végződik s a mily mérvben nőtt a társadalmi munkában való részvétel iránti vágy, ép oly mérvben nőtt az ő munkavágya is.

Az iskola falait átlépő gyermekeknek az ifjusági egyesület kebelébe való bevonása s ott a szívnek nemesítése, az ismereteknek szélesbbitése, a könnyelmű élettől való elvonása

ujabb keletű. Az ifjúsági egyesületek létesítése 1900. év után kezdődik, de már ezt megelőzőleg kiváló gondot fordít a tanítóság az iskolából kikerült ifjúság irányítására, nevelésére.

Az ilyefalvi községi tanítók mutattak erre dicsérendő példát. László Lukács ig. tanító kezdeményezésére a községben még 1876-ban megalakul az ifjúság erkölcsnemesítésére, ismeret-fejlesztésére szolgáló önképzőkör, mely ma is fennáll s melynek céltudatos vezetéséért nevezett igazgató jutalomban s ministeri elismerésben is részesült

Igénytelenységem 1884-ben a nagy emberbarát. az ideális gondolkodó, a nemzet nagyra tevésében lankadást nem ismerő Irányi Dániellel s a nagy publicista Bartha Miklóssal érintkezésbe lépve az erkölcsnemesítő egyesületek létesítésére indított akciót.

Több helyen megalakult és szép eredménnyel működött az erkölcsnemesítő egyesület, melynek csak címe más, de célja az országosan szervezett ifjúsági egyesületével ugyanaz volt.

Az ifjúsági egyesületek számával az egyesületekben elért eredménnyel más vármegyék előtt nem kell szégyenleni magunkat. Ez idő szerint a vármegye területén 70 ifjúsági egyesület áll fenn.

A vármegye legtöbb községében megalakult tehát az egyesület s különösen a téli időszakban dicsérendő eredménnyel működik. Az erkölcsi érzés fejlesztésén s az ismeret nyújtáson kívül a fiatalság szórakozásáról, mulatságairól is gondoskodik.

S habár ki kell jelentenem, hogy a tapasztalat által igazolt meggyőződéseim szerint az ifjúsági egyesület legkevésbé szolgálhat a tagok mulatsági vágyának kielégítésére s hogy a céltudatos vezetésnek oda kell hatnia, hogy a tagok a komoly munkában találjanak örömet, megjegyzem azt, hogy az ifjúsági egyesületek estélyek rendezésével tekintélyes összegre menő alapot létesítettek, sőt van oly ifjúsági egyesületünk is, mely saját diszes házában tartja összejeveteleit.

A tanítók a szociális munkából is derekasan kivették és kiveszik részüket, legtöbb helyen az ő kezdeményezésükre létesítették a fogyasztási és értékesítő szövetkezetek, melyeknek vezetésében, irányításában hatékony munkásságot fejtenek ki.

A gazdakörök megalakításában és vezetésében is sok tanító kiváló munkásságot fejtett és fejt ki.

A vármegye majd minden községében létesített községi faiskolának tanító a vezetője. Így a gyűnölcs tenyésztés terén tapasztalható lendület első sorban a tanítók érdeme.

A keresztvári állami elemi iskolával kapcsolatosan a kosárfonó tanfolyam is bevezettetett. A kosárfonás s az ezen vidéken meghonosított varrottas készítés állandó keresethez juttatta a szorgalmas népet.

Az ez évben a tanítók részére itt rendezett tanfolyam remélni engedi azt, hogy nem csak itt és Sepsiszentgyörgyön lesz bevezetve a kosárfonás az ism. iskolában.

Középfoku iskolák.

a) Polgári iskolák.

Az általános műveltség után vágyók ma már a vármegyében is megszerezhetik a szükséges ismeretet. Rendelkezésükre áll elsősorban is a polgári iskola. Hosszabb ideig a baróti, kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi polgári fiú és ez utóbbinál a polgári leány iskola állott a nem tudományos pályára készülő növendékek rendelkezésére. A nőnevelés iránti vágy végre az 1890. évek végén annyiban kielégítést nyert, hogy a kézdivásárhelyi jótékony nőegyesület kezdeményezésére Kézdivásárhelyen is létesült polgári leányiskola, mely valódi jótétemény volt azon vidékre nézve. Az iskola hiányt pótol, feladatát derekasan betöltötte, amit a közoktatási kormány a segély növelésével s majd 1904-ben az iskola állami kezelésbe vételével ismert el.

Ez iskola létesítettén, csak Erdővidék volt kénytelen távol vidéken taníttatni leánygyermekait, végre 1908-ban a vidék központján, Baróton létesítettett a magán polgári leányiskola, melynek községivé változtatására most folynak a tárgyalások.

A polgári iskolák fejlődésével kapcsolatosan mind érezhetőbbé vált az internátus hiánya. Legelsőbbben a kézdivásár-

helyi polg. fiu iskolával kapcsolatosan létesítettett az internátus, majd az externátus, ezt követte az itt lévő polgári leányiskoláé. A közoktatási kormány segélyezése mellett a baróti polgári iskola is internátussal bir az 1911. évtől kezdve. A sepsiszentgyörgyi polgári iskolával kapcsolatosan az 1912—13. tanévtől kezdve létesült. A baróti magán polgári leányiskolánál mindig megvolt az internátus s így csak a sepsiszentgyörgyi polgári leányiskolánál hiányzik az De hinni akarom. hogy itt is rövid időn belül létesülni fog.

Az internátusok létesítése nagyobb mérvű állami támogatásnak köszönhető.

A kézdivásárhelyi polg. fiuiskola dologi szükségleteire s az internátus céljaira az évi államsegély ez idő szerint — — — — —	8673 K.
A polgári leányiskola ecélra szolgáló segélye	13140 „
A barótié — — — — —	5628 „
A sepsiszentgyörgyi polgári fiuiskoláé --	5396 „
A sepsiszentgyörgyi polg. leányisk. segélye	2620 „

Összesen: 35457 K.

A baróti polgári fiuiskola épülete nagyobb mérvű átalakítással és hozzáépítéssel lesz teljesen megfelelő. Ez azonban nagyobb összeget igényel, ami még ezideig nem engedélyezettett. Hinnünk kell azonban, hogy ez az iskola rövid időn belül az igényeket kielégítő elhelyezést nyer.

A magán polgári leányiskola, melyet a szükség érzete hozott létre s a vidék áldozatkészsége s az államsegély tart fenn, bérházban van elhelyezve. Ez iskola jövőjének biztosítása Erdővidék legfontosabb érdeke.

A kézdivásárhelyi polgári fiuiskola elhelyezése a legközelebb eszközölt nagyobb mérvű átalakítás és javítás után kielégítőnek mondható.

A polgári leányiskola ugy modern elhelyezésével, mint teljes felszerelésével és gazdag berendezésével a vármegye iskolái között első helyen áll.

Ezt követi ugy elhelyezés, mint felszerelés tekintetében a sepsiszentgyörgyi polgári fiuiskola, mely az 1912—13. tanév elején foglalta el ujonnan épült diszes épületét.

A polgári leányiskola a város által adományozott s átalakított épületben talál elhelyezést. Az elhelyezés kielégi önek mondható, de udvartere majdnem semmi s mivel az intézetnek létérdeke az internátus létesítése, ekérdéssel kapcsolatosan az iskola végleges és megfelelő elhelyezését is biztosítani kell.

Mint a tanítató szülők érdekében fontos jelenséget említem meg azt, hogy a baróti polgári fiuiskolában a latinnyelv tanítás is meg van honosítva s így a növendékeknek a gimnáziumba való átlépése meg van könnyítve.

A polgári iskolák növendékeinek jutalmazására alapítványok is létesítették.

A baróti polgári fiuiskola kezelése alatt 1752 K 40 fill. alapítvány áll.

A kézdivásárhelyi polgári fiuiskolához kötött alapítvány összege 1302 kor.

A polgári leányiskolánál fenntartási célra 12000 K, jutalmazásra 2700 K létesült.

A sepsiszentgyörgyi polgári fiuiskola kezelése alatt 3500 K alapítvány áll.

A leányiskolához kötött alapítvány összege 9235 K.

b) Gimnáziumok.

A mi oly sok ideig szelid álmodozó ábránd képének tekintetett, amire oly sokáig vártunk, vármegyénkben 2 főgimnázium áll a tanuló ifjuság rendelkezésére.

Kézdivásárhelyen 1898—99. tanévben vette kezdetét az algimnázium fejlesztése, ma 8 osztályu főgymnásium áll a nevelés és tanítás szolgálatában.

Az inpozáns, diszes épület a gazdag felszerelés, a gondos berendezés fényesen bizonyítja a közoktatási kormány segélyezését, a katolikus státus és hivek áldozatkészségét.

Az iskola fenntartására szolgáló alapok a jutalmazásra létesített alapítványok fényes bizonyítékául szolgálnak annak,

hogy a kultura emeléséért áldozni akaró és tudó székely véreink az itthon való tanulhatás biztosításáért a messzebbmenő áldozathozataltól sem riadnak vissza.

Ez intézetnek a jelen tanévben 249 növendéke volt, kik a helyben lakókat kivéve az intézettel kapcsolatos internátusban nyertek a viszonyokhoz mérten keves és költségért minden tekintetben megfelelő ellátást

A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó főgimnáziumot is a székely nép áldozatkészsége, a hithűség hozta létre, ez tartotta meg s fejlesztette s tette mindnyájunk büszkeségévé, közkincsévé.

Egypár ideális ref. pap az elnyomatás korszakában a vallás és nemzetiségünkhöz való ragaszkodás hangoztatása mellett, azon lelkesedésnek vetette meg alapját, mely az algimnázium létesítését eredményezte. Községek, egyesek vagyon és vallásra való tekintet nélkül letették filléreiket, mely az intézet létesítését biztosította. A közlekedés, a nem szünő áldozatkészség az állam támogatása lehetővé tette, hogy a hajdan kis épület kiegészítettessék s így a város legnagyobb épületévé, díszévé váljék s ime a falait felkereső tanuló ifjúságnak szüknek bizonyult, gondoskodni kell s biztosítani kell a megfelelőbb elhelyezést.

És én bizom szívós kitartásában, áldozatkészségében, az állam segítő támogatásában, ami lehetővé teszi, hogy a már megszerzett telken rövid időn belül felépíthető lesz a közszükséget pótló, az igényeket kielégítő intézet.

Ez intézetnek a jelen tanévben 283 növendéke volt, kik a helyben lakók kivételével az internátusban találtak elhelyezést.

Az intézet épületekből, tőkékből és értékpapirokból álló vagyona 1150846 korona 26 fillért tesz ki. Az összes jövedelem a 47400 kor. államsegély betudásával 1'3134 kor 56 fill. Ezzel szemben a költségvetésileg előirányzott kiadás 111687 kor. 94 fill. Kegye és családi alapítványi tőke 86388 kor. 25 fill. Tápintézeti alap 83267 kor. 43 fillér.

c) Tanítónőképző.

A nőnevelés fontosságának tudata e vármegye intézőit egy magasabb foku leány nevelő intézet létesítésére sarkalta.

Nagy megnyugvást okozott s hálával fogadtatott az állami óvónő-képző intézet létesítése. Nemcsak magasabb képzettséget, hanem megélhetést biztosító pályát volt hivatta ez intézet biztosítani a székely leányoknak. Azonban csakhamar bebizonyult, hogy a kiseddóvás érdekében sem a társadalom, sem a községek, sem maga az állam nem hozhat akkora áldozatot, amennyit az ügy érdeke megkíván, megkövetel. S így az óvónőképző intézetet végzett növendékek álláshoz juthatása nincs biztosítva.

A hogy szaporodott a kiseddóvás ügyét szolgálni kész okleveles óvónők száma, úgy emelkedett az állást nem nyert elégedetlenek száma is.

A helyzet megváltoztatására anyagi eszközök hiányában az állam képtelennek bizonyult, viszont kitünt, hogy a meglévő tanítónőképző intézetek a tanítónő hiány megszüntetésére elégtelenek. Közsükség parancsolta tehát több óvónőképző intézetnek tanítónőképző intézetté átváltoztatását.

S a midőn a miénk 1900. évben tanítónőképző intézetté változott, megmaradt abban a nyomoruságos elhelyezésben, a melyben elődje az óvónőképző szenvedett.

A botrányos elhelyezést meg kellett szüntetni. S amidőn ennek érdekében a vármegye, a város áldozatot is hozva küzd és fárad, nagyobb áldozat felajánlása mellett egyes városok versenyre kelnek a tanítónőképző intézet bírásáért.

Hála a kitartásért, hála a figyelemért és jóakaratéért, melyben a közoktatásügyi kormány részesített, a kedvező ajánlatok elutasítása mellett a végleges elhelyezés kimondatott s rövid idő múlva kezdetét vette az építés s 1910. év óta diszes és kiváló figyelemmel berendezett épületben nyer a növendéksereg készültséget és lelkesültséget magasztos hivatása betöltésére.

Az internátus 100 növendék befogadására van berendezve. Itt találnak nemcsak kényelmes elhelyezést, hanem valódi ott-hont is az intézet nem helyben lakó növendékei egy pár kivételével.

Az intézet dologi szükségleteire 56410 kor. szükséges ami államsegélyből fedeztetik.

A növendékek létszáma jelen tanévben 112 volt. S amidőn a büszkeség egy nemével tekintünk a felsőbb leánynevelés s a tanítónőképzés eme külsőleg is imponáló, berendezésével meglepő, vezetésében kiváló intézetre, a hálátlanság bűnébe esnénk, ha meg nem említők, hogy a vármegye a város, az intézet igazgatósága s a kir. tanfelügyelőség az intézet elhelyezésének minden kritikán alóli, sőt veszélyes voltára csak a közoktatási kormány figyelmét hívhatta fel, a Székely Társaságok Szövetsége volt az, mely magáévá téve e kérdést s nemcsak memorándummal, hanem a sajtó támogatását is megnyerve siettette a végleges elhelyezést.

Emberbaráti intézetek.

Az elhagyott árva, vagyontalan s így az elzüllés veszélyének kitett szerencsétlenek megvédésére, megtartására, a társadalom hasznos tagjává leendő nevelésére létesültek az árvaházak. Az egyik Kézdivásárhelyen báró Szentkereszti Stefánia nevét, a másik Sepsiszentgyörgyön Pótsa Józset főispán nevét teszi halhatatlanná.

A kézdivásárhelyi „Erzsébet árva nevelő intézet” címmel a leánynövendékek, a sepsiszentgyörgyi: „Háromszékvármegyei fiu árva- és szeretetház” címmel a fiu gyermekek megvédésére létesült a társadalom filléreiből. A vármegye és egyesek áldozata mellett kevés államsegélyt élvezve nemcsak megtelem a hozzáfűzött várakozásnak, állandóan 50—60 gyermeket gondoz, véd meg az elzülléstől s adja vissza a társadalomnak, mint annak hasznothajtó tagját, hanem vagyont is gyűjtött, illetőleg a fenntartásra összegyűjtött összeget földbirtokba fektette s így, míg egyfelől az intézet fenntartási költségeit kivesbitette, másfelől a munkára nevelést is biztosította.

Mindkét intézetnél kapcsolatosan szerveztetett az állami gazd. ism. iskola.

A vármegye a fiu árva- és szeretetházat az állami adókra kivetett 1%-os póttadóval segítyezi.

Az emberbaráti intézetek között sorolom fel s valóban ide is tartozik a berecki állami iskolával kapcsolatos interná-

tus, melyben 50—60 növendék helyezhető el. Ez intézet növendékei a külföldön s főleg Romániában lakó honfitársaink gyermekei, kiket megélhetésük az idegen földön való tartózkodásra kényszerít, de azért szívük a hazáért dobog s gyermekeiknek magyar nevelést akarnak biztosítani. Ez az intézet 16545 kor. államsegélyt élvez.

Vajha az állam képes lenne annyi internátust létesíteni, hová a külföldön levő honfitársaink gyermekei elhelyezhetők lennének; vajha az ily intézetekben nevelt minden gyermek e hazában nyerne tért, munkakört és megélhetést.

Megemlítem még, hogy az iparos és kereskedő tanoncok részére Baróton, Kézdivásárhelyen, Kovásznán és Sepsiszentgyörgyön van iparos tanonciskola; a kereskedő tanoncok részére pedig Kézdivásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön létesült a kereskedő tanonciskola s hogy ez iskolák részére 7530 kor. államsegély van engedélyezve, s végre hogy Sepsiszentgyörgyön a kereskedelmi miniszter ur által támogatva női ipariskola létesült, mely kitűzött céljának kiváló megfelelése mellett még magyar nemzeti missziót is teljesít, amennyiben növendékei nagy részét a szászok lakta vidékről nyeri s így magyar érzést, magyar gondolkodást, magyarnyelvet terjeszt.

De emez a gyakorlatra készítő iskoláról szóló rövid ismeretetésem igen lényeges részt nélkülözne, ha meg nem említeném, hogy a háziipar egyesület által létesített emez intézet internátussal van összekötve s hogy a növendékek havi 32 koronaért teljes ellátást nyernek. Az államsegély terhére több ingyenes és féldíjas növendék vehető fel. Végezetül még azt is meg kell említenem, hogy éppen a Székely Társaságok Szövetsége, illetőleg elnöksége öt jó igyekezetű leány növendék ingyen tanítását biztosította az általa kieszközölt segéllyel.

A kereskedelemügyi miniszter ur az intézetet évi 3260 koronával segíyezi, ebből a növendékek 200—200 koronás ösztöndíjhoz jutnak, mely összeg a tápdíjhoz beszámíttatik. Az intézet felügy. bizottsága az ösztöndíjnak 320 koronában való megállapítását kérelmezte, mert az élelmezés díját emelni kell,

Felsoroltam a vármegye területén levő iskolákat a helyhez, az időhöz mért rövidséggel, bemutattam a közoktatás mai

állapotát s így kérhetem az igen tisztelt Közgyűlés részrehajlatlan és igazságos ítéletét arra nézve, hogy az illetékes ténnyezők, kiket az állapotokért felelősség terhel, megtették-e kötelességüket úgy, mint a hogy megtenni azt önlelkiismeretük s az ügy érdeke parancsolja.

De mielőtt ezt tenném, rá kell mutatnom arra, hogy amidőn e vármegye népességi állapotát a statisztikai adatok nyomán ismertettem s kimutattam azt, hogy a székelység szaporodása nincs arányban a nem magyar s főleg az oláhajku lakosság szaporodásával s amidőn ezen adatok alapján egyesek ama jogosultnak látszó következtetésre juthatnak, hogy a székelység pusztulóban van, én székely fajunknak elerőtlenedését, pusztulását sem nem hiszem, sem nem hirdetem.

Közismert dolog, hogy még akkor is, amidőn a küzdelemre edzett, a létért való harcban fáradhatlan székely nagy távolságban találta meg a magasabb foku iskolát, tömegesen kereste azt fel, s legtöbbször nélkülözések között szerezte meg azokat az ismereteket, melyek hivatása betöltésére képesítették s ismeretet szerezve széles e haza minden részén hirt, dicsőséget szerzett a székely névnek.

S most, amidőn megyénkben is talál magasabb foku iskolákat, s midőn eltekintve attól, hogy más vármegyék magasabb foku iskoláiban is számosan folytatják tanulmányaikat, azért a helybeli felsőbb iskolák tulzsufoltak s az onnan kikerültek közül évenként száz meg száz hazánk más-más vidékein keres és talál megélhetést biztosító állást, s így a székely nép fogyását, pusztulását a statisztikai adatok dacára sem hiszem.

Tanfelügyelet.

Az iskolák felügyeletét szabályzó 1868 évi 38. t.-c. életbe léptekor lett Antalffi Károly tanfelügyelővé kinevezve, aki Pesten lakott s Háromszék megyén kívül Csik és Udvarhely megye felügyeletével is meg volt bízva. Őt Háromszék megyében Molnár Sándor tollnok helyettesítette, aki a folyó ügyeket önállóan vezette.

Antalffi Károly elhalálozván, 1876-ban Vajna Sándor a sepsiszentgyörgyi algimnázium érdemes igazgatója neveztetett

ki, a ki Háromszék és Brassó vármegye felügyeletét teljesítette. Az ő idejében a tanfelügyelőség a kezdetlegességből anynyiban kiemelkedett, hogy egy állandó díjnoki állás létesített. 1880-ban a szászvárosi polg. leányiskola igazgatója lett s így Háromszék vármegye tanfelügyelőjévé Komáromi Andor miniszteri fogalmazó neveztetett ki, akit 1886-ban Szeremlei Lajos váltott fel, kinek működéséhez nagy reményeket fűztünk, de aki nem tőle függő okokból 1887-ben nyugalomba vonult. Utána Eötvös K. Lajos neveztetett ki. Ő alatta a tanfelügyelői hivatalba szolgálatért Gyöngyösi István polg. iskolai majd ennek eltávózása után Berec Gyula szintén polg. isk. tanító rendeltetett be. 1892-ben Eötvös Hajdu vármegyébe helyeztetvén, kevés idő múlva Dancs Bertalan s a szintén eltávózott Berec Gyula helyébe Frics (Földi) Jenő neveztetett ki, aki 1901-ig szolgált a vármegyét. Dancs Bertalan eltávózása után 1895-ben Csánki Viktor neveztetett ki, aki rövid két év múlva Jásznagykunszolnok megyébe helyeztetett át s őt a vármegyébe Csánki Gyula követte, aki alatt a hivatal személyzete a munka nagy mérvének megfelelőleg szaporodott. 1908. évben a tollnoki álláson kívül a segédtanfelügyelői állás, majd 1909-ben a második segédtanfelügyelői állás szerveztetett s ez év március havában még egy tanító is be rendeltetett s így jelenleg a hivatali személyzet száma 7-ből áll.

Az 1907. évi XXVII. t.-c. s annak hatása.

Nem új dolog, hogy a közoktatás állami feladat, egyesek, községek, társulatok és felekezetek jöhetnek az állam segítségére, állíthatnak és tarthatnak fenn iskolákat s emez állami feladat teljesítéséért az iskolát fenntartók államsegélyben részesíthetők, de azért ezek az iskola fenntartására nem volnának kötelezhetők. S hogy mégis az 1868. évi 38 t.-c. a községekre ruházta az iskola fenntartás terheit, az annak tudható be, hogy az állam képtelen volt az állami feladat teljesítésére.

Hogy a közoktatás állami feladat, az legjobban az 1907. évi 27. t.-c.-ben domborodik ki. Ez a törvény is tiszteletben

tartja a gyakorlat és szokás által szentesített iskola fenntartói jogot, sőt az iskolafenntartó részére az állami támogatást is kilátásba helyezi, de az államsegély engedélyezését feltételekhez köti. Ezen feltételekkel biztosítani törekszik a különböző jellegű népiskoláknál az állami és nemzeti érdekek megóvását s alkalmat kíván adni arra, hogy a haza bármely idegen nyelvű polgára megtanulhassa az állam nyelvét.

Az erről való gondoskodás az államnak legszentebb kötelessége, mert az állam minden polgárának joga van követelni, hogy a magyar nyelv elsajátítására neki alkalom adassék.

Az állampolgár ezt a jogát minden iskola fenntartónak tekintetbe kell vennie s köteles a magyar nyelvet oly mérvben taníttatni, hogy a 4-ik osztály elvégzése után a növendék magát e nyelven szóban és írásban kifejezhesse.

A törvény eme rendelkezése nem az anyanyelv elnyomását célozza, hanem a magyarnyelv ismeretéhez való juthatást biztosítja.

Minden állampolgárnak a magyarnyelv elsajátítását biztosító eme törvény meghozatala forrongásba hozta a haza idegen ajku polgárait, illetőleg annak azon vezetőit, akik a nemzetiségi kérdés tetszinen tartásából élösködnek. De amidőn látták, hogy a törvény hatályon kívül helyezésére irányuló minden igyekezetük hiába valónak bizonyul, megnyugodtak a megváltozhatlanba s minden igyekezetük arra irányult, hogy az egyházközségek az állam támogatása nélkül tarthassák fenn iskolájukat s ahol ez nem sikerült, ott folyamodtak állam segélyért.

Ahol az iskola hiányt pótol ott a tanítói fizetés kiegészítésére az államsegély engedélyeztetett is, de ahol a községekben lévő nagy költséggel fenntartott állami iskola az összes növendékek befogadására képes s így a telekezeti iskola a felekezet, illetőleg a nemzetiség céljait szolgálja, ott az államsegély megtagadtatott. S mert az egyházközség a tanítói fizetés kiegészítésére képtelennek bizonyult, az iskola az 1907. évi 27. t.-c. 13. §-a alapján megszűnt. Így szűnt meg a vármegyében az 1910, illetőleg 1911. évben hét gör. kel. iskola.

Emez iskolák megszűnése valódi jótétemény az illető egyházközségekre, melyek az iskola fenntartás terheit nem bírták s ennek kifejezést is adtak s csak a nemzetiségi eszmék szolgálatába állók igyekeztek ezt nemzetiségi sérelemnek tűn-
tetni fel.

Már pedig a magyar nemzet államalkotó nagy erejével s a magyar nemzetnek minden nemzetiséggel szemben mindig kimutatott figyelmével nem fér össze az elnyomási szándék. nekünk békében, együttesen kell a haza nagyvá tévésért fáradozni, egymást meg kell értenünk, de ez csak úgy érhető el, hogy amint mi tiszteletben tartjuk az ökö nemzeti érzésüket, ökö viszont érezzék és bizonyítsák be, hogy e hazának idegen ajkú honpolgárai, kik az államnyelv elsajátítására törekednek s az állam testéhez való tartozásukat érzik.

Ezt követelni nemcsak lehet, hanem kötelesség is. Es én állítom, hogy ezt a célt nem elnézéssel, nem kedvezmények nyújtásával, nem paktálással lehet elérni, hanem törhetetlen erővel, mert az erély az, mely tiszteletet gerjeszt s az erély hiánya gyengeségnek minősíthető.

A nemzetiségi kérdés a magyar nemzeti eszme szolgálatában álló jó iskolával, a pártatlan és részrehajlatlan jó igazgatással és igazságszolgáltatással s a nemzeti erő fokozásával oldható meg.

A nemzetiségi kérdés ily megoldásán fáradozunk akkor, amidőn arra törekszünk, hogy a nem magyar tannyelvű iskolák is magyar nemzeti érzést csepegtessenek a gyenge gyermek szívébe. Ezt kívánjuk azért, mert tudjuk azt, hogy a magyar nyelv tudása szükséges ugyan, de a nemzetiségi kérdés veleje — mint azt Csernoch János hercegprimás találóan kifejezte, nem annyira a nyelvben, mint inkább a szívben van.

A magyar nemzet magasabb erkölcsi műveltségénél fogva olyan megélhetési feltételeket nyújt a nemzetiségeknek, amelyeket nélkülünk elérni nem tudnának. A magyar nemzet jogban, szabadságban korlátokat nem ismer, szabadság egyenlőség és testvériség van s a nemzetiségeknek kell ezen testvériséghez simulniok, mert e hazában minden nemzetiség művelheti nyelvét, imádhhatja Istenét bármely nyelven, de ennek a ha-

zának magyar államnak kell lenni s amely percben megszűnik ilyen lenni, ki van törölve az államok sorából.

A magyar nemzet annyi veszély között e hazát megtartotta, a benne lévő nemzetiségeket felszívni nem kívánta s amidőn állami feladattá vált a magyar nyelv megtanulására alkalmat adni, ezt tenni, nemcsak önmaga iránti kötelessége.

Lám a szomszéd Oláhország, melyre az itt lakó fajrokonai sovárgó szemmel tekintettek, a benne lakó állampolgároknak nem ad jogegyenlőséget, templomaiban, iskoláikban csak az oláh nyelv használható, a tanulók kezébe csak az állam által kiadott tankönyv adható, így akarja megalkotni az egységes nemzetet.

Mi csak azt kívánjuk, hogy érezzék, tudják a magyar nemzet testhez való tartozásukat, érezzék magyar állampolgári mivoltukat, ismerjék, tudják az állam nyelvét. Ennek a kívánságunknak érvényt tudunk, s fogunk szerezni minden áron.

A magyar nemzeti nevelés pedig a közoktatás állami kezelésbe vételével biztosítható.

A közoktatás állami kezelésbe vételét meg kell előznie a tanítóképzés államosításának, ha a tanárképzés kizárólag állami feladat, miért nem lehetne itt a tanítóképzés is ilyen. Ilyennek kell hát lennie, mert a tanító egyéniségétől, araválóságától függ a tanítás sikere, de a tanító érzésétől függ a jövő nemzedék nemzeti érzülete.

A jó tanító jól felszerelt iskolában tud kellő eredményt felmutatni. A legtöbb iskolának azonban még ma is hiányos a felszerelése. Az iskolák elhelyezése is sok kívánni valót hagy fenn. Még állami iskoláink is vannak olyanok, melyek orvos rendőri szempontból bezárandók volnának. Dicséret és elismerés az iskola fenntartóknak és az államnak, hogy vármegyénkbe oly sok diszes és kellő berendezésű iskola van, de a hiányt elhallgatni bűn lenne.

A legtöbb állami iskola építési költségeit a község hordozza, de az építési költség fedezésére felvett kölcsön törlesztésére a helyi járulék vissza engedtetik. Így tehát az állam fizeti a magas kamatot.

Államgazdasági szempontból is előnyös lenne, ha az állam az iskola építésére kölcsönt venne fel s ezen kölcsönből építené fel az iskolákat s a költségek visszatérítésére a helyi járulékok szolgálnának.

Még rá kell mutatnom arra is, hogy számos iskolánknál 80-90 gyermek van egy tanító keze alatt. Eme türehtetlen állapot megszüntetésére még legalább 10 tanítói állás szervezésére volna szükség.

Van oly községünk, melyben 7 állami és felekezeti tanító van, de azért több mint 400 mindennapos tankötelese nem részesül oktatásban. Az összes tankötelesek beiskolázásának biztosítására még legalább 20 állás volna szervezendő.

Beszámoltam vármegyénk közoktatásügyének mai állapotáról. Jelezttem az irányt, mely felé az intézők törekednek s kérem az igen tisztelt Közgyűlés ítéletét és jóindulatu tanácsát. S amidőn ezt kérem, bátor vagyok az alábbi javaslatot terjeszteni elő s kérni annak elfogadását.

1. A Székely Társaságok Szövetségének Közgyűlése tekintettel egyrészt arra, hogy az elemi oktatás első sorban állami kötelesség, továbbá sajátos nemzetiségi viszonyainknál fogva magyar nemzeti érdek: kimondja, hogy elemi iskolázásunk a maga egészében államosítandó, még pedig a közigazgatás költségeivel amugy is tulterhelt községek mindennemű megterhelése nélkül. S addig is, míg ez megtörténhetik, a szegény egyházak és politikai községek áll. iskola szervezés iránti kérése meghallgattassék s a nemzetiségi vidékeken pedig az áll. iskolák haladéktalanul létesíttessenek.

2. Kérelmezi az elemi iskolai tanítóképzésnek állami kezelésbe vételét.

3. A vegyes ajku községekben ovóda felállítását szükségesnek s magyar nemzeti szempontból elengedhetetlennek tartja s ezért az ilyen helyeken az állami ovódák azonnal leendő szervezését is kérelmezi.

4. A polgári fiúiskolák hét osztályúvá fejlesztésére s azoknak a középiskolák közé leendő felvételére, nemkülönben a polgári iskolák és gimnáziumok alsó tagozatának egyöntetűvé tételére irányuló mozgalmat a legmelegebben üdvözli s kérelmezi,

hogy Háromszékvármegyében levő mindhárom polgári fiúiskola hét osztályúvá fejlesztessék, még pedig a baróti gazdasági, a közdivásárhelyi ipari, a sepsiszentgyörgyi kereskedelmi szakiránnyal

5. Tudatában annak, hogy a székely nép hagyományos katonai erényei kifejtésére a Székelyföldön m gfelelő katonai szakiskola nem áll rendelkezésre; tudatában annak, hogy a Kézdivásárhelyen hosszabb ideig fennállott ilyenmő iskola 1849-ben feloszlott s azóta sok kérvényezés után sem állíttatott fel újra nemzeti és katonai szempontból egyaránt szükségesnek tartja ott a hadapród iskola felállítását s ennek létesítését kérelmezi.

Szabó György esperes-plebános az Alkoholelles Szövet-ség elnöke a felekezeti elemi iskolák és a tanítóképzés államosításához nem járul hozzá, mert azok a magyar nemzeti kultura érdekében álló feladatokat kezdet óta évszázadokon keresztül, minden támogatás nélkül, nemes versenyben, kitartó igyekezettel és eredménnyel teljesítették és teljesítik.

Deák Lajos elnök maga részéről megjegyzi, hogy a hazafias felekezetek t ő sem érintené általánosan, mert 30 éves tanfelügyelősége közben szerzett tapasztalatból tudja, hogy ezek a leg'őbb helyt tiszteletre méltó versenytársai az állami iskoláknak. Éppen ezért azokat, amennyiben szükséges államsegéllyel támogatná tovább. Az államosítást ott kell keresztül vinni, ahol azt magyar nemzeti érdekek kívánják és szükségessé teszik. De ha egy nagy koncepcióról van szó, amint a középiskolai tanárképzés is nemzeti érdekből minden veszély nélkül államivá tétetett, kétségen kívül szükséges ugyanazon nagy nemzeti és egységes pedagógiai szempontokból a tanítóképzés államosítása is, mely mellett a felekezeti érdekek épen úgy érvényesíthetők és megvédhetők, amint az a középiskolai tanárképzésnél is tényleg megtörténik, de ez is csak akkor hozza meg áldásos gyümölcseit, ha a magyar nemzeti szempontok kérlelhetlenül érvényre juttatnak minden vonalon.

10. Az előadó által benyújtott határozati javaslatok 1. és 2-ik pontjához tör-

tént, a történelem tanítása szerint nemcsak a múltban, hanem ma is hazafias nemzeti szellemben működött és vezettetett felekezeti tanintézetek érintetlen hagyását hangsúlyozó felszólalás és az erre tett elnöki megnyugtató és tájékoztató kijelentés után a Közgyűlés kimondja, hogy az állami iskolák létesítése mind ott, ahol annak szükségessége az általános népnevelésügy érdekében, de különösen magyar nemzeti szempontból szükséges, vagy ahol a helyi érdekelttség annak felállítását kérelmezi: az eddiginél sokkal gyorsabb tempóban és még szélesebb körben történjék és a szegényebb községeknek és népnek minél kevesebb megterheltetésével, esetleg éppen kizárólag állami költségen is.

Hasonlóképen a tanítóképzés egysegesen és olyan módon történjék, miszerint a képző intézetekben a nép tanítására hivatott ifjúság feltétlenül és kizárólag magyar nemzeti szellemben neveltesék; e tekintetben azok a legszigorubb ellenőrzés alatt tartassanak és a nem megfelelők helyére állami képző intézetek állittassanak elegendő számban, mert a jövőendő nemzedéknek igaz hazaszereteten és hazafias szellemben növelése kizárólag a hasonló szellemben és érzésben nevelendő tanítókon fordul meg.

A többi pontokra nézt a közgyűlés a javaslatokat határozattá emeli.

Egyben az elnök meleg elismerést és köszönetet mond az igen sok fáradsággal és buzgósággal elkészített nagy és becses munkáért az előadónak, mely kijelentéshez a Közgyűlés is lelkes éljenzésével hozzájárul.

XI.

Indítvány tétetik, hogy az idő előre haladottságára és a még letárgyalandó anyag nagy halmazára való tekintettel a délelőtti tárgyalás szakittassék félbe és délután 3 órakor folytattassék.

11. Általános helyesléssel találkoznak az indítvány, elnök a Közgyűlés folytatását délután 3 órára tűzi ki.

XII.

Elnök a folytatólagos gyűlést megnyitván bejelenti, hogy a következő üdvözlő sürgönyök érkeztek:

Személyesen nem mehettem, de szívem veletek dobog,
Székely testvéri üdvözléssel

Benedek János képviselő.

Végtelen sajnálom, hogy akadályozva vagyok a megjelenésben. Veletek vagyok lelkemmel, gondolatommal, veletek kívánok cselekedni. Isten áldása legyen nemes, hazafias munkátokon

Sümegei Vilmos.

Mai közgyűlésünkön való megjelenésben gátolva lévén, távolból küldöm üdvözlétemet, sikert kívánva hazafias működésükhöz

Dr. Zakariás János.

Halaszthatatlan ügyek, mély sajnálatomra megjelenésben akadályoznak, ez uton üdvözlöm és Isten áldását kérem működésükre

Bürger Albert.

12. A távirati üdvözlések köszönettel tudomásul vétetnek.

XIII.

Sipos Samu nyug. árvaházi igazgató Háromszékvármegye utolsó 10 év alatti gazdasági fejlődése és jelenlegi helyzete címen tartja meg előadását, amint következik

Noha 20 évig voltam székely falusi á, b, c. mester, 20 évig szegény nevelő; a sepsiszentgyörgyi Székely Társaság és a Székely Társaságok Szövetségének érdemes elnökei kérésére, készséggel vállalkoztam hogy Háromszékvármegye 10 évi gazdasági fejlődéséről, illetve jelenlegi helyzetéről a Székely Társaságok Szövetségének idei közgyűlésében felolvasást tartsak.

Vállalkoztam, mert nemcsak tanítóí, hanem árvaházi szolgálataim alatt is bő alkalmam volt a gazdaság minden ágazatában gyakorlati és elméleti ismereteket szerezni; hanem mint székely kis birtokos szülők gyermeke, mihelyt az ostort elbirtam s a fékszárat jobbra, balra tudtam kormányozni, az ökröket terelni; barázdáról-barázdára hasítottuk az ugart, szóval mint gyermek ifju is részt kellett vennem minden gazdasági, háztartási és kerti foglalkozásokban; mikor pedig a csép, kassa, kapa, villa jól forgott kezemben, felvettem a munka harcát cselédek, napszámosok között is, mert a gazdasági munkát még hivatalommal is összeegyeztethetőnek és nem lealázónak tartottam; sőt az öregségre hajló koromban is gyümölcsös és veteményes kertem imaházam, társalgó szobám, vendéglőm, pihenőm, szóval éltetöm, mindenem.

Igy tehát átéltem mindazokat a küzdelmeket, melyekkel egy székely kisbirtokos gazdának meg kell küzdenie s mert e küzdelem alatt arról győződtem meg, hogy az édes anyaföld — melyen verejtékezünk — nemcsak megélhetésünk biztosítója;

nemcsak edzett, munkabíró, egészséges embert nevel a vel foglalkozókból; hanem a család jólétét, boldogságát, vagyoni helyzetét legbiztosabban alapozza meg: valahányszor alkalom kínálkozott az édes anyaföld szeretetét a fogékony gyermeki lélekben csepegtetni, a felnőttekben ápolni, azt hazafias kötelességemnek ismertem.

De vállalkoztam a kitűzött tétel feldolgozására azért is, mert a székely mentés gazdasági nagy munkájában — mióta a vészharang megkondult — székely fajom iránt érzett szeretetem egész lelkesültségével, csekély erőm és tudásomtól telhetőleg eddig is az egyesületi életekben, hírlapokban, népiskolai gazdasági könyvvel, röpirattal, gazdaköri előadásaimmal kivettem részem a mentő munkából; mit öndicsekvés nélkül csak azért említettem fel, hogy a Szövetség tagjait meggyőzzem afelől, hogy mindazok, amiket előadásom rendén fel hozok a való életből szerzett tapasztalatok, leszűrt igazságok, sőt mondhatom azt is, hogy a közvélemény megnyilatkozásai.

Igen — bátran hivatkozhatom a közvéleményre, mert tudva, hogy a székely nép fenntartását és boldogulását szíven viselő Székely Társaságok összessége előtt kell hű képét rajzolni Háromszékvármegye gazdasági helyzetének, lelkiismeretem nem lett volna nyugodt, ha csupán egyéni tapasztalataimra támaszkodva fejtem ki e fontos tételt; ép ezért 100 tanító társamhoz intézett 17 kérdőpontra adott egyenes, teljesen megbízható feleletekből állítottam össze a való tényállást.

A kérdő pontok ezek voltak:

1. Ha tagosított a község határa: mikor tagosított és szakosított, forgórendszerű gazdálkodást folytat-e a gazda község?

2. Tagosítás után az állattenyésztés, vagy növénytermelés vett-e nagyobb lendületet?

3. A községi köztulajdon, erdő, legelő szaporodott-e vagy fogyott?

4. A községi háztartás — ha pótdóból nyer fedezetet, 10 év alatt hány százalékkal emelkedett, vagy kevesbedett?

5. Az ugynevezett székely primor, primipilus, pixidárius osztály vagyoni helyzete javult-e, vagy rosszabbodott?

6. A földműves szülők gyermekeik közül bár egyet neveltetnek-e a gazdasági pályára, hogy legyen ki az ősi birtokot megtartsa?

7. Az elidegenített, vagy bérbe adott birtokot székelyek, vagy más nemzetiségűek birják?

8. Van-e napszámos, vagy cseléd hiány s ha van: kívándorlás, gyári munka, avagy amiatt van, hogy a napszámos osztály gyermekeit más pályára adja?

9. Gazdasági eszközökben, növénytenyésztésben, állattenyésztésben s általában a gazdasági kultúrában az utóbbi 10 év alatt minő ujitások történtek s van-e az ujitások iránt érdek, lelkesültség, kitartás?

10. A gazdasági ismétlő iskolának a gyakorlati kiképzésre mi áll rendelkezésre s van-e általában érdeklődés a gazdasági ismétlő iskola iránt?

11. Van-e gazdakör, fogyasztási és állatbiztosítási szövetkezet s minő eredménnyel működik?

12. Konyha és-gyümölcs kertészet iránt milyen az érdeklődés?

13. A földműves osztály háztartásában, ruházatában, társadalmi viselkedésében, jövedelmén felül költekezik-e, a munkában szorgalmasabb-e, mulatozásában mértékletesebb?

14. A téli időszak alatt a gazda és háznépe kender, len, gyapju feldolgozással, avagy valamely házi ipari foglalkozással értékesíti-e idejét?

15. Trágyázás évről-évre több-e, vagy kevesebb?

16. Hány gazda van olyan, ki gazdasági iskolát végzett?

17. Minő intézkedésekkel lehetne a gazdálkodás iránti szeretetet fenntartani, az ősi vagyont megtartani?

Mielőtt ezen kérdésekre adott feleletekből összeállítanám gazdasági helyzetünk mérlegét, előbb nagyjában feltüntetem az utóbbi 10 év alatt elért fejlődést, illetve fejlődésre irányuló törekvését egyesületeknek, hatóságoknak; mert jó előre szegez-zük le, hogy csak fejlődésre irányuló törekvésekről szólhatok, mivel az elhintett magvoknak jelenleg csak csiraképessége állapítható meg, az aratásról, illetve gazdasági kultúráról, anyagi fejlődésről még egy évtized eltelte után lehet szó, mikor kitü-

nik, hogy az elhintett jó mag a bibliai mustármaghoz hasonlóan utszélre, köves avagy jó talajra hullott-e: s fejlődésében hanyagság, fényűzés, munkátlanság, erkölcsi züllés, elemi csapás nem gátolta-e?

10 év óta első helyen vezet a gazda ág irányításában szóval, tettel, anyagi áldozattal a m. kir. földmivelésügyi Minisztérium az által, hogy a székelvföldi Kirendeltséget és Gazdasági felügyelőséget létesítette s kiváló szakemberek vezetésére bízta, kik mint a jó orvos megállapítják a betegség fészket, javaslatot tesznek a gyógyulásra vezető szerekről s ha a beteg a gyógyszert beszerezni nem tudná, saját számlájára, terhére is beszerzi azt

Lássuk tehát a min. Kirendeltség és Gazd. felügyelőség működését, működésének eredményét az egyes gazdasági ágak szerint :

1. Állattenyésztés fejlesztése.

Háromszékvármegyének számban elegendő marhája volt 10 év előtt, de minőségben az állatállomány sok kívánni valót hagyott.

Igy többnyire erdélyi magyar fajta szarvasmarháink csupán pár községben mutattak kiváló példányokat, míg a többi községek nem haladtak, sőt évről-évre a hanyatlás volt észlelhető.

A ministeri Kirendeltség először a fehér erdélyi magyar fajta javítására tett intézkedést az által, hogy kiváló szép tehéneket adott ki részlet fizetésre, de ezen lépését siker nem érte, mivel a gazda közönség a nyugoti piros tarka fajták tenyésztése iránt érzett nagyobb hajlandóságot. Ezen körülmény abból megállapítható volt, hogy a barcasági szász gazdáktól sok selejtes tarka anyag került vármegyénkbe.

Mérlegelve a Kirendeltség a hus, tej árak magasságát, a mesterséges takarmányok termesztésében látható haladást, az országos áramlathoz csatlakozott és a berni, simentháli fajta tenyésztését karolta fel.

Beszerzet és 3 évi részletfizetésre kiosztott 761 drb. tenenet, melyek beszerzésénél, ideszállításánál felmerült kiadásokat hordozta s elhullás ellen biztosította.

E címen 136515 kor. államsegély használtatott fel.

A vármegye szabályrendeletét ezen iránynak megfelelően változtatta meg: a gazd. felügyelőség a teny. bikák beszerzésénél szintén ezen fajtának kedvezett. Így az eredmény sem maradt el — habár inséges száraz esztendők gátlólag hatottak — egyes községekben, főleg a sepsi és orbai járásokban, gyönyörű berni-simentháli fajta fejlődött ki. Ennek bizonyossága képen megemlítem, hogy az 1912 évi brassói országos teny. állat kiállításon csoportban kiállított tenyésztésünkkel az I-ső díjat nyertük el. Csoporton kívül kiállított üszökkal kisgazdáink több I-ső és II-od díjat hoztak el.

Az elmúlt 10 év alatt állami kedvezménnyel beszereztetett 827 drb. bika, melyeknek kedvezményére 111.820 korona használtatott fel.

A célszerűen keresztül vitt díjazások is jó hatással voltak az állattenyésztés fejlesztésére. E célra 10 év alatt 18410 kor. államsegélyt kaptunk.

Takarmány inséges években, szegényebb községeknek apaállat teletetésére 6000 korona segélyt nyújtott a ministeri kirendeléség

Érdemes apaállat gondozóknak jutalmazására 3500 koronát osztott ki a Gazdasági felügyelőség.

Nagyon helyesen, a szarvasmarha tenyésztésre fordította a min. Kirendeltség gondját első sorban; de azért a más hasznos házi állatok sem maradtak figyelmen kívül.

Így kiosztott 30% árengedmény és ingyen szállítás kedvezményével 345 drb. koca, szőke mangalica és báznai fajtából. Itt az államsegély 10,700 korona volt. A kiosztás sikerrel járt, mert a vármegye sertésállománya számban is, de főleg minőségben igen sokat javult az utóbbi 10 év alatt.

(Csak például hozom fel, hogy egyik évről a másikra, ha nagyobb elhullás nincs, mily eredmény érhető el a behozott szaporább fajtával. 1911-től 1912-ig, tehát egy év alatt vármegyénk sertés létszáma 16.480 drobal emelkedett.) 10 év alatt

állami kedvezménnyel 231 drb. tenyész kann szereztetett be, a segély 6966 kor. volt.

Sajnos a juh tenyésztésben nagy a visszaesés.

A Kirendeltség ez irányban tett munkássága csekély eredménnyel járt. Kiosztott 30% és ingyen szállítás kedvezményével 1562 drb. tenyész juhot. A fajtában javulás nem volt, mert a gazdák hasznosabb juh fajta meghonosításától idegenkedtek. Felhasznált államsegély 5529 korona volt.

A baromfi tenyésztés fellendítését csere baromfiak kiosztásával szolgálta a Kirendeltség és Gazd. felügyelőség. Kiosztatott 975 darab faj baromfi, elengedett 10706 korona, mint kedvezmény. Ezekon kívül két minta baromfi telep létesítéséhez adott összesen 7000 kor. államsegélyt.

A siker nem maradt el, alig van község Háromszék megyében, hol az orpington plymoutroks tyukok, emdeni ludak, pekingi kacsák láthatók és kedveltek nem volnának. A pulyka tenyésztésre klímánk alkalmas nem lévén, itt kevesebb eredmény éretett el.

Az utóbbi időben felkarolt házi-nyul tenyésztés nálunk is szerzett híveket. A Kirendeltség érdemes gazdaköri tagoknak 70 törzs „belga óriás” és „orosz prémű” nyulat adott ingyen tovább tenyésztés céljából. Kedvezmény 7000 kor.

A méhészet fejlesztése céljából tanfolyamokat rendezett, méhészeti eszközöket osztott ki, felhasználván e címre 4000 korona államsegélyt.

Ebben is szép fejlődés mutatkozik. Olyan községben, ahol azelőtt 4—5 méhészt volt pl. Felsőcsernáton, ma 25—30 méhészt modern kaptárokkal dolgozik, méhészt kört is alakított.

A Kirendeltség az összes hasznos házi állatok tenyésztését támogatta. A ló tenyésztést az által, hogy oly szegény községben, melyek fedeztetési állomástól távol vannak, ingyen tenyészmeneket adott ki. A lótenyésztés ügye hazánkban katonai irányítás alatt lévén, abba mélyebben a Kirendeltség nem avatkozhatott.

Még megemlítem, hogy községi bika istállók építési segélyében 11.000 korona fizettetett ki, ezzel az állattenyésztés fellendítésére elköltött államsegély 333.146 koronát tesz ki.

II. Növénytermelés.

A Kirendeltség látva, a talaj mivvelés hiányosságát, jobb talajmivvelő eszközök megismertetését tűzte ki feladatául. Így az acél ekék csakhamar elterjedtek, hasonló képen a vas boronák, rög török, tárcsás boronák, extirpátorok stb. Ingyen használatra kiosztatott 45 acél eke, 2' drb. vas borona, 18 extirpátor és 3 drb. tárcsás borona.

Majd a vetés eszközeit terjesztette. Így kiosztott ingyen használatra 12 vetőgépet, 20 konkolyozót, 1 lóhere szorót; szintén ingyen adott ki még 14 szelelő rostát. 16 lókapát, 1 trágyalé szivattyút, 15 kapáló gépet, 10 gyümölcsfa permetezőt, 4 darálót, 40 szecs kavágót, melyek értéke 22.000 kor.

30 %-os árkedvezménnyel kiosztott 353 gépet, felhasználást segély 26.395 kor.

(Ezen részben ingyen, részben kedvezményes árak mellett kiosztott növénytermelési eszközök megismerése után a gazdák saját pénzüköi sok gazdasági eszközt szereztek be, annál is inkább, mert a rossz munkás- és oselédviszonyok erre kényserítették.)

A vetőmag felfrissítése céljából kiosztott 10 év alatt 4227 mázsa duppani zabot, 3061 mázsa sörárpát, 76 mázsa javított székely tengerit, 1300 mázsa bükkönyt, 2100 mázsa burgonyát, (professzor Wohltmann), 339 mázsa lóhere magot, 116 mázsa lucerna magot, 165 mázsa takarmányrépa magot stb. — A kedvezmény 86.436 koronát tett ki. Ezen kiváló vetőmagvak megyénkben elterjedtek s így a termények minősége is javul.

24 kiskgazdának minta trágyatelep építésére adott 3520 korona segélyt.

Rétfelujítási kísérletet végzett 27 helyen, a gazdáknak ingyen adva ki az 1000 koronáért beszerzett fűmagot.

A közös használatra beszerzett gépek védelmére épített gazdaköri gépszinekre, építési segély képen 2700 koronát adott ki.

A növénytermelés előmozdítására 142.051 kor. segély használatot fel.

III Legelő javítás.

Az erdő arányosítások miatt zsákutcába jutott nemcsak vármegyénkben, hanem az egész Székelyföldön a legeltetés ügye.

A közlegelőt, a hol csak lehetett könnyelműen felosztották, nem gondolva arra, hogy jó legelők nélkül állattenyésztést, ezzel kapcsolatban a növénytermelést fejleszteni nem lehet.

Igy szomorú körülmények között vette kezébe a legelőjavítás fontos ügyét a Kirendeltség és dolgozott 10 év alatt oly eredménnyel, hogy méltán érdemli meg az elismerést

A közlegelők szaporítását, ha másként nem lehetett, az erdészet rovására is, tűzte ki első feladatául. Így lankás erdőknek legelőkké alakítását, vagy legelő erdő üzemben való kezelését vitte keresztül az erdészeti hatóságok támogatásával.

A legelőnek nyilvántartott területek száналmes állapotban voltak Benőve mindenféle gyom, bokorral úgy, hogy ott a marha fűhöz nem jutott.

1904. évben öt község, vagy közbirtokosság volt csak hajlandó megyénkben arra, hogy államsegélyekkel legelőjét javítsa, most hatvan helyen folyik legelő javítás, jóval kisebb államsegéllyel, mint előbb s ezen kívül a jó példán okulva, sok község és birtokosság javítja legelőjét államsegély nélkül is, mi azelőtt hihetetlen volt.

1904—1913. évig 32.520 kat. hold legelőn folyt javítási munka, a felhasznált államsegély 123.906 kor. volt. Ezen állami segélyben csakis szorgalmas, igyekvő legelő birtokosok részesültek, kik maguk részéről is minden áldozatot meghoztak a cél elérésére.

Az államsegély eszközök és anyagok beszerzésére fordított nagy részben, így : vásároltatott bokorirtáshoz 1255 drb. csákány kapa, 60 drb. gyökérfeszítő csákány (kapina), 215 drb. vas gereblye, 90 drb. láncborona, 2 drb. rétgyalu, 11.328 kgr. nemes fűmag keverék és 62 mázsa műtrágya.

Beszereztetett és elültettetett talajjavítási és védelmi szempontból 2046 darab gyümölcsfa (alma, szilva, dió.)

150 helyen szereltetett fel csorda-ítató, többnyire beton forrás foglalatral és vályukkal.

Magas, zord klímájú legelőkön épült 8 helyen istálló-szin az állatok védelmére, melyek közül a legkisebb is 30 m. hosszú, 10 m. széles.

A legelőkön előforduló vizmosás árkok megkötésére, befásítására, korlátok, marhajárók készítésére is nagy gond fordított.

Az államsegély ugyyszólván csak fűszer volt azon munka keresztül vitelénél, melynek legfontosabb része a jól vezetett közmunka volt.

A legelők javításával elért érték gyarapodás az 1 millió koronát megközelíti.

A Kirendeltség legelő hiányában szenvedő községek legelő szerzését szakértői utasításokkal és államsegélyekkel elősegítette.

IV. Gyümölcsészet.

Háromszékvármegyében — habár erre a klíma, talaj alkalmas — a gyümölcs termelés fejletlen állapotban van.

A Kirendeltség arra törekedett, hogy a nagybani termelésre kereskedelmi célokra alkalmas gyümölcsfajták elterjedjenek. E célból egy 22 katasztrális holdas állami faiskolát létesített Sepsiszentgyörgyön s kiosztott 10 fillér darabonkénti árban 36.617 db. gyümölcsfajtványt.

Nemcsak kiosztotta a fákat, hanem ültetésre is tanácsot adott. Így megyénkben 150 katasztrális holdon létesült kisebb-nagyobb területű minta gyümölcsös; melyeknek rendszeres, pontos ültetését a Kirendeltség helyi megbízottja személyesen vezette.

A fejlődés e téren is megállapítható, de hogy nagyobb eredménnyel be nem számolható, onnan van, hogy az állami faiskolák a kérelmezett gyümölcsfáknak alig egy tizedét adhatták meg. A Kirendeltség „Ryder“-féle gyümölcs aszalót és két dr. Györi-féle gyümölcs pálinka főző üstöt bocsátott ingyen használatra a gazdák rendelkezésére.

V. Szövetkezés.

A gazdasági élet fellendülésének egyik főtényezője a társadalmi szervezkedés. A Kirendeltség ezt tudva, működését a gazdakörök alapításával kezdte.

Vármegyénkben 1913 évben 90 gazdakör van, vagyis a községek 90 0/0-ában van gazdakör. Ezeknek nyolc tizedrészét a Kirendeltség alakította, melynek működése előtti időben 1903. évben csak 5 gazdakör volt.

A gazdakör a község kulturális fejlődésének melegágya, összekötő kapocs a község kigazdái és a Kirendeltség, vármegyei gazdasági egyesület között. Segélyezés 5200 korona.

A gazdakörökből, mintegy kinőttek a többi hasznos szövetkezetek. Vármegyénkben 28 hitelszövetkezet működik, melyek alakításánál a Kirendeltség segédkezett.

Fogyasztási szövetkezetek száma 35 és e szám évről-évre növekedik. Ezen szövetkezetek forgalma egyenkint évi 40.000—120.000 kor., tehát Erdély legerősebb fogyasztási szövetkezteinek mondhatók.

Az alakulásnál a Kirendeltség mindig segédkezett. Ezen szövetkezetek segélyezésére felhasználtatott 32.000 korona.

Ezen fentemlített szövetkezetek legtöbb helyen jól működnek s a gazda közönség hasznát szolgálják. Vannak, sajnos, olyan községeink is, hol a szövetkezet alig ad életjelt, mert nincs a községben egy olyan ember sem, ki tudna is, akarna is embertársai javára dolgozni. Ilyen helyeken a Kirendeltség bármilyen jóakarattal dolgozik, nincs látatja. Alakult hat tej-szövetkezet, működésben van három. A Kirendeltség a legjobb akarattal sem tudott e téren több eredményt elérni.

Felhasznált államsegély berendezésekre 16.600 kor.

VI. Egyéb működés.

A Kirendeltség már kezdetben felismerte azt, hogy a szélesség nem annyira anyagiakban, mint szellemiekben szegény. Arra törekedett tehát, hogy művelje, gazdasági tudását fejlessze.

Tartott 1904 óta 7 télen 90 községben 58 előadóval 688 gazdaköri előadást, melyeken 46.960 résztvevő jelent meg.

Háziipari tanfolyamokat rendezett 11 községben, 8690 korona államsegéllyel

Tanulmány kirándulást szervezett és vezetett az algyógyi m. kir. földmives iskolához, a barcasági szász községekbe (Botfalu, Hőltővény, Földvár, Keresztényfalva, Rozsnyó), melyek segélyezésére felhasznált 3650 karonát.

A vármegyei gazda egyesület által fenntartott csikó- és borjulegelőket segélyezte.

Községi szövetkezeti házak létesítéséhez 9000 korona segélyt nyújtott.

Vizinséges községeknek egészséges ivóvízzel való ellátását községi vízvezetékek építésével oldotta meg. Ilyen községi vízvezeték eddig épült 6 községben, közkut 2 községben. A felhasznált segély 60.000 kor.

Tűzkárt szenvedett két gazdakörnek 2500 korona segélyt adott.

A sepsiszentgyörgyi aggok menedékházát 800 koronával támogatta.

Az 1907. évben Sepsiszentgyörgyön megtartott székely kiállításon, mint rendező és kiállító vett részt, a kiállítás költségeinek nagyobb részét hordozta.

A hasznos éneklő madarak meghonosítására kiosztott ingyen 100 drb. mesterséges madárfészek odut.

Végül a Kirendeltség helyi megbizottja minden gazda társadalmi szervezetben tevékeny részt vett, hivatala mint igazi néphivatal az ügyes-bajos gazdaközönség előtt mindig nyitva volt, hová sokan jártak gazdasági tanácsért, utbagazításért, melyekkel nemcsak hivatalos kötelességből, de székegy iránti szeretetből is mindig készséggel szolgált.

Ezekben voltam szerencsés a földmívelésügyi kormányzat megyénkben kifejtett 10 évi hasznos munkáját, a Kirendeltségtől beszerzett adatok alapján ismertetni.

Nagy tevékenységet fejtett ki a gazdasági kultúra előbbre vitelésében és a gazdaság fejlesztésében 1910. évig a háromszék-megyei gazdasági bizottság 1910. évtől a gazdasági egyesület ;

előbbi $\frac{1}{2}$ százalékos megyei póttadóval, utóbbi a tagok tagsági díjaival s mindkettő a földmivelésügyi kormány támogatásával.

Feltüntetem főbb vonásokban a gazdasági bizottság és egyesület tevékenységét.

1. A székelyföldi Kirendeltségnek azon törekvését, hogy az erdélyi fehér szarvasmarha tenyésztésről a nyugatira térjen át, nemcsak támogatta, hanem saját számlája terhére is az eredeti forrásból Sveicból nagyobb mennyiséget vásárolt, azt kedvezményes árban bocsátotta a közönség rendelkezésére.

2. Tenyész apaállatok jutalmazására kiváló gondot fordított; létesítette az uzoni bikavásárt s ezt oly hírnévre emelte, hogy az erdélyrészi vármegyék évről-évre nagyobb látogatásba részesítik.

3. Igen szép eredménnyel tart fenn 1000 kat. hold területen csikó és üsző legelőket; a csikó legelőkön katonai hatóság csikó vásárokat eszközöl.

4. Minden évben a vármegye különböző helyein állatdíjazásokat rendez.

5. A vármegyei lótenyésztő bizottsággal rendezi a katonai lóvásárokat.

6. Minden évben szorgos gondja, hogy tiszta s éghajlatnak megfelelő vetőmag álljon a közönség rendelkezésére.

7. A heremag tisztítását díjtalanul végeztette évről-évre.

8. Nagy anyagi áldozatot hozott a kender és len termelés fellendítésére.

9. A gazdasági bizottság kezdeményezésére létesített a földmivelésügyi kormány a megye területén állami faiskolát, csemete kerteket, melyekből a közhelyek befásítására gyümölcsösök beállítására díjtalanul osztott ki ojtványokat, csemetéket.

A gazdaközönség pedig csekély 10—20 filléres árak mellett szerezhette be szükségletét.

10. Sepsiszentgyörgyön 2 ízben tartott nagyszabású gazdasági kiállítást.

11. Gazdasági kultúra terjesztésére népies gazdasági előadásokat tartatott s pályadíjat tűzött ki a népiskola V. VI. osztálya számára gazdasági kété megírására, a pálya nyertes

munkát 600 koronával jutalmazta s 2000 példányban ingyen adta az iskoláknak.

A tétel szűkre szabott keretében nem illeszthetem be a Kézdivásárhely és vidéke gazdasági egyesületének 120 taggal kifejtett munkásságát, áldozatkészséggel párosult alkotásait; a csaknem minden községben létesített gazdakörök szövetkezetek működését; a megyében megjelenő 5 politikai közgazdasági hirlapok s a „Székely Gazda“ cím alatt igen jól szerkesztett szaklapnak több éven át kitartó lelkesült közreműködését; szóval a sajtó hatóságok és a székely társadalom javarésze is a magánagságában felismerte a székely gazdaság hanyatlását s töltelhetőleg részt vett és vesz a mentő-munka nemes harcában.

Zárjuk le ezek után Háromszékvármegye gazdasági fejlődésére az utolsó 10 év alatt kifejtett munkaszámlát s tanítótársaink által nyert adatokból mutassunk rá a jelenlegi helyzetre.

A kérdések ismételése nélkül a többség véleményét szólalatom meg. A községek határai kevés kivétellel tagosítva vannak. A tagosítás előnyeiről ma már nagy általánosságban a kisbirtokos osztály is meg van győződve s úgy van vele, mint az a beteg, ki hosszas betegség után visszanyerve egészségét, ujult erővel lát ahoz, hogy a betegség alatt szenvedett veszteséget valahogyan pótolja; mert jóllehet szakemberek, illetve a mivelt gazdaközönség előtt feltűnő, hogy a tagosítás miatt anyagi veszteségről, avagy bár bizonyos ideig is, de hanyatlásról lehet szó; de aki a székelyföldi talajviszonyokat ismeri s tudja, hogy némely községben 8 osztályt is kellett megállapítani, hogy az igazságos elhelyezkedés valamennyire megközelíthető legyen; már csak ezen egyetlen ok is elegendő ok lett volna arra, hogy az elhelyezkedés folytán előállott új helyzetet csakis szakképzettséggel bíró gazdák tudták volna előnyösen kihasználni; már pedig a székely gazda közönségnek 80%-a forgórendszerű, belterjes gazdasághoz nem értvén: ósdi eszközökkel, rendszertelenül folytatott kísérletezésekkel volt kénytelen vergődni s több évi vergődés alatt adósságra adósságot halmozott, vagy elbukott.

Az elhelyezkedésből és szakképzettség hiányából eredő károsodás azonban csak részben okozta igen sok gazda pusztu-

lását; ezeknél sokkal súlyosabb okok voltak azok, melyeket a „Székely nép“ című lap 1906. évi szerkesztője a közfelfogásban kiforrott s a sajtóban megvitatott tények alapján lapja 47, 48. számaiban „Birtokrendezés és székely kérdés“ cím alatt vezető helyen a következőkben tüntetett fel:

„Igen sok károsodás ép a közérdek és közjó iránt vékony érzékkel bíró, székely gazda, közönség soraiból szervezett becslobizottságok egyoldalú, önző és kapzsi működéséből származott. A bizottság tagjai legtöbb esetben kiszemeltek jó előre egyes helyeket s a talaj minőségét az eljárók érdekeltségéhez viszonyítva, becsülték meg.

Tisztelet a kivételnek, de tény az, hogy legtöbb visszavétel mégis a tagosító mérnök urak követték el.

Népszerűtlenné és károssá tette a tagosítást a lassu és költséges eljárás is. Nagyrészből a telhetetlen felek perlekedése miatt 8–10 esztendeig húzódott el a birtokbaadás. Ezen idő alatt pedig minden gazda hanyagul trágyázta és rendszer nélkül kezelte birtokát, szóval a határokat kiélték. Így azután csaknem fél emberöltő telt bele, míg a gazda legelő, kaszáló, erdei, mezei tagjához s tiszta telekkönyvhöz jutott. Nincs kétség aziránt sem, hogy a szétszórt birtoklással összekötött ősi, nyomásos rendszernek is meg volt létjoga, különösen ameddig a székely gazda bőséges közlegelő felett rendelkezett s így az állat tartásból előállott trágyával nemcsak jó vérben tartotta birtokát hanem annak mérsékelt és ingadozó jövedelmét állattai értékesítésével pótolta.

Ehez én csak annyit teszek, hogy ha a birtokos állattartására előnyös volt a közlegelő, mennyivel előnyösebb volt a mezőgazdasági munkásoknak, kik 3–4 juhot, 2–3 sertést tartottak a közlegelőn. Ez nagy sor volt a szegény embernek, mert a juhtenyésztésből a család ruházata: sapka, bunda, zeke, harisnya, cserge, ágyterítő került ki s ezeken kívül 3–4 évi zsir, szalona szükségletét fedezte, melyektől a tagosítás folytán elesvén, tüzelő anyagot pedig az arányosítás miatt még a leromlott asszuságból is hátán sem szerezhethén be: csoda-e? ha hűtlen lett a földhöz, felhagyott a mezőgazdasági foglalkozásokkal, az önfentartás kényszerítette más foglalkozás után

nézni, vagy vándorbotot venni a kezébe. Bizony-bizony mikor a birtokosok napszámos és cseléd hiányról panaszkodnak, jól teszik, ha egy kis számvetést befelé is tesznek.

E kis kitérés után még csak zárószavait idézem a cikk írójának: „Mindezekről eltekintve, a közügynek csak az tesz hasznos szolgálatot, ki általában nem a birtokrendezés ellen, hanem az említett tévedések, hibák, vi-szaélések kiküszöbölése érdekében agitál.”

Ezt hirdetem én is s hiszem, hogy nincs a Székely-kongresszusnak egyetlen tagja, ki az ellenkező álláspontnak volna barátja és mégis foglalkoznom kellett azokkal a körülményekkel, melyek miatt a tagosított birtok előnyei nem érvényesülhettek a szétszórt birtokon gyakorolt gazdálkodással szemben. Ha mindezekhez hozzá vesszük egyrészt a székely közvagyon felosztásából, másrészt az erdők arányosításánál tapasztalt visszaélésekből származott anyagi és gazdasági károsodásokat, merem állítani, hogy e nép önhibáján kívül jutott a válságos helyzetbe, melyből önerején szabadulni még a feltüntetett nagy anyagi áldozatok mellett sem képes, mivel most már a mostoha időjárás is a csapások egész özönével látogatja. 80⁰-éka tanítótársaimnak azt a megdöbbentő jelentést teszi hogy a községi közvagyon fogyott, a pótlódó évről-évre emelkedik.

E szomorú valóval szemben megnyugtatóságunk abban található, hogy ha az évről-évre emelt pótladóból oly befektetések tétettek volna, melyekből jövőre valamelyes jövedelem lenne várható, vagy legalább is a közjót szolgálnák; de sajnos, az utódokra a mai kor embere nincs tekintettel, a jelszó ma úgy a családi, mint a közéletben haladni a korrall, élni a jelennek.

Igaz, belekerültünk a nagyvilág forgatagába, közelebb vagyunk ma Amerikához, mint apáink voltak az ország fővárosához, tehát indokolt volt minden lépés, mely a haladás felé vezetett, csak az a sajnos, hogy míg gazdasági, ipari, kereskedelmi kulturánk fejlesztéséért egy lépést tettünk; kétszer, sőt többször annyit a kényelem, fényezés, kávéházi, kocsmái élet felé.

Ily irányu, illetve arányu haladásunkat a külföldi pénzügyi piac is megérzi s mint egy Franciaországban élő hazánkfiatúdosításából közelebről nyilvánvaló lett: a francia pénzügyi intézetek azért nem nyújtanak kölcsönöknek, városoknak hitelt, mert a bekívánt költségeloirányzatokból megállapítják, hogy a kért kölcsön nem jövedelmező befektetésekre lesz felhasználva s a községi háztartás már is túl van terhelve pótdókkal.

Ne azt nézze tehát a községi költségeloirányzatot és számadásokat jóváhagyó hatóság, hogy számszakilag helyesen vannak-e összeállítva, hanem az évről évre emelt pótdók indokoltak-e s hogy csak egyetlen jelentéktelen, de azért jellemző példát hozzak fel: Lexikon beszerzése, mint községi közszükség megengedhető-e pótdóval, mert mondanom sem kell, hogy ilyen csodabogar is fordul elő a községi háztartásban, noha a község nem olvasó egyesület.

Elérkeztem adataim legsötétebb pontjához. Meg áll a toll kezemben, hosszasan fájó szívvel tekintek az előttem álló fehér lapra, melyre fel kell jegyezzem én is, mint feljegyezték előttem hivatottabbak, hogy a fényes multtal bíró történelmi középosztály, mely századokon keresztül hazánk legféltettebb részén az őrség szerepét hiven betöltötte: ma már jóformán az állam és közigazgatás alkalmazottjai és nem az ősi birtokgazdái: vérről szerzett és áztatott ősi barázdákon, de különösen hegyeink büszke bércein, Székelyföldünk elpusztíthatatlan védbástyáin a magyarok Istenéhez nem ékes magyar nyelvünkön száll fel a fohász. Eddig a nemzetiségi gyűrű a megye széleire helyezkedett, ma már azonban a szép székely román: a sepsiszentgyörgyi „Szépmező” szívében is szászok és oláhok építettek „örök tulajdonukra” biztos térséket.

Évről-évre több-több székely birtok cserél örök tulajdonjoggal oly gazdát, kinek elődjei nemcsak hogy vért s életet nem áldoztak drága hazánkért, hanem ellenségeink voltak.

Az el nem idegenített, hanem bérbe adott birtok is mire a bérlet lejár, gazdát cserél, mert tulajdonosainknak legkisebb gondját képzelte oly örökösökről gondoskodni, kik felvegyék az édesanya földdel a munka harcát. Sajnos, a nagyobb bir

tokok bérlői sem székelyek s így a bérlőkből kikerülő új gazdák is más nemzetiségekhez fognak tartozni.

Ép ily sors vár az olyan székely nemes birtokra is, melyen még a tulajdonos folytatja ugyan a gazdaságot, de az örökös egyetemi tanulása, vagy külföldi pazarlása folytán fele értékén túl van terhelve; már pedig ha telekkönyvi adatokra nem mutatok is rá a megye területén működő számos városi és falusi virágzó pénzügyintézetek számadásaiból megállapítható, hogy a mindig részen levő nemzetiségi bankoknak bő aratásuk leszzen; mert még a vak előtt is világos lehet, hogy a hazánkban alakított több mint 300 nemzetiségi pénzügyintézet fő-fő feladata a magyar föld megszerzése. Az erdélyi gazdasági egyesület statisztikailag kimutatta, hogy az utolsó 10 év alatt 180 millió korona értékű magyar birtok került oláh kézre, melynek $\frac{3}{4}$ része a középosztály tulajdona volt. Kolozs vármegye érdemes alispánja pedig 60,525 holdra becsüli a múlt évben idegen kézre került magyar birtokot.

Azok az esztendőök pedig, melyekről adataink feljegyeztettek, gazdaságilag nem is nevezhetők rosszaknak, hátha az 1912—13. évi elemi csapásokra gondolunk, mely különösen az erdélyrészi vármegyéket sújtotta, nem következtethetjük-e, hogy a csapások hatása alatt elkeseredett népnek a mindig készletbe lévő ügynökök telt erszényt mutatva, egész községeket kebeleznek be, 10-ed részét sem adva a birtok értékének.

Következtetni következtethetjük, de erős a hitem, hogy a magyar törvényhozás a m. kir. kormány, magyar társadalom minden lehetőet megtesz, hogy a magyarföldre éhes nemzetiségiek törekvéseit megakadályozza s nem engedi meg, hogy az elemi csapásokat a magyarság pusztulására kihasználják.

De mindent elkövet a veszélyben levő birtokosokkal is, hogy utolsó erejük összeszedésével, magyarok Istenébe vetett erős bizalommal ne nézzék összedugott kézzel helyzetüket, vegyék fel a munkaharcát, mondjanak le a kényelem szeretetéről, szenvedélyeikről, mert őszinte vallomást tehetünk affelől, hogy ha a történelmi középosztály most az elemi csapások, rossz gazdasági és munkás viszonyok miatt, tehát önhibáján kívül jutott is oly helyzebe, hogy az ösöktől nyert szent örök-

séget áruba kellett bocsássa; de a nemzet munkás eleme tudja bizonyítani, hogy az utóbbi 10 év alatt elidegenített magyar földek a könnyelműség, minden számítás nélküli élet idézte elő, nem is említve, hogy a közvagyon arányosításával, regále jog megváltásával ép a középosztálynak jutott a legzsírosabb konc, melyért nem verejtékezvén, nem is becsülte meg.

Pedig Erdély Széchenyije gr. Mikó Imre 1861-ben „Irány eszmék” című könyvében kifejtett eszméit ép a történelmi középosztálynak kellett volna nemcsak megtartani, hanem utódnak örökösödési okmányában arany betűkkel hátra hagyni a következőket:

„Midőn egy vagy más vagyonos ur birtokait eladja, úgy jő nekem, mintha a magyar haza földabroszából egy-egy szép darabot váгна le; mintha koronánkból még annyi drága követ venne ki és dobná el; úgy nézem, mintha a forrón szeretett hazának ugyanannyi véreért nyitná fel. Sajnálандó haza!

Szánандó sirban nyugvó ősök! Beh méltatlanokra szálla szent örökségek — annyi munka gyümölcse, oly sok veriték és ki-ontott vér megérdemlett bére! Ezek rontják meg igazán a hazát; nem gondolják meg, hogy a mig mások nagyszerű szolgálatokkal s évek hosszú során kitartó szorgalommal és nélkülözésekkel szerzik vagyonaikat, ők ahhoz a világon legkönnyebb uton jutottak, elődeiktől örökölték s hogy birtokaikkal együtt a köz hazát és saját családjukat illetőleg egyszersmind szoros kötelességeket is örökölték, melyeknek teljesíthetése nagy részint vagyonosságuktól, tehát birtokaik megtartásától és helyes gondozásától van föltételezve.

Ha a lefolyt idők ős korára visszatekintek, egy szikrát sem irtózom célszerűnek és bölcsnek vallani őseink amaz intézményeit, melyek szerint magyar vérrel szerzett földet azoknak, kiknek a közös szerzésben vagy megtartásban vérök nem omlott, eladni nem lehetett.”

Felujítottam Erdély nagy fiának erős, hazifas érzéstől áthatott szavait, melyek utszélre, avagy köves talajra esvén, gyümölcsöt nem hozhattak; de a melyeket, most termő talajra kell hinteni s gondosan ápolni. Ezt célozza első határozati javaslatom.

E ponttal kapcsolatosan kedvező jelentés érkezett tanító-társaimtól arra, hogy a volt székely pixidárius osztály felett is megnehezült ugyan az idők járása; nagy hajlandósága van az urhatnámságra, gyermekeit az uri pályára igyekszik irányítani; de tartja magát vasszorgalommal, kitartó. gyors munkával, anyagi helyzete jó; a volt urbéres osztály vagyoni helyzete pedig nem csak javult, hanem úgy van megalapozva, hogy ha továbbra is oly szorgalommal, kitartással, fáradságot nem ismerő munkássággal, józan étellel folytatja, nem lesz messze az idő, hogy beteljesedjék a bibliai íge; az utolsókból elsők, az elsőkből utolsók lesznek.

Én ezt hiszem és vallom s mint a volt székely primipilus osztály egyik igénytelen tagja, nem habozom kijelenteni, hogy megnyugvással tekintek a jövőnek ily kialakulása felé, mert jól lehet, hogy a volt urbéres osztály csak önmagának élt és sem ő, sem utódai nem voltak úgy nevelve, hogy, elődeiktől örökölt kötelesség tudással, készséggel viseljék a magyar közép osztálynak sokszor terhes. sokszor háládatlan, de mindig hazafias tisztét: „a nobile officiumokat“, de mihelyt lesz annyi félteni valója, mint volt a közép osztálynak s érezni fogja, hogy az elbukott magyar közép osztálynak szerepe reá vár, az ő bebizonyított hazafiságával, faji erejével, teljesíteni fogja a reá hármló nagy feladatot is.

Avagy hittük volna e ezelőtt csak pár évtizeddel is, hogy a kultúra iránt semmi fogékonyságot nem mutató, pásztor életre hívott, barmaival élő erdélyi oláhság közül oláh értelmiség és közép osztály emelkedjék ki?

Nem hittük volna, de ma már nemcsak van oláh uri osztály, hanem kialakult egy öntudatos agresszív közép birtokos osztály is, melyekkel az ő nemzetiségi törekvéseiért lelkesen küzdő táborát állította harcponalba s ezzel szemben a magyarság csak állami, közigazgatási tisztviselői nagytömegét és az iparosságát tudja felvonultatni.

Ép ezért, ha a székely középosztályt újabb áldozatok árán sem lehetne talpra állítani, adjunk módot az ugynevezett magyar parasztságnak, Székelyföldön az urbéres osztálynak, hogy érvényesüljön az édes anyaföld rögén, melyhez hozzá van növe,

mit elérhetünk az állami telepítésről alkotott 1894. évi V. t. cikk rendelkezése szerint, vagy a Darányi Ignác által 1909. évben benyújtott törvényjavaslat alapján úgy, hogy a menthetetlen és áruba bocsátott székely nagy birtokot az állam vásárolja meg s a telepítési törvény intézkedései szerint a volt urbéresekből állítsa be a telepét.

Amíg azonban a székely kongresszus ily irányu javaslata a megvalósulás stádiumába jutna addig készítsük elő a jövő nemzedéket, hogy az édes anyaföld szeretetét, nemcsak száján hordozza, hanem verejтеzzék is annak kebelén.

Megbocsáthatatlan vétke úgy a társadalomnak, mint iskolai rendszerünknek, hogy a gazdálkodás iránti szeretet az ifjuság fogékony lelkében ébren nem tartja, nem ápolja, gazdasági pályára nem irányítja.

Bámulatos, hogy noha mindnyájunk előtt tudvalevőleg Magyarország első sorban földmivelő ország, a közel multban lakóinak 80 %-éka földmiveléssel szerezte meg kenyerét s ezen fő-fő életbevágó foglalkozással szemben az összes iskolák tanterve alig nyújtanak valamit, pedig lépten-nyomon hangzik a jelszó: az életnek kell nevelni, tanítani.

Gyönyörű életre való nevelés!

A lakosság 80 %-éka foglalkozásához semmi tudás, semmi elméleti ismeret, iskolái internátusaiban biztosítva van a kényelem, konviktusaiban a jó konyha s a hálás ifjuság, melynek többsége állami vagy más kedvezményben részesül, sztrájkol ha a főzelék sült nélkül van feltálalva.

A sepsiszentgyörgyi polgári fiu iskolai internátusban 30 szegény tanuló részére a felszerelés 12.000 koronába került, mert az ágyakba sodrony betét, lószőrrel töltött matrác van alkalmazva s márvány fedelű éjjeli szekrények ékeskednek az ágyak mellett, mely felszerelések — az ebédlő asztalokkal és székekkel együtt — Budapestről szállítottatt.

Én az ily költséges és kényelmes berendezést iskoláinknál még az esetben is kifogásolnám, ha tudnám, hogy mindannyia oly anyagi helyzetbe jut, hogy az iskolába élvezett kényelmet nemcsak fenn tudja tartani, hanem még jobbról is módjában lesz gondoskodni, de kifogásolom legfőbb azért, mert

a polgári iskola feladata gazdasági és ipari pályákra előkészíteni, tehát a polgári iskola végzése után inaskodni kell s mint ilyen néha a pusztá földön, vagy zsupszalmán is kénytelen hálni; mint gazda pedig erdön, mezőn, állatai között tölt igen sok éjszakát, mikor ezeket a helyzeteket összehasonlitja a 6 évi tanulói élettel, felénél jóval több ifju korát pályá cserélésekkel tölti el, míg végre kiköt a pénzügyőri, vagy ehhez hasonló cifra nyomoruságnál egyebet nem ígérő proletár pályán.

A művelt nyugatról azonban, honnan mi is a modern iskolai berendezést, szervezetet átpántáltuk, kedvező szél fu Sveicz, Német és Angolország egymás után létesitik az ugynevezett reform iskolákat. A folyó évben tartott női kongresszuson Oswald Powel ur a petersfieldi reform iskola igazgatója tartott előadást a vezetése alatt lévő iskoláról. hol a növendékek a legkevesebb időt töltenek a tantermekben. Kerti munkát végeznek, asztalos műhelyben dolgoznak, a lányok főzni s háztartást vezetni tanulnak. S nem a városok piaci zajában helyezik el az iskolákat, hanem falun, kertekben, erdőkben, hol a nap legnagyobb részét a tanulók szabadban töltik.

Hála Isten hazánkban is vannak hivei a reform iskolának s nyilván való, hogy Jankovits Béla vallás- és közoktatásügyi minister is a jelenlegi rendszer változtatását tűzte ki programul s így remélhetőleg újabb iskolák létesítésénél az életre nevelés elve nálunk is megvalósul!

E tárgynak bővebb fejtegetése nem tartozik felolvasásom szűkre szabott keretébe, de e kis kitérést kénytelen voltam megtenni azért, hogy rá mutassak, miért nem fejlődhetett nálunk a gazdasági kultúra. miért van, hogy az egész vármegyében alig van 10 oly gazda, ki gazdasági szakiskolát végzett; miért van, hogy a földmives iskolákat növendékek hiánya miatt ma holnap be kell zárni; miért van, hogy a megye területén lévő négy szaktanítós önálló gazdasági ismétlő iskolából egyet a torjait megkellett szüntetni a más hármat sem látogatják a tanulók — (a sepsiszentgyörgyibe p. o. egy városi növendék állott vizsgára) s végül mi az oka annak, hogy legtöbb székely gazda még a gondolatától is irtózik, hogy fia gazda legyen, az anyák pedig leányuk térjhez adásánál, ugy

nyilatkoznak, hogy inkább fonjanak őszhajat leányul, mintsem gazdához menjenek feleségül?

Háromszékvármegyében három polgári fiu, 3 leányiskola, 2 gimnázium van s ezen iskolák növendékei közül csak a végleg elbukottak ha rá szánják magukat a gazdasági pályára; az iskolák szervezése, tanterve pedig olyan, hogy még dióhajban sem ad semmit a gazdaságtanból. a föld és a földmivelés szeretetét nincs alkalmja bele csepegtetni a fogékony gyermeki lélekbe s így honnan merítsen az ifjúság elméleti tudást, lelkesültséget a haza népét fenntartó gazdaság folytatásához? mert jól megjegyzendő, hogy míg az iskola az alapvető munkába részt nem vesz, illetve gazdasági kultúránk nem az iskolára alapítjuk, minden törekvésünk, áldozatunk, mit a felnőttekért teszünk, egy lépéssel sem viszi előre gazdasági fejlődésünk.

Hivja fel azért a székely kongresszus a közoktatásügyi kormány figyelmét, hogy az iskolák tantervében adjon helyet a gazdasági ismeretek tanítására s adjon alkalmat és módot, hogy az édes anyaföld kebelén foglalkozva szeressék, megbecsüljék azt, hogy így az életbe kikértülve ha tisztviselők lesznek is, arra törekedjenek, hogy egy kis gyümölcs és veteményes kertben szabadidejükben elfoglalják magukat és családjukat.

Mindenekelőtt létesítsen a földmivelésügyi kormány egy központi forgalomba belesző nagy községben földmives iskolát, hol a székely gazdák gyermekei teljesen díjmentesen nyerjenek 2 év alatt gazdasági kiképzést, sőt ezen iskolába időszakai tanfolyamok rendezésével alkalom adassék a gazdának is a tejkezelést, méhészetet, gyümölcsfák oltását, kezelését a gyümölcs feldolgozását, a gépek kezelését, műtrágya alkalmazását, bolgár rendszerű kertészetet megtanulni.

Minthogy pedig egy földmives iskola létesítése évek múltán történhetik, sürgős feladata lenne a közoktatási kormánynak, hogy Háromszék vármegye négy járásába létesítsen gazdasági szaktanítás ismétlő iskolát s azokat a községek hozzájárulása nélkül szerelje fel mintaszerűen. Az elhelyezésre vonatkozólag pedig szerezzen közegei útján alapos tájékozást arról, hogy kényszer alkalmazása nélkül benépesíthető-e az

iskola, mert sajnos, a gazdasági ismétlő iskolák iránt nagy általánosságban nincs meg a kellő érdeklődés, minek oka vagy a rendszer fogyatékosága, vagy az eszközök hiánya, vagy a silányul díjazott tanító közömbössége. És valjuk meg őszintén, ha a gazdasági ismétlő iskola tanítója értesül, hogy a kirendeltség és gazdasági felügyelőség bika istállókra 11000 koronát, szolgálknak apaállatok gondozásáért jutalmul 3500 koronát adott ki, gazdasági ismétlő iskolája pedig még erkölcsi támogatásba sem részesül: eredményt mutathat-e fel?

Végezetül a mezőgazdasági munkás- és cseléd- hiányról kell megemlékezzem, melyek jelenlegi helyzetünk sirásói.

Alig néhány éve nagy felbuzdulás, agitáció indult meg a székelyek kitelepítésére. Helyi és vidéki ügynökök egész serege csapott fel „székely mentőnek“ s megmentették úgy, hogy legtöbb székely jó birtokos anyagi romlását idézték elő, s ki még bírja a küzdelmet, kénytelen tót munkásokat szerződtetni, azokat még akkor is fizetni és élelmezni, mikor az időjárás miatt hetekig nem foglalkoztathatja.

Igen nagy és megbocsáthatatlan vétek volt a kitelepítés azért is, mert a megye területén létesült több faipar telep, dohány és szövőgyár, amugy is minden épkezü és lábu munkást elvont a mezőgazdaságtól, mert mondanom sem kell, hogy nemcsak az állandó kenyérkereset, nemcsak a nagyobb nap-szám, hanem a gyári és faipari munkák könnyebbsége miatt is menekültek a terheesebb mezőgazdasági foglalkozásoktól.

Távol legyen tőlem, hogy a szegény munkásosztály jövedelmezőbb kenyérkereső, családfenntartó foglalkozása iránti törekvését elítélném, kárhoztatnám; boldoguljon minden ember úgy, amint jobbnak találja; de biztos adataim és tapasztalataim vannak, hogy amennyivel többet keresnek, jóval többet költenek; a holnapra, a munkaképtelenségre 90%-éka nem gondol, a kenyérkeresők nagy többsége — szombat este a fizetés napján — keresetük nagy részét elkártyázzák vagy elisszák, a családtagok pedig a megmaradt keveset elcifrálkodják, s így megállapítható, hogy a munkás és családja helyzete sokkal rosszabb, mint mikor a gazda földjét munkálva egy-két darabocská törökbuza és pityóka földnek harmados vagy feles

mivelése által téli kenyerét biztosította, nem is említve, hogy a gazdasági munkás egészsége összehasonlíthatatlanul jobb a gyári munkásénál.

Egyéni, kenyérkereső szabadságát sem urnak sem szégyennek korlátozni sem a kongresszusnak sem a hatóságoknak módjában nem állván. az adott helyzetbe bele kell nyugodnunk; egyedüli — bár szomorú — vigasztalásunk az lehet, hogy az erdők kihasználásával remélhetőleg a föld visszanyeri a munkás kezét.

Felolvasásomnak kerete nem engedi meg, hogy a beszerzett adatok alapján bővebben fejtegessem Háromszékvármegye gazdasági helyzetét, azért a Sepsiszentgyörgyi Székely Társaság mérlegelve az előadottakat a következő határozati javaslatokat állapította meg:

Felkéri a m. kir. földmivelésügyi miniszteriumot, hogy mondja ki a Székely Társaságok Szövetségének közgyűlése, hogy a mezőgazdasági elmaradottságában idegen nemzetiségi törekvések által is veszélyeztetett székely vármegyékben a hazai kultúra minden téren megfelelőleg támogatott állami birtok politika sürgős megkezdését és folytatását általános magyar politikai és nemzeti szempontoknál fogva szükségesnek tartja s ehhez képest:

1. Előterjesztést teszen a földmivelésügyi m. kir. miniszteriumhoz, hogy a nemzeti telepítési birtokpolitikát karolja fel s e cél szolgálatában az eladásra kerülő nagyobb székely birtokok megvételére az állami költségvetésbe, évenként a székelység veszélyeztetett érdekeinek megfelelő, nagyobb összeget vegyen fel.

A megvásárolandó birtokokra pedig székely telepéseket helyezzen el, hogy így főleg a törpe birtokos osztály terjeszkedése és gazdasági megerősödése útján a székelység magyar nemzeti államfentartó hivatását eme veszélyeztetett helyen betölthesse.

2. Előterjesztést teszen a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz, hogy a Székelyföld gazdasági viszonyainak és érdekeinek figyelembevételével Háromszék vármegye alkalmas pontjában állítson fel gazdasági iskolát, hol a föld-

mivelő pályára törekvő székely birtokos szülők gyermekei lehetőleg ingyenesen képeztesse ki, s az önálló gazdák részére az iskolával kapcsolatosan rendezzen időszaki tanfolyamokat.

3. Felkéri továbbá, hogy Háromszékvármegye minden járásában létesítsen önálló, gazdasági szaktanítós ismétlő iskolát s azok részére alkalmas területekről és gazdasági felszerelésekről államköltségen gondoskodjék. Szükségesnek tartja azonban, hogy a Vármegyei Gazdasági Egyesület és Gazdasági Felügyelőség ellenőrizése, utmutatása és támogatása ezen ismétlő iskolákra is kiterjesztessék.

Határozati javaslataimnak elfogadását kérve értekezésemet Kistfaludi Károlynak a „Rákosi szántó“-ról irt s jelen helyzetünkre is nagyon rá illő ezen soraimmal zárom be :

„Mondják: itten vitéz urak
Össze gyültek, tanácskoztak
S ha csatára trombitáltak,
Mint a sasok víni szálltak.“

Eltűntek ők!

*13. Elnök elfogadottnak jelenti ki
Sipos Samunak gyakorlati tapasztalatok
alapján tartott értékes, mindnyájunkra
tanulságos előadását. Előadónak a köz-
gyűlés lelkes éljenzéssel elismerését és
köszönetét tolmácsolja.*

XIV.

Dr. Király Aladár Háromszékvármegye alispánja szót kér, hogy vármegyéje nevében, mint házigazda üdvözlje a székely társadalom tanácskozásra gyűlt képviselőit, amint következik

Tisztelt Közgyűlés!

„Engedje meg a tisztelt Közgyűlés azt, hogy miután eddig arra alkalmat találnom nem sikerült, Háromszékvármegye kö-

zönsége nevében most, a mai mozgalmas nap befejezése előtt, a mára kiszabott munka teljesítése után székely szívemnek egész melegével üdvözöljem a Székely Társaságok Szövetségét és annak első sorban dolgozó, derék, munkás elnökét. A ma megtartott szövetségi közgyűlés akkor lesz csak emlékezésre érdemes, ha az itt elhangzott ideák, a fennálló bajok orvoslására megjelölt eszmék nem a pusztában kiáltó szava gyanánt fognak eltűnni a semmiségbe, de átmennek a köztudatba, meghallgatásra találhatnak az illetékes faktoroknál, vért és húst öltetnek fel és a gyakorlati megvalósulással továbbra is élni fognak. Én tisztelt Közgyűlés igazában véve abban látom a Szövetség feladatát, ha viszonyaink, gazdasági és kulturális helyzetünk minél alaposabb megismerésére törekednek, ha hogy úgy fejezzem ki magamat — minél mélyebben behatolnak a székely nép lelki világába. megismerik annak gondolkodását, törekvését, aspirációit, vágyait és szenvedéseit s az alapon eszméket, ideákat szolgáltatnak a bajok orvoslására hivatott nagy magyar társadalomnak és magyar kormányzatnak. Eddig és ennél tovább nem terjedhet a Székely Társaságok beavatkozása, de ez a hivatás épen informatív jellegénél fogva fölötté fontos, mert hiszen a legnemesebb törekvés, legcél tudatosabb intézkedés sem képes eredményt elérni, ha nem a realitás szilárd bázisán nyugszik, de képzelt dolgok, vak látomások ingoványán épül fel.

Tisztelt Közgyűlés! A régi székely krónikások szerint lármafák figyelmeztették a székelységet, ha közeledett az ellenség. Ezek a lármafák jelölték meg a közeledés irányát, az ellenség számát és erejét s ezek jelölték meg a védekezés mikéntjét is. Idők változtával ilyen fajta mementói kell legyenek a Székely Társaságok a nagy magyar társadalomnak, mert azt eltagadni nem lehet, hogy igen közel van az ellenség súlyos gazdasági erejével nyomasztóan nehezedik reánk. Körülöttünk egyre pusztul a nemzet fenntartó középosztály, a föld egyre csuszik ki lábaink alól. És ez a folyamat tartós, következetes; ez a folyamat logikai kérlelhetetlenséggel halad előre s ha mi nem segítünk a helyzeten, akkor tartani lehet attól, hogy a számbeli és gazdasági erejénél fogva tulsúlyban levő ellenség gyökerében

támadja meg nemzeti existenciánkat is. Ezért nem minden indok nélkül mondhatom, hogy a székelység megmentése nemzeti hivatás. Erdély magyarságának nagyobbik fele a székely vármegyékre esik. Tömegben, értelem- és gondolatvilágban itt tömőül a magyar nemzeti eszme; itt takarja be a székelység koldus rongyait a hazaszeretet és ha mi a magyar állam ezen végvárának megvédésére nem sietünk, ha a történeti idők sulya alatt ellenállásra ma már kellő szívóssággal nem rendelkező székelységet ki nem ragadjuk nehéz helyzetéből: akkor megbocsáthatatlan bünt követtünk el, melyért a történelem ítélőszéke a mostani generációt fogja felelőssé tenni.

Tehát tisztelt Közgyűlés minden gondolatnak, minden törekvésnek arra kell irányulnia, hogy a székelység kulturális és gazdasági megerősödése minél hamarabb lehetővé tétessék, hogy a pusztulófélben levő középosztály helyébe ennek a népnek kebeléből alakulhasson ki a jövő középosztálya, mely aztán ennek a fajnak szívósságával, szorgalmával, ősi genijével diadalmasan fogja megállani helyét a jövő gazdasági küzdelmeiben s biztosítani fogja nemzeti létünket újabb ezredévre is. Hát nem szabad a székelység lába alól az ősi földet veszendőbe engedni.

Ennek a fajnak ereje a mithologiai Anteus példájára földjében van. A sors csapása meg nem semmisítheti, ha ez a föld az övé.

Minden leveretése újabb lendülettel, újabb emelkedéssel jár, ha ez a föld övé. És tisztelt uraim, hogy a föld az övé lehessen, abban munkálkodik a Székely Társaságok Szövetsége s e szövetségnek ideális, szép lelkületű elnöke. A Székely Társaságokat, azok szövetségi elnökét tehát újból melegen üdvözlöm és azzal az óhajtással zárom felszólalásomat, adja a magyarok Istene, hogy a székelység megmentésére irányuló munkálkodásuk eredményes legyen, ennek a népnek minden népek és nemzetek közül kiemelkedő, tiszteletet parancsoló nagyságára, dicsőségére vezessen és így igazolva lehessen nagy nemzeti költőnk örökszép mondása:

„Csak nem fajult el még a székely vér,
Minden-kis csöppe drága gyöngyöt ér“.

14. Elnök hálás köszönetet mond az igen meleghangú és lelkes üdvözléért. Vajha minél többen gondolkoznának így és cselekednének is ezen szellemben, csatlakoznának hasonló érzelmekkel a székelly mozgalomhoz, akkor bizonyára sokkal nagyobb eredményeket érhetnénk el.

XV.

Máthé József főtitkár a megjelenésben akadályozott pénztáros helyett beterjeszti az alábbi zárszámadást és költségvetést :

Tisztelt Közgyűlés !

A „Székely Társaságok Szövetsége“ pénztárának 1912. augusztus 26-tól 1913. augusztus 25-ig való forgalmáról egybeállított számadásomat, valamint a jövő (közgyűlési) évi költségvetési javaslatomat a következőkben teszem meg :

I. Számadás.

a) Bevétel :

1. A múlt évi maradvány	— —	827 K. 34 fill.
2. A tagsági díjakból	— — —	160 K. — fill.
3. A földm. min. adománya	— —	2000 K. — fill.
4. A keresk.	„ (átm. 4.)	1000 K. — fill.
5. Vegyesek (adakozások)	— —	165 K. 09 fill.

Összesen : 4152 K. 43 fill.

b) Kiadás :

1. Személyi	— — — —	1229 K. 92 fill.
2. Kiszállásokra	— — — —	300 K. — fill.

Átvitel 1529 K. 92 fill.

	Áthozat	1529 K. 92 fill.
3. Nyomtatványokra	— — —	346 K. — fill.
4. Posta költségekre	— —	140 K. 47 fill.
5. Vegyesekre	— — — —	1076 K. 02 fill.
Összesen :		3092 K. 41 fill.
Egyenleg, mint maradvány,		1060 K. 02 fill.
Együttesen		4152 K. 43 fill.

II. Költségvetési javaslat.

a) Bevétel:

1. Athozatal	— — —	1060 K. 02 fill.
2. Tagsági díjakból	— — —	500 K. — fill.
3. A földm. min. adománya	— —	2000 K. — fill.
4. A keresk. „	(átm. t)	1000 K. — fill.
Összesen :		4560 K. 02 fill.

b) Kiadás :

1. Személyi	— — —	1250 K. — fill.
2. Kiszállásokra	— — —	500 K. — fill.
3. Nyomtatványokra	— — —	500 K. — fill.
4. Posta és vegyes	— — —	300 K. — fill.
5. Tagdíj-veszteség	— — —	250 K. — fill.
		2800 K. — fill.
6. A sepsisztgyörgyi női parisk. (átm.)	1000 K.	— fill.
Összesen :		3800 K. — fill.
Egyenleg, mint maradvány		760 K. 02 fill.
Együttesen		4560 K. 02 fill.

Kérem számadásomnak tudomásul vételét, illetve költségvetési javaslatomnak elfogadását.

Marosvásárhely, 1913. augusztus 25.

Hints Sándor szöv. pénztáros.

15. A számadás és költségvetés el-
fogadtatik.

XVI.

Főtítkár beterjeszti a következő szabályszerűen beadott indítványokat:

1. Indítvány

a Kolozsvár—Maros-Vásárhely—Székelyudvarhely—Sepsiszentgyörgyön át a Feketetenger Constancai kikötőjéig építendő transverzális vasut kiépítésének megsürgetése tárgyában.

A Székely Társaságok Szövetsége 1905. aug. 22-én Sepsiszentgyörgyön tartott népes közgyűlésében egyhangulag határozatot hozott, hogy egy Kolozsvár—Maros-Vásárhely—Székelyudvarhely—Sepsiszentgyörgyön át a Feketetenger Constanca kikötőjéig vezető nagy transversális vasut kiépítését kérelmezi s evégből a m. kir. kormányhoz és törvényhozáshoz feliratot intéz, felkérvén az ügy támogatására az érdekelt vármegyék és városok vezetőségét és orsz. képviselőit.

Elhatározta azt is e közgyűlés, hogy az ügyet mindaddig napirenden tartja, míg kedvező megoldást nyer.

Tekintettel arra, hogy ezen tárgyban a Szövetség vezetősége kétizben élt már felirattal és mozgalmának támogatására az összes érdekeltséget felkérte, de mindennek dacára semmi jele nincs, hogy a kormány a vasutat kiépíteni szándékoznék; tekintettel arra, hogy ez a vonal az említett erdélyrészi magyar városok mellett 78 székely községet is érintene, tehát Erdély magyar részét kapcsolná be a világ forgalomba;

tekintettel arra, hogy a vasutvonal megépítésének leglegkesebb apostola immár néhai Borszéký Soma minisztr. tanácsos székelytestvérünk, mintegy végrendeletileg hagyta ránk az agitáció folytatását,

indítványozom,

hogy a Székely Társaságok Szövetsége ujtsa meg vonatkozó határozatát és kérje fel tagjait, hogy az erdélyrészi magyar ság létérdekének védelmében minél szélesebb körű mozgalmat indítson.

Ma, ha valaki Nagyváradtól Brassóig vagy Aradtól Brassóig keresztül utazik e hazarész két I. osztályu fővonalán alig látja valami nyomát annak, hogy Erdély Magyarországhoz tartozik, mert legnagyobbbrészt teljesen nemzetiségi vidéken jutván át, úgy nézheti e földet, mintha talán idegen országhoz tartoznék.

De a magyar nemzeti szempontokon kívül közgazdasági, sőt stratégiai érdekünk is, hogy a rövidebb, egyenesebb vonalat építsük meg keletre, amelyet már több mint negyven év óta kívántak és szükségesnek tartottak közéletünk legjobb munkásai.

2. Indítvány

az erdélyrészi folyók szabályozása tárgyában.

Mivel az erdélyrészi lakosság zömének termőterülete, hol maga és állatállománya számára mindennapi élelmét termeszti az árvizek miatt állandó veszedelemben forog, s immár egymásután két évben semmisült meg, a szegénység és nyomor végveszedelmébe döntve a lakosságot, a Szövetség központi vezetőségének hozzájárulásával a következő

indítványt

terjesztem a t. Közgyűlés elé :

Mondja ki a Székely Társaságok Szövetségének 1913 évi aug. 25-én Előpatakon tartott közgyűlése, hogy az *erdélyrészi folyók szabályozása tárgyában* sürgős feliratot intéz a m. kir. kormányhoz, oly értelemben, hogy azok közül a *Maros*, mely közgazdaságilag a többinél jobban kihasználható a hajózás és tutajozás számára — bár Maros-Vásárhelyig alkalmasabbá tétessék.

A többi folyókon és a Maros felsőrészén pedig a tulságos kanyargások, szükséges átvágásokkal és töltésekkel a víz nagyobb tömegének befogadására és gyorsabb levezetésére tétesenek alkalmasabbá, hogy ezáltal az ár feltolulásának s a termőterület huzamosabb ideig víz alá temetésének lehetőleg eleje vétessék.

A székely Kongresszus 1902. aug. 29-én a viziutak szakosztályában foglalkozott már ezen kérdéssel.

Kimondotta, hogy követeli a Maros folyó tutajozás céljaira való szabályozását a vizen való akadályok elhárítását és a vízrendőri felügyelet létesítését. Azóta egy évtized telt el anélkül — bár e kérdésben részletekre is kiterjeszkedve az érdekeltség többször megnyilatkozott, hogy valamely más kézzelfogható eredményt láthatnánk, minthogy az ár előntévről-évre, tönkre tesz következetesen évről-évre és legdrágább értékeinket veszi el.

Védekezni ellene nem tudunk s ha az állam nem segít elvesztvén existenciánk feltételeit, sem hazánknak sem magunknak védelmére nem lehetünk és Magyarország jobb keze az örökös megbénulás veszélyének van kitéve.

3. Indítvány

a budapesti és kolozsvári egyetemeken fürdőügyi tanszék felállítása tárgyában.

Tekintettel azon körülmények mint indító okokra, a melyek ezen kérdésben a mai elnöki megnyitó beszédben tüzetten megírva vannak és itten elmondottak; annyival inkább indítványozzuk a feliratot a vallás- és közoktatásügyi — továbbá a belügyi miniszter urakhoz, mert ezen irányban már ugy az 1902. évi tusnádi Kongresszuson hangzottak el kijelentések óhajtasok, mint később a Marosvásárhelyi Székely Társaság is tett volt lépéseket és mert teljesen megvagyunk győződve, hogy indítványunk megvalósítása ugy nemzetgazdasági mint egészségügyi, idegen forgalmi, túrisztikai és társadalmi szempontokból is egyaránt nagy horderejű következményeket fog maga után vonni.

4. Indítvány

az erdőirtások befásítása tárgyában.

Sajnálatosan tapasztaljuk, hogy az erdőirtások Székelyföld szerte nagy arányokban folynak anélkül, hogy a letarolt területek ismét befásításáról megfelelő arányban gondoskodás történnék.

Ez a szomorú tény eredményezi, hogy időjárásunk hátrányosan megváltozott és hovatovább sűrűbb és nagyobb árvizek zúdulnak nyakunkba.

Ezért a Szövetség központi vezetőségének hozzájárulásával

indítványozom :

mondja ki a Sz. T. Szövetségének 1918. aug. 25-én Előpatakon tartott Közgyűlése, hogy az erdőirtások lehető gyors befásításának elrendelése, ellenőrzése és indokolatlan elmulasztásának szigorú büntetése ügyében sürgős feliratot intéz a m. kir. kormányhoz

Köztudomású dolog, hogy az arányosítás óta magánosok kezébe került s gyors irtás alatt álló óriási erdőterületek nem fásittatnak az irtás arányában újra s e miatt nem sok idő múlva teljesen kifogyunk rengeteg erdőinkből, hacsak a fásítás törvényhozási intézkedéssel s ebből folyólag szigorubb ellenőrzéssel, ha kell kényszerrel is kötelezővé nem tétetik.

A községek mint erkölcsi testületek tulajdonában lévő erdőkön végzett rendszeres fásítás csak elenyésző csekély része annak, amit végezni kellene, mert nincs törvény minélfigva a magán birtokosokat is kényszeríteni lehetne e köteleességük teljesítésére.

Az erdő kezelésére, mai ellenőrzésére, felügyeletére hivatott hatóságok és alkalmazott személyzet, oly módon szaporíttassék, hogy a szükségletnek teljesen megfelelő hatalmas csemete kerteket, területeket tudjon fentartani s a nagy arányú kiültetések elvégzését eszközölni, eszközöltetni és a természetes új erdőnövényeket is a rongálásoktól megoltalmazni stb. csak is így levén remélhető egyfelől a nemzetgazdasági vagyon érté-

kének helyreállítása s egyuttal az is, hogy a gyors árvizek pusztításai némileg legalább mérsékelteni fognak, természetesen a leendő más árvízvédelmi fontos és nagy munkálatokkal együttes hatásukban.

5. Indítvány.

Előterjeszti: dr. Szekeres József csikszeredai plébános, az Erdélyi Kárpát Egyesület képviselője.

Mondja ki a Székely Társaságok jelen közgyűlése, hogy a székely népének — a mely a más közterhekhez viszonyítva, aránytalanul terheli meg a székelységet — megváltását:

1. az évek hosszú során a székely népre nehezedő rossz közgazdasági viszonyok; de egyszersmint:

2. erkölcsi és kulturális szempontból: az egyháziak és a nép között föltétlenül szükséges jó viszony megteremtése és fentartása érdekében; valamint

3. a székelynép hazafiui erőnyeinek — a melyekkel, mint a magyar haza keleti védbástyája — élete és vagyona veszélyeztetésével annyiszor hozott és hoz a haza oltárára áldozatot — elismerése és honorálásául — égetően szükségesnek tartja, miért is megújítja az 1902. évben Tusnádfürdön tartott székely kongresszuson a székely kepe megváltása érdekében hozott határozatát.

Mivel pedig ezen kepe megváltás csak az állam által eszközölhető — etben a 12. órában ismételten kéri a magas kormány sürgős intézkedését — illetve segítségét.

Mondja ki a Közgyűlés azt is, hogy az erdélyi tartományi zsinattal kapcsolatban tartott kepe értekezlet azon határozatához, hogy a kepe megváltása érdekében a magas kormányhoz a székely vármegyékben küldöttséget szervez — csatlakozik s e végből felhívja a Székely Társaságokat, hogy ezen küldöttséghez minél számosabban csatlakozzanak — nagyon kérve különösen a vallás és közoktatásügyi miniszter ur önagyméltósága képviseletében szövetségi gyűlésünkön jelenlévő méltóságos Benedek Sándor vallás és közoktatásügyi államtitkár urat, hogy

ezen százados tehernek a székely nép vállairól való levételében magas tekintélyével és hathatós közbenjárásával közreműködni kegyeskedjék.

16. A Közgyűlés az indítványokat egyhangulag magáévá teszi s az elnökséget azok szellemében való eljárásra fölkéri.

XVII.

Elnök bejelenti, hogy a Szövetség két helyről is szívélyes meghívást kapott, hogy jövő közgyűlését ott tartsa. Maros-Vásárhely szkir. város polgármesterétől és Borszék fürdő igazgatóságától.

Mivel az első meghívás Maros-Vásárhelyről jött és mivel jelenleg is éppen fürdön tartjuk közgyűlésünket ajánlja, hogy Maros-Vásárhely meghívását fogadjuk el, fenntartván magunknak a jogot, hogy annak idején Borszéken is gyűlést tartsunk.

17. A Közgyűlés a város meghívását köszönettel elfogadja, ily értelemben határoz.

XVIII.

Elnök jelenti, hogy mai tárgysorozatunk kimerült és a közgyűlés bezárása következik.

Mielőtt eltávoznánk e kies fekvésű, híres gyógyfürdőről, melynek igazgatósága mindent elkövetett, hogy itten jól, otthoniasan találjuk magunkat, nem mulaszthatja el ismételten is hálás és meleg köszönetét fejezni ki mindazoknak, akik a fényes sikerű közgyűlés előkészítésében, rendezésében oly lelkesen és teljes hazafias készséggel, odaadással vettek részt, akik között a már elől említett fürdői igazgatóságon és tulajdonosokon, mint házi gazdákon kívül a vármegye fő- és alispánja, a Sepsiszentgyörgyi Székely Társaság, a város helyettes polgármestere, a szépen sikerült kis kiállítás rendező bizottsága stb. egyenként mind hálász elismerésre érdemesítették magukat.

Különösen meleg köszönetet mond ismételve is a magyar kormány kiváló képviselőinek, élükön Benedek Sándor államtitkár ő méltóságával, akik oly élénk érdeklődéssel figyelték meg munkánkat s kéri, hogy jelentéseiket igaz magyar lélekből fakadó és a nagy veszélyek látásától, a nagy segítségek szükségének érzetétől áthevítve tegyék meg és Szövetségünket, törekvéseinket tartsák meg továbbra is jó indulatukban, támogatásukban.

Hálás és forró köszönetet mond az ország távol vidékeiről is nagy áldozatkészséggel egybesereglett kedves tagtársaknak és vendégeknek s kéri, hogy önzetlen, hazafias érzésüket, munkásságukat a mai napon is hangoztatott szent célok megvalósítása érdekében tartsák meg továbbra is s ne nézzék azt, hogy gyorsan nagy sikereket elérni nem lehet, hanem vaskövetkezetességgel haladjanak előre a nemzet építési nagy munkában, nap nap után a szakadatlan kötelesség teljesítése, a családok tisztaerkölcsben nevelése, takarékoság terjesztése és a nemzeti közmunkákban is buzgó részvétel által.

Egyben melegen kéri az elnök a közgyűlésen részt vettek, hogy ezen szép multtal bíró, nagy hatásu, gyógyforrásokkal megáldott, de sokkal szebb jövőt érdemlő és arra hivatott fürdő jó hírnevét terjesszék ez országban mindenfelé, hogy itt is maradáno kedves és hasznos emléket hagyjon közgyűlésünk

Az emelkedett szellemben és igazi hazafias lelkesedéssel megtartott közgyűlés minden egyes tagjára, vendégére Istennek áldását kérve azzal bucsuzik, hogy: a szerencsés viszontlátásra egy év múlva Maros-Vásárhelyen!

Az elnök szívből származó meleg szavaira a közgyűlés mindvégig kitartott nagy számu résztvevői hosszan tartó lelkes éljenzéssel válaszoltak.

Kmf.

Deák Lajos s. k.
kir. tan. elnök, a III. o. v. k. r.
tulajdonosa.

Máthé József s. k.
főtthár.

Hitelesítik:

Gyulai Demeter Kálmán s. k.
ref. koll. tanár.

Szerényi Károly s. k.
felső leányisk. igazgató.

szövetségi tagok.

